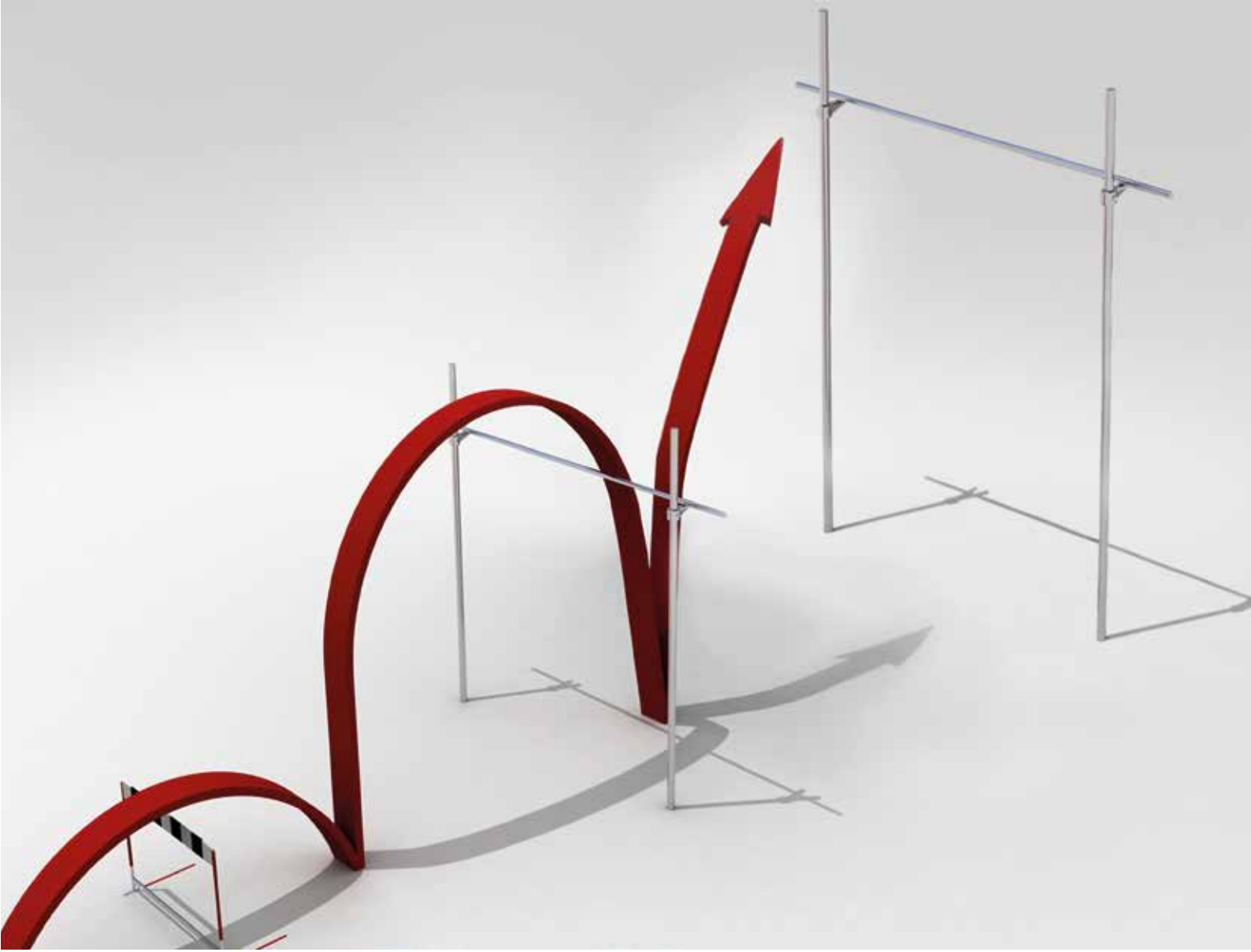

KALKINMA YOLUNDA YENİ EŞİK ORTA GELİR TUZAĞI

2012
TÜRKİYE
EKONOMİSİ
RAPORU

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ
Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No: 28 34445 Beyoğlu-İstanbul
Tel: +90 212 222 04 06 Faks: +90 212 210 50 82
www.musiad.org.tr | musiad@musiad.org.tr

alBaraka

MÜSİAD Araştırma Raporları: 79

EKONOMİ RAPORU 2012
KALKINMA YOLUNDA YENİ EŞİK: ORTA GELİR TUZAĞI

Editör

Dr. Hatice Karahan

Katkıda Bulunanlar

Prof. Dr. İbrahim Öztürk

Prof. Dr. Burak Arzova

Prof. Dr. Muhsin Kar

Prof. Dr. İsa Sağbaş

Doç. Dr. Muhittin Kaplan

MÜSİAD Ekonomi Danışma Kurulu

Ctp, Baskı ve Cilt

Mavi Ofset

BASIM YAYIN TİC. SAN. LTD. ŞTİ.

Organize Sanayi Bölgesi Eskoop Sanayi Sitesi

C1 Blok No: 25 İkitelli-İSTANBUL

Tel: (0212) 549 25 30 Fax: (0212) 549 26 84

www.mavioffset.com

Basım Yeri ve Tarihi

İstanbul, Haziran 2012

ISBN 978-605-4383-24-5

© 2012

Her türlü yayın hakkı MÜSİAD'a aittir. MÜSİAD'dan izin almak veya MÜSİAD kaynak gösterilmek suretiyle telif mevzuatı çerçevesinde alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	8
SUNUŞ	11
BİRİNCİ BÖLÜM: DÜNYA EKONOMİSİ	17
1.1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER	17
1.2. GSYH VE BÜYÜME	19
1.3. ENFLASYON	23
1.4. SERMAYE HAREKETLERİ	24
1.5. DIŞ TİCARET	27
1.6. İŞSİZLİK	29
İKİNCİ BÖLÜM: MİLLİ GELİR, İSTİHDAM VE GELİR DAĞILIMI	31
2.1. MİLLİ GELİR VE BÜYÜME	31
2.1.1. BÜYÜME HIZI	31
2.1.2. GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA (GSYH) VE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSYH	32
2.1.3. BÜYÜMENİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ: GÜVEN ENDEKSLERİ	33
2.2. GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILANIN BİLEŞENLERİ	34
2.2.1. TALEP (HARCAMALAR) YÖNÜNDEN MİLLİ GELİR	34
2.2.1.1. Tüketim (C)	36
2.2.1.2. Yatırımlar (I)	38
2.2.1.3. Kamu Harcamaları (G).....	39
2.2.1.4. Net İhracat (NX)	40
2.2.2. ARZ (ÜRETİM) YÖNÜNDEN MİLLİ GELİR	41
2.2.2.1. Tarım Sektörü	42
2.2.2.2. Sanayi Sektörü	43
2.2.2.3. Hizmetler Sektörü	44
2.3. İSTİHDAM	46
2.3.1. İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE İŞSİZLİKTE GELİŞMELER	46
2.3.2. İSTİHDAM VE SEKTÖRLER	48
2.3.3. İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE EĞİTİM	50
2.4. GELİR DAĞILIMI VE REFAH	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KAMU MALİYESİ	55
3.1. KAMU MALİYESİNİN 2011 VE ÖNCESİ GENEL GÖRÜNÜMÜ	55
3.2. KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ	58
3.3. KAMU GELİRLERİNİN GELİŞİMİ	61
3.4. BORÇ YÖNETİMİNDEKİ GELİŞMELER	64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI	67
4.1. ENFLASYON	67
4.1.1. TÜKETİCİ FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER	68
4.1.2. ÜRETİCİ FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER	72
4.2. PARA POLİTİKASI	75
BEŞİNCİ BÖLÜM: ÖDEMELER DENGESİ	81
5.1. EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ DENGİ	81
5.2. ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER	83
5.2.1. DIŞ TİCARET DENGESİ	85
5.2.2. HİZMET TİCARETİ VE GELİRLER DENGESİ	88
5.3. CARİ AÇIK VE FİNANSMANI	89
5.3.1. ÖDEMELER DENGESİNDEKİ BAŞLICA EĞİLİMLER	89
5.3.2. CARİ AÇIĞIN FİNANSMANINDA YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİ	91
ALTINCI BÖLÜM: KALKINMA YOLUNDA YENİ EŞİK: ORTA GELİR TUZAĞI	95
6.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SON DURUM	95
6.2. ORTA GELİR TUZAĞI KAVRAMI VE DÜNYA EKONOMİLERİ	96
6.3. ORTA GELİR TUZAĞI VE TÜRKİYE	98
6.3.2. ORTA GELİRLİ ÜLKE STATÜSÜNE TERFİ: 2005-2011	100
6.3.3. ORTA GELİR TUZAĞINDAN KORUNMA STRATEJİSİ: 2012 VE SONRASI	101
YEDİNCİ BÖLÜM: ÖNERİLER	105
7.1. MAKRO POLİTİKALAR	105
7.1.1. BASİRETLİ PARA POLİTİKASI	105
7.1.2. İHTİYATLI FİNANSAL REGÜLASYON	106
7.1.3. DİSİPLİNLİ MALİ POLİTİKA	107

7.2. MİKRO POLİTİKALAR	108
7.2.2. TEKNOLOJİ POLİTİKASI	111
7.2.3. İSTİHDAM POLİTİKASI	112
7.2.4. EĞİTİM POLİTİKASI	115
7.2.5. YATIRIM POLİTİKASI	117
7.2.6. TASARRUF POLİTİKASI	121
7.3. MEZO (SEKTÖREL) POLİTİKALAR	122
7.3.1. MAKİNE SEKTÖRÜ	122
7.3.2. BİLİŞİM SEKTÖRÜ	124
7.3.3. ENERJİ SEKTÖRÜ	125
7.3.4. OTOMOTİV SEKTÖRÜ	126
7.3.5. İNŞAAT SEKTÖRÜ	127
7.3.6. TURİZM SEKTÖRÜ	128
7.3.7. SAĞLIK SEKTÖRÜ	129
7.3.8. GIDA VE TARIM SEKTÖRÜ	130
DİZİN	132

KISALTMALAR

- ABD: Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge: Araştırma Geliştirme
CD: Cari İşlemler Dengesi
CDS: Credit Default Spread-Kredi Kefalet Anlaşmaları
CE: Conformité Européenne-Kalite Mutabakat Sertifikası
DB: Dünya Bankası
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
ECB: European Central Bank - Avrupa Merkez Bankası
FDF: Faiz Dışı Fazla
FED: Federal Reserve - Amerika Merkez Bankası
G: Government - Kamu
G-20: Gelişmiş 20 Ülke Topluluğu
GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi
GOÜ: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYH: Gayri Safı Yurtiçi Hasıla
GÜ: Gelişmiş Ülkeler
I: Invest - Yatırım
IIF: International Institute of Finance - Uluslararası Finans Enstitüsü
IMF: International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu
İMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İŞKUR: Türkiye İş Kurumu
İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi
KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
M1: Para Arzı
M2: Para Arzı
M3: En Geniş Para Arzı
MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NHN: Net Hata Noksan
ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD: Organisation for Economic Co-Operation and Development -
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
O/N: Overnight - Gecelik

OSB: Organize Sanayi Bölgesi

OVP: Orta Vadeli Plan

ÖD: Ödemeler Dengesi

ÖTV: Özel Tüketim Vergisi

PEST: Politik, Ekonomik, Sosyal ve Teknolojik Analiz

PPK: Para Politikası Kurulu

R&D: Research and Development - Araştırma Geliştirme

RH: Rezerv Hareketleri

S: Saving - Tasarruf

SHD: Sermaye Hareketleri Dengesi

SLS: Special Liquidity Scheme - Özel Likidite Planı

STA: Serbest Ticaret Anlaşması

SWOT: Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats - Güçlü Yanlar, Zayıf Yanlar,

Fırsatlar Tehditler Analizi

T: Tax-Vergi

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TL: Türk Lirası

TÜFE: Tüketici Fiyatları Endeksi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

ÜFE: Üretici Fiyatları Endeksi

Nail Olpak
Genel Başkan
MÜSİAD

SUNUŞ

KALKINMA YOLUNDA YENİ EŞİK: ORTA GELİR TUZAĞI

2000’li yıllarda, gerek Türkiye ekonomisi gerekse küresel ekonomik koşullar belirgin bir şekilde değişmiştir. Türkiye, yapısal bir dönüşüm sürecine girerek geçmişten birçok alanda farklılıklar sergilerken, dünya ekonomisinde ise, büyüme, ticaret hacmi ve sermaye hareketleri alanında başarılı bir performans sergilemiştir. Türkiye, geçirdiği yapısal dönüşüm, AB tam üyelik ajandası, yakalanan güven ve istikrar ortamı sayesinde, dünyadaki bu olumlu konjonktüre genel olarak başarıyla ayak uydurmuş, hatta bu durumdan faydalanmış, AB ile bir yakınsama sürecine girmiştir. Bu çerçevede, ekonomik reformların ve isabetli politikaların sonucu olarak, Türkiye ekonomisi, uzun süredir gelişigüzel sürüklenen görüntüsünden çıkarak, kendisine rotası belli bir yol çizmiştir.

2009 yılına gelindiğinde ise, demokratik anlamda bazı sıkıntıların yaşandığı yorgun bir iç konjonktüre sıran küresel kriz, 2002 yılından beri sürdürülen büyüme macerasının önüne bir engel olarak çıkmıştır. Ancak, Türkiye bu netameli süreci de atlatmayı başarmış, gerek ekonomi gerekse demokrasi cephesinde, 2010 itibarıyla yeni hamleler yapabilmektedir.

Bunun sonucu olarak, gelişmiş ülkelerin hâlâ hasta oldukları bir global ortamda, Türkiye’nin ayağa kalkarak koşmaya başlaması ve yarışta en önlere yer alması, tüm dünyanın dikkatini çeken bir gelişme olmuştur. Öte yandan, son yıllarda yaptıkları ataklarla yıldızı parlayan gelişmekte olan ülkelerin kategorisinde de, Türkiye, üst sıralara tırmanmayı başarmıştır. Nitekim henüz birkaç yıl öncesine kadar, gelişmekte olan ülkelerin büyüme ortalamasının altında bir performans göstermiş olan Türkiye ekonomisi, sırasıyla % 9,2 ve % 8,5 oranında büyüme oranlarına imza atarak, 2010 ve 2011’de bu farkı kapatmış, Çin ve Arjantin’le birlikte en hızlı büyüyenler arasına girmiştir.

2011’de gerçekleşen % 8,5 oranındaki çarpıcı büyüme detaylı olarak incelendiğinde, bu gelişmede 2010 yılına benzer bir şekilde, özel tüketim ve özel yatırımların rol oynadığı görülmektedir. Önceki yıllardan farklı olarak ihracatın, yılın ikinci yarısında atağa geçerek, kalkınmaya ivme kazandıran faktörlerden biri olması epey sevindirici bir gelişme olarak görülmelidir. Arz yönünden incelendiğinde ise, milli gelir artışında; özellikle ticaret, ulaştırma ve inşaat sektörlerinin hız kazandırdığı hizmetler sektörünün yanı sıra, sanayi sektörü de yine büyük paya bir paya sahip olmuştur.

Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinde kriz sonrasında bu yana kaydedilen sıradışı büyüme, istihdam piyasalarına da canlılık getirmiş, işsizlik sorunu nihayet tedavi edilmeye başlamıştır. Nitekim kriz döneminde % 14 bandına tırmanan işsizlik oranı, uzun süre sonra, 2011 yılında tek haneye düşürülerek % 9,8 seviyesine gerilemiştir. 2011 Eylül döneminde gerçekleşen % 8,8’lik oran ise, işsizlikte 2002’den bu yana görülen en düşük rakam olmuştur. Bununla birlikte, maliye politikası başarılı bir şekilde yönetilmiş ve bütçe açığının milli gelire oranı, 2011 itibariyle, AB ülkelerinin hayal bile edemeyeceği Maastricht Kriterinin dahi oldukça altında olan % 1,3 seviyesine inmiştir.

Öte yandan, kriz ve sonrasında proaktif bir yaklaşımla yürütülen para politikasıyla da Türkiye, gelişmiş ülkelerin dahi parmakla gösterdiği bir başarı sergilemiştir. Bu bağlamda, finansal istikrarın yanı sıra, fiyat istikrarı da arzu edilen şekilde sağlanmıştır. Ancak, 2011 yılının son çeyreği itibariyle, döviz kuru geçişkenliği ve çeşitli ürün gruplarında yapılan zamların etkisiyle, enflasyonist bir baskının hissedilmeye başladığını da belirtmek gerekir.

Bu bağlamda, enflasyon baskısıyla başa çıkmanın, alınan tedbirlerle kısa zamanda mümkün olduğu göz önüne alındığında, iyi bir makroekonomik tablonun çizildiği 2011 yılında, olumsuz olarak tasvir edilebilecek göstergenin cari açık olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, ekonomideki yapısal problemler nedeniyle, büyümenin beraberinde getirdiği bir yan etki olan ve 2011 yılında iyice belirginleşen cari açık sorunu, artık, büyümenin sürdürülebilirliği açısından başa çıkılması gereken başlıca konu haline gelmiştir.

Bununla birlikte, geçmişte Türkiye’nin çok daha düşük oranlardaki cari açıkla ve dış dünyanın de nispeten çok daha iyi olduğu ortamlarda kolayca sarsılıp ödemeler dengesi krizine girdiği hatırlanırsa, bugün dış ortamın bozulduğu bir ortamda, çok daha derin bir cari açıkla, finansman sıkıntısı çekmemesi de dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Bu çerçevede, artan cari açığa rağmen, Türkiye’nin bir ödemeler dengesi krizine girmeden yoluna devam edebilme kabiliyetini kazanmış olması da, aslında, önemli bir değişimi göstermektedir. Ancak yine de, *Sürdürülebilir Büyüme İçin Stratejik Dönüşüm* adlı MÜSİAD 2011 Ekonomi Raporu’nun da vurgulandığı gibi, konjonktür idaresini etkin bir biçimde yapmakla birlikte, stratejik dönüşüme de hız vermenin vakti gelmiştir.

Nitekim, yüksek ve kesintisiz sürdürülebilir büyüme için, Türkiye’nin potansiyel büyüme seviyesini mevcut % 5 düzeyinden % 7 düzeyine taşıyacak reformlara ihtiyacı vardır. Aksi

takdirde Türkiye, 2004 yılında düşük gelirli ülke sınıfından nihayet mezun olarak girmeye hak kazandığı orta gelirli ülke statüsünde çok uzun yıllar boyunca kalacak ve bir sonraki kalkınma hedefi olan yüksek gelirli gruba giremeyecektir. İşte “orta gelir tuzağı” olarak adlandırılan ve gerek geçmişte gerekse bugün sayısız ülkenin maruz kaldığı bu sarmalın içine girmeyip çıtayı hızla yükseltmek için de vakit kaybetmeden, verimliliği ve rekabet gücünü artıracak stratejik politikalar dizayn etmek ve uygulamak gerekmektedir.

Bu bağlamda benimsenecek en önemli yaklaşım ise, artık geçmişte yapamadıklarımızı telafi etmeye çalışmak yerine, gelecekteki dünyaya odaklı bir pozisyon almaktır. Geleceğin dünyasında söz sahibi olabilmek için şimdiden yapılması gereken işte budur. Dolayısı ile Cumhuriyet’in 100. yılı için konulan hedefler kadar, 2050 yılına dair hedefler de belirlenmeli, Türkiye ekonomisinin yol haritası somut olarak takvime bağlanmalıdır.

Ayrıca unutmamak gerekir ki, dünyanın ilk 10 ekonomisi arasında olmak gibi yüksek bir hedef, gerek milli gelir, gerekse dış ticaret gibi unsurlarda dünya ekonomisinde belli paylara sahip olmakla gerçekleşebilir. Veriler göstermektedir ki, bugün global ölçekte ilk 10’a girebilen ekonomiler, dünya gayrisafi hasılasının (GSYH) ve ihracatının en az % 2,5’luk kısmını oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, ülkemizin son yıllarda gösterdiği üstün performans neticesinde, 2011 itibarıyla, dünya GSYH’sindeki payını % 1,25’e, küresel ticaretteki payını da % 0,75’e yükseltmiş olması önemsenmesi gereken bir başarı olmakla birlikte, hedeflere giden yolda daha büyük çabalar sarf edilmesi gerektiği de açıkça ortadadır.

Öte yandan, en büyük ekonomilerden biri olmanın yanı sıra, gelişmiş ülke statüsüne ulaşmak için de, önümüzde, kat edilecek ciddi bir mesafe bulunmaktadır. Zira hem orta gelir tuzağına takılmadan kişi başına düşen milli geliri hızla artırmanın, hem de halen dünya genelinde 92. sırada bulunduğumuz ve yaşam kalitesi, eğitim gibi faktörlerin göstergesi olan İnsani Gelişim Endeksi’ndeki yerimizi, ilk 50 olarak telaffuz edebileceğimiz, oldukça yukarı seviyelere çıkarmanın çarelerini ivedilikle bulmak durumundayız.

Dolayısıyla, gerek ortaya konulduğu ilk günden bu yana başarılacağına inandığımız 2023 hedeflerini, gerekse 2050 gibi daha uzun dönemler için belirlenecek yüksek hedefleri yakalamak adına, kademeli planlar yapmamızın gerekliliğini çok net olarak görmekteyiz.

Bütün bunlarla birlikte, ekonomik performansın, demokrasi seviyesiyle birebir bağlantılı bir gidişat sergilediği de unutulmamalıdır. Bu minvalde, kalkınma hedefleri doğrultusunda oluşturulacak ekonomik politikaların başarısı için, demokratik zeminin daha da iyileştirilmesi de şarttır. Bu ise, toplumsal mutabakata dayalı, özgürlükçü ve sivil bir anayasanın bir an önce oluşturulması gerekliliğine işaret etmektedir.

Bu minvalde, MÜSİAD olarak, ülkemizin kalkınmasında vazgeçilmez iki unsur olan demokrasi ve ekonomi alanlarındaki çalışmalarımızı, son dönemde giderek hızlandırmış bulunmanın sevincini yaşıyoruz. Nitekim büyük bir toplumsal sorumluluk bilinciyle ve

yoğun emeklerle hazırlamış olduğumuz ve Aralık 2011’de kamuoyuna sunduğumuz *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi* adlı çalışmamızla “demokrasi cephesindeki” en önemli atılıma katkı sağlamaya çalıştık. “Ekonomi cephesindeki” kalkınmaya katkıda bulunması açısından da, bir MÜSİAD klasiği haline gelen ve ekonomiyi tüm yönleriyle detaylı olarak inceleyerek mevcut sorunlara çözüm önerileri sunan MÜSİAD Ekonomi Raporu’nu, 2012 yılında da, karar vericilerin ve kamuoyunun dikkatine ve hizmetine sunmaktan, her zaman olduğu gibi bugün de büyük bir mutluluk duymaktayız.

2012 Ekonomi Raporu’muzun temasını, 2011 yılı raporumuzda altını çizmiş olduğumuz sürdürülebilir büyüme ve stratejik dönüşümün önemini vurgulamak amacıyla, Türkiye’nin kalkınma yolunda takılmaması gereken en büyük engel olarak nitelendirdiğimiz “orta gelir tuzağı” çerçevesinde şekillendirdik. Bugün gelmiş olduğumuz noktadan daha da ileriye gidebilmek için çok kritik bir aşama olan bu olguyu, mevcut ekonomik durum analizi sonucunda, makro, mikro ve mezo düzeyde önerilerle birleştirerek sunan raporumuzun, ülkemize ve tüm ilgililere faydalı olmasını temenni ederim. Ayrıca, başta bu kapsamlı çalışmanın editörlüğünü üstlenen Dr. Hatice Karahan olmak üzere, MÜSİAD Ekonomi Danışma Kurulu’muza, çalışmada emeği geçen ve katkısını esirgemeyen herkese şükranlarımı sunarım.

TÜRKİYE'DE BAŞLICA MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER (2011)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. MİLLİ GELİR VE BÜYÜME								
GSYH (Cari Fiyat, Milyar TL)	559	649	758	843	951	953	1.099	1.295
GSYH (Cari Fiyat, Milyar \$)	392	482	529	649	730	614	732	772
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$)	5.862	7.108	7.766	9.422	10.484	8.711	10.079	10.444
Büyüme Oranı (1998 Bazlı, %)	9,4	8,4	6,9	4,7	0,9	-4,7	9,2	8,5
İşsizlik Oranı (%)	10,8	10,6	10,2	10,3	11	14	11,9	9,8
2. MALİ GÖSTERGELER								
Faiz Dışı Fazla/GSYH (%)	5,5	5	4,6	3,1	1,7	0,4	0,8	1,9
Bütçe Dengesi/GSYH (%)	-5,2	-1,1	-0,6	-1,6	-1,8	-5,5	-3,6	-1,3
AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH (%)	59,6	52,7	46,5	39,9	40	46,1	42,4	39,4
Yurtiçi Borçlanmanın Ortalama Vadesi (Ay)	15	28	28	34	32	35	44	45
3. FAİZ GÖSTERGELERİ								
Gösterge Faiz Oranı (Nominal, %)	24,1	16	17,7	18	19	10,9	8,41	11,14
İç Borç Reel Faiz Oranı (%)	14,3	7,3	7,4	8,5	7,9	4,4	2	0,64
Faiz Harcamaları/Vergi Gelirleri (%)	56,3	38,2	33,4	31,9	30,1	30,9	23	16,7
Faiz Harcamaları/GSYH (%)	10,1	7	6,1	5,8	5,3	5,6	4,4	3,3
4. ÖDEMELER DENGESİ								
Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	-14	-22	-32	-38	-42	-14	-49	-77,2
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-34	-43	-54	-62	-70	-25	-56	-89,5
Cari Denge/GSYH (%)	-3,6	-4,6	-6,1	-5,9	-5,8	-2,3	-6,7	-10
5. ENFLASYON								
TÜFE Yıl Sonu (%)	9,4	7,7	9,7	8,4	10,1	6,5	6,4	10,5
ÜFE Yıl Sonu (%)	13,9	2,7	11,6	5,9	8,1	5,9	8,9	13,3

MÜSİAD 2012 YILI TAHMİNLERİ

GSYH Büyüme	% 4
İşsizlik	% 9,5
Bütçe Açığı/GSYH	% 1-1,5
Cari Açık	60 Milyar \$
Cari Açık/GSYH	% 7,5
Enflasyon	% 7,5

Birinci Bölüm

DÜNYA EKONOMİSİ

1.1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

Küresel kriz ile birlikte neredeyse tüm ülkelerde uygulamaya konulan kamu destekleri ve önlem paketlerinin katkısıyla, 2009 yılının ikinci yarısından itibaren piyasalar normalleşme sürecine girmiş ve 2010 yılından itibaren ekonomiler (özellikle ABD) ağır ağır da olsa toparlanmaya başlamıştır. Ancak 2011 yılında ekonomik iyileşmenin hâlâ ivme kazanmamış olması ve özellikle Avrupa Birliği'nde baş gösteren yüksek kamu borçlarından kaynaklanan ödeme güçlüklerinin her geçen gün artmasıyla, dünya ekonomisi yeni sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

2011 yılı ile birlikte, gelişmiş ekonomiler başta olmak üzere dünya ekonomisinde büyümenin tekrar güç kaybettiği görülmektedir. Pek çok gelişmiş ülkede artan borçluluk, kamu, banka ve hanehalkı düzeylerinde ortaya çıkan tahrifatlar ile yüksek işsizlik oranları, beklentilerin zayıflamasına neden olmuştur. Bunlar içerisinde kısa vadede çözüm bekleyen en önemli unsur ise Euro Bölgesi'nde devam eden borç krizidir.

2011 yılı, 2008'de patlak veren krizin yarattığı sorunların devam etmesinin yanı sıra, (i) 100 USD/varil üzerinde seyreden petrol fiyatlarının, (ii) Japonya depremi sonrası oluşan tsunaminin önce Japon ekonomisi ve ardından küresel piyasalara verdiği zararın, (iii) kamu borç sorununun yayılması sonucu, başta Portekiz, Yunanistan, İtalya ve Fransa olmak üzere, kredi derecelendirme kuruluşlarının baskısı altına giren AB ekonomilerinin, (iv) kredi notu düşürülen ABD'nin, (v) yeni politika çerçeveleri benimseyen merkez bankalarının, piyasaların yönünü belirlediği bir yıl olmuştur.

Küresel ekonomik görünümde 2011’de, Euro Bölgesi’ndeki borç krizi ve Avrupa’daki genel ekonomik seyir ağırlıklı olarak gündemde yer bulmuştur ve önümüzdeki yıllarda da konunun ağırlığının devam edeceği izlenimi uyanmaktadır. Dünya piyasaları; Portekiz, İspanya ve ardından Yunanistan gibi ülkeler kamu borçları sebebiyle çalkantılı bir dönemden geçerken, iyimserliklerini Avrupa Birliği’nin (AB) bu ülkelere mali yardım yapmasına bağlamaktadır.

Kriz döneminde ortaya çıkan ve uzun süredir devam eden bütçe açıkları, ağır borçlanma koşulları ve AB’nin mali istikrarının ve Euro’nun risk altına girmesi gibi sorunlar, 11 Mayıs 2010 tarihli Konsey Tüzüğü ile kurulan Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması’nın (EFSM) oluşturulmasında etkili olmuştur. Avrupa Birliği’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma’nın 122 (2). maddesinin yasal dayanağını oluşturduğu maddeye göre, herhangi bir üye ülkenin doğal afetler veya kendi kontrolü dışındaki faktörler sebebiyle mali zorluklar yaşaması durumunda, AB bu ülkeye mali yardım sağlayabilecektir. Mekanizma uyarınca, Avrupa Komisyonu, AB adına piyasalardan kredi temin etmekte ve sonrasında bu krediyi yararlanıcı üye ülkenin kullanımına sunmaktadır. Krediler AB Bütçesi tarafından garanti altına alınmıştır. Krediden faydalanan ülkelerin, komisyon tarafından da kabul edilmiş sıkı bir makro ekonomik uyum programı benimsemesi gerekmektedir.

Bunun yanı sıra, AB üye ülkelerinin ekonomi ve maliye bakanları, 28-29 Kasım 2010’da gerçekleşen AB Mali İşler Konseyi’nde, Euro Bölgesi’nde mali istikrarın sağlanmasına yönelik daimi bir mekanizma olan Avrupa İstikrar Mekanizması’nın (ESM) oluşturulmasına karar vermişlerdir. Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması’nın (EFSM) devamı niteliğinde olan Avrupa İstikrar Mekanizması (ESM), Haziran 2013’te yürürlüğe girecektir. Mevcut EFSM’nin temellerine uygun olarak oluşturulmuş olan ESM, Euro Bölgesi’nde ekonomik problemler yaşayan ülkelere yardım sağlayacaktır. Avrupa İstikrar Mekanizması’nın 700 milyar Euro tutarında bir fonu olması ve bu fon aracılığı ile 500 milyar Euro tutarında kredi verilmesine (bu miktar en az beş yılda bir gözden geçirilecektir) imkân tanınması hedeflenmiştir.

2011 Mayıs’ında, Euro Bölgesi ve IMF, Portekiz için 78 milyar dolarlık bir yardım paketini onaylamıştır. Yunanistan’ın yardımlardan pay alabilmesi için önlemlerini artırması istenmiş ve görüntü olumsuz devam ederse Yunanistan’ın Euro’dan çıkartılabileceği fikri tüm dünyada gündeme gelmeye başlamıştır.

Gelişmiş ülkeler, borç krizi ve bunun getirdiği diğer sorunlar ile boğuşurken, gelişmekte olan ülkeler de, gelişmiş ülkelerin yarattığı bu belirsizlik ortamında güçlü ama volatilitesi yüksek sermaye hareketlerine maruz kalmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler için, farklı risk profilleri çizilmekle birlikte, iç talep ve yüksek emtia fiyatları baskısı ile artan enflasyon ve volatil sermaye akımlarının yarattığı kırılganlık temel riskler olarak belirmektedir.

1.2. GSYH VE BÜYÜME

2011 yılında dünyadaki büyüme oranlarına Tablo 1.1’de göz atıldığında; küresel ölçekli bir ekonomik yavaşlamadan söz etmek mümkün görünmektedir. 2010 yılına nazaran 2011’de azalan büyüme oranları söz konusu yavaşlamanın ve 2009’daki yüksek baz etkisinin 2010’da görece etkisini kaybetmesinin sonucudur. 2008 krizinin patlak vermesinin hemen sonrasında 2009 yılında % 0,6 oranında küçülen dünya ekonomisi 2010 yılında toparlanmış ve iyileşmiş görüntüsüyle % 5,3’lük bir büyüme oranı yakalamış fakat 2011’de aynı performansı yakalayamamıştır. Nitekim, 2011 yılında, dünya ekonomisi % 3,9 büyümüştür.

Tablo 1.1. 2010 ve 2011’de Dünyada Büyüme Oranları (%)

	2010	2011
Dünya	5,3	3,9
Gelişmiş Ülkeler	3,2	1,6
ABD	3	1,7
Euro Bölgesi	1,9	1,4
Almanya	3,6	3,1
Fransa	1,4	1,7
İtalya	1,8	0,4
İspanya	-0,1	0,7
Japonya	4,4	-0,7
İngiltere	2,1	0,7
Kanada	3,2	2,5
Diğer Gelişmiş Ülkeler	5,8	3,2
Yeni Sanayileşen Asya Ülk.	8,5	4
Gelişmekte Olan Ülkeler	7,5	6,2
Orta ve Doğu Avrupa	4,5	5,3
BDT	4,8	4,9
Rusya	4,3	4,3
Gelişen Asya	9,7	7,8
Çin	10,4	9,2
Hindistan	10,6	7,2
Latin Amerika ve Karayipler	6,2	4,5
Brezilya	7,5	2,7
Meksika	5,5	4
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	4,9	3,5
Türkiye	9,2	8,5

Kaynak: IMF

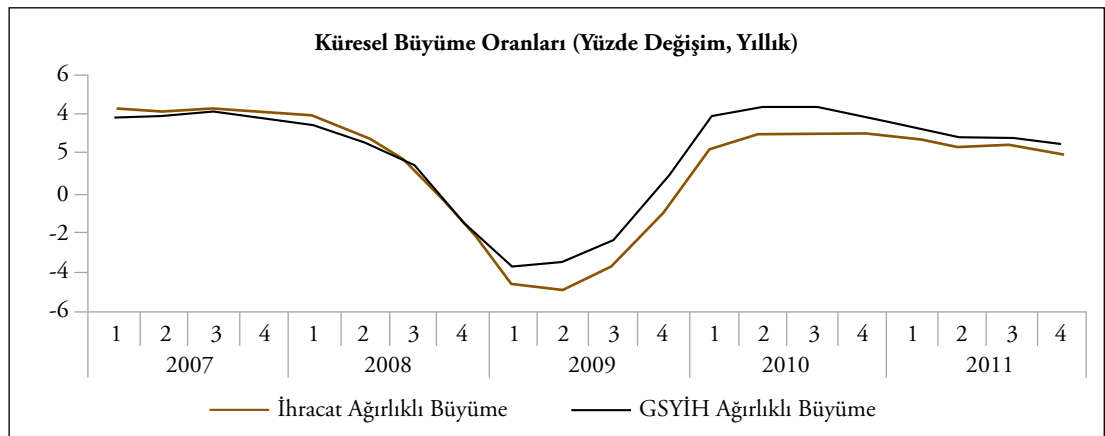
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) büyüme hızlarını detaylı olarak incelemek gerekirse, dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD’nin 2011 büyüme hızının, bir önceki yıla göre yarı yarıya azalarak % 1,6 seviyesine düştüğü görülmektedir. Euro Bölgesi’nde de 0,5 yüzde puan azalan büyüme oranı % 1,4 olarak gerçekleşmiştir.

Euro Bölgesi'ndeki gelişmiş ekonomiler içerisinde ise büyümenin, yalnızca Fransa'da cüzi de olsa yukarı yönlü hareket ettiği ve % 1,7 seviyesinde gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Öte yandan Almanya, bir önceki yıla göre büyüme hızında ivme kaybetse de, % 3,1'lik büyüme ile Avrupa ülkeleri arasında öne çıkmıştır.

2011 yılında Japonya'da meydana gelen deprem ve tsunaminin yol açtığı olumsuz sonuçlar ise, 2011'de Japon ekonomisinin % 0,7 oranında küçülmesiyle sonuçlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde de seyir, genel itibarıyla büyüme rakamlarının 2011'de bir önceki yıla göre azalması şeklinde bir gidişat izlemiştir. 2011'de Rusya'nın büyüme oranı % 4,3 seviyesinde sabit kalırken, 2010 yılında küresel ekonomik büyümede oldukça etkili olan Çin ve Hindistan'ın büyüme rakamları 2011 yılında da % 9,2 ve % 7,2'lik artışlarla dünya GSYH'sindeki % 3,9'luk büyümeye önemli katkılar sağlamıştır.

Türkiye'de ekonomik büyüme, 2010 yılında % 9,2 olarak kaydedilmişken, 2011 yılında da, yine yüksek bir hızda, % 8,5 oranında gerçekleşmiştir. Bu oranlar, gelişmekte olan ülkeler için 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 7,5 ve % 6,2 olarak ölçülen ortalama büyüme oranının üzerindedir. 2011'de dünya çapında (dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler kategorisinde) Çin ve Arjantin'den sonra en hızlı büyüyen ülke olan Türkiye, bunun yanı sıra, Avrupa ülkeleri arasında da ekonomik büyümede iki yıl üst üste zirvede yerini almıştır. Ayrıca Türkiye ekonomisi, 2011 yılındaki büyüme oranı sayesinde dünyanın en büyük 16. ekonomisi olmuştur.

Bunun yanı sıra, 2010 yılı ortalarından itibaren düşüş eğilimi sergileyen küresel büyüme oranı, bu eğilimini 2011 yılı son çeyreğinde de sürdürmüştür. Benzer şekilde, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelerin ticaret ağırlıklarına göre ölçülen ihracat ağırlıklı büyüme endeksinin büyüme hızı da yavaşlamaya devam etmiştir. Bu durum, gelişmiş ekonomilerdeki belirsizliklerin, özellikle Türkiye'nin ihracat ağırlıklı endeksinde yüksek ağırlığa sahip Avrupa ülkelerinin olumsuz büyüme görünümünün, 2011 yılında da dünya ticaretini sınırlamaya devam ettiğine işaret etmektedir. Söz konusu gelişmeler Şekil 1.1'de görülmektedir.

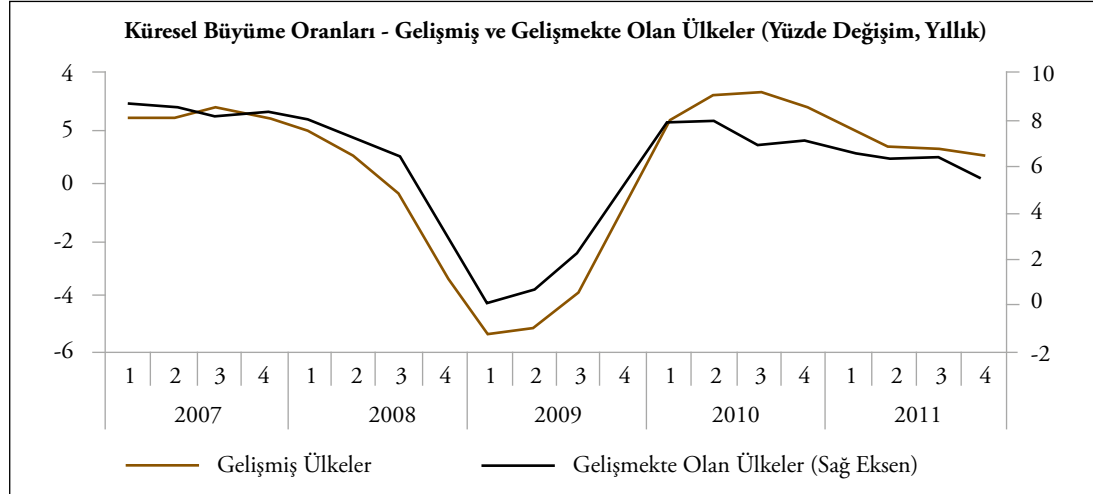

Şekil 1.1. Küresel Büyüme Oranları

Kaynak: Bloomberg, TCMB

Şekil 1.2, Şekil 1.1 ve Tablo 1.1'deki veriler paralelinde, 2011 yılının son çeyreğinde, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ekonomilerde iktisadi faaliyetin artış hızının yıllık bazda düşüş kaydettiğine işaret etmektedir. 2011 yılının son çeyreğinde olumlu bir görünüm arz eden ABD ekonomisi, gelişmiş ekonomiler kategorisindeki büyümeye pozitif katkıda bulunurken; Euro Bölgesi büyüme oranları yılın ikinci yarısında ağırlaşan borç krizine bağlı olarak olumsuz seyrine devam etmiş ve gelişmiş ekonomilerin büyüme ortalamalarını aşağı çeken en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Gelişmekte olan ekonomilere bakıldığında ise, grafikte de görüldüğü gibi, ekonomik büyüme, 2011'in ikinci yarısında ve özellikle 2011 son çeyrekte yavaşlamaya başlamıştır. Dolayısıyla, her iki grupta da, 2011'in sonlarına doğru genel bir düşüş eğilimi gözlenmektedir.

Şekil 1.2. Küresel Büyüme Oranları

Kaynak: Bloomberg, TCMB

2011 yılında dünyada kişi başına düşen GSYH rakamlarına bakıldığında, Lüksemburg'un son yıllarda olduğu gibi yine listenin zirvesinde olduğu görülmektedir. Lüksemburg, yaklaşık 109.000 dolarlık kişi başı GSYH ile dünyada ilk sırada bulunmakta, Lüksemburg'u, Norveç ve İsviçre takip etmektedir. 2008 krizi sonrası düşme eğilimi gösteren kişi başına düşen GSYH'nin 2009 sonrası tekrar artma eğilimine girdiği de, Tablo 1.2'de görülmektedir.

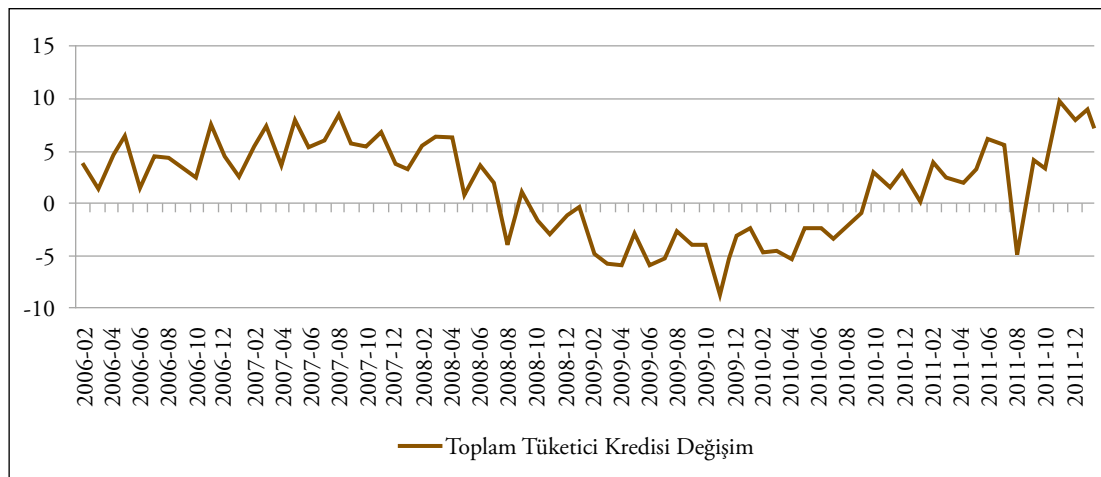
Kişi başına düşen gelirdeki artışa paralel olarak, ABD'deki tüketici davranışlarında görülen gelişmelere de bakılabilir. Şekil 1.3'te de görüldüğü üzere, ABD'de kriz döneminde tüketici kredileri, oldukça düşmesine karşın, krizden sonraki dönemde yükselme eğilimini sürdürmüştür. Bu ise, ekonomide güven ortamının tesisleriyle birlikte tüketim harcamalarında artış yaşandığını göstermektedir.

Tablo 1.2. Dünyada Kişi Başı GSYH – İlk 10 Ülke (\$)

CARİ FİYATLARLA KİŞİBAŞINA GSYH (\$)										
Ülkeler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lüksemburg	50.782	64.676	74.517	81.093	90.715	106.983	118.570	104.512	107.599	108.946
Norveç	42.207	49.227	56.223	65.204	72.076	82.077	94.196	79.085	88.590	90.289
İsviçre	38.535	44.856	49.991	51.207	53.691	59.475	68.433	67.560	69.839	70.560
Danimarka	32.390	39.495	45.340	47.617	50.554	57.044	62.238	56.115	56.790	58.443
Avustralya	21.565	27.143	32.505	35.917	37.540	44.745	48.951	45.587	53.862	55.040
İrlanda	31.405	39.712	45.826	48.847	52.349	59.940	60.510	51.356	48.578	49.709
Hollanda	27.206	33.241	37.507	39.190	41.498	46.906	52.500	48.223	48.224	48.457
İsveç	27.828	34.687	39.675	40.492	43.294	49.554	52.181	43.986	47.935	51.018
ABD	36.950	38.324	40.451	42.681	44.823	46.630	47.393	46.381	47.702	49.159
Avusturya	25.568	31.107	35.404	36.856	38.926	44.843	50.039	45.989	47.087	48.043

Kaynak: IMF, WEO Database

Tablo 1.3, dünya genelinde 2000 yılından bu yana belli başlı ekonomik göstergelerdeki gerçekleştirmeleri sunmaktadır. Kriz öncesindeki yıllarda % 4,6 ile % 5,4 arasında seyreden küresel büyüme hızı, 2011 yılında, 2010'daki iyileşmesini devam ettirememiştir. Buna paralel bir şekilde, dünya ticaret hacmi de, önceki yıla göre kan kaybedip sadece % 5,8'lik bir artış göstermiştir.

Şekil 1.3. ABD'de Toplam Tüketici Kredilerindeki Değişim (% , Yıllık)

Kaynak: www.federalreserve.gov

Tablo 1.3. Dünya Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya Büyümesi	4,8	2,3	2,9	3,6	4,9	4,6	5,3	5,4	2,8	-0,6	5,3	3,9
Dünya Ticaret Hacmi	12,2	0	3,6	6,1	11,2	8	9,1	7,7	3	-10,7	12,9	5,8
Enflasyon	4,6	4,2	3,5	3,7	3,6	3,8	3,7	4	6	2,5	3,7	4,8
ABD \$ Deposit Faiz Oranı	6,6	3,7	1,8	1,2	1,8	3,7	5,3	5,2	3	1,1	0,5	0,5
Petrol Fiyatları (\$)	28,2	24,3	25	28,9	37,8	53,4	64,3	71,1	97	61,8	79	104,1

Kaynak: IMF, WEO Database

1.3. ENFLASYON

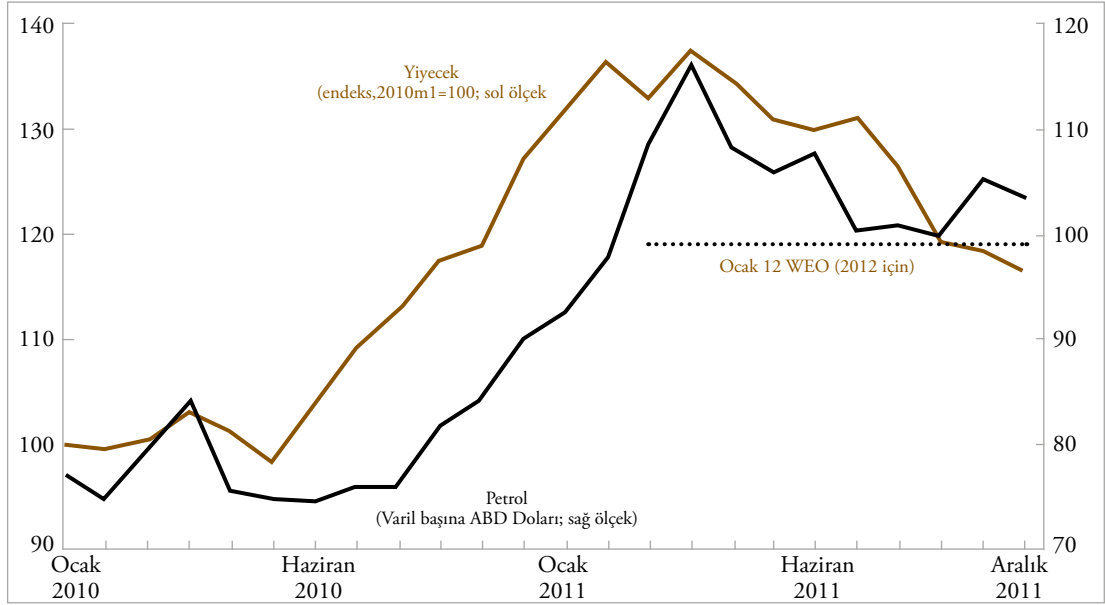
Tablo 1.3'te, küresel enflasyon oranının, krizle birlikte 2009'da düşüş gösterdiği ancak akabindeki dönem içerisinde artmakta olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, krizin etkilerinin en ağır hissedildiği 2009 yılında % 2,5 olarak kaydedilen enflasyon oranı, 2010 yılında ulaştığı % 3,7 seviyesinden, 2011 yılında % 4,8'e yükselmiştir.

Petrol fiyatları, enflasyondaki trende paralel bir şekilde gelişme göstermiş ve 2011'de on yıl öncesine göre 3 kattan fazla artış göstererek varil başına 104,1 Dolar seviyesine yükselmiştir. Arz yönlü gelişmeler, petrol fiyatları üzerinde yukarı yönlü baskı oluşturmaya devam etmiş ve petrol fiyatları 2011 yılı 2. çeyreğinde Libya'da yaşanan iç karışıklıkla birlikte tavan yapmış, daha sonra ise inişli çıkışlı bir seyir sergilemiştir. Petrol fiyatlarındaki söz konusu süreç, Şekil 1.4'te görülmektedir.

Öte yandan, Avrupa tarafından İran'a yönelik alınan ambargo kararının 1 Temmuz 2012 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olmasına rağmen, gerek Avrupa ülkelerinin gerekse diğer ülkelerin ham petrol ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif ülkelere yöneldikleri görülmektedir.

Bu durum, bölgedeki siyasi riskleri artırmasının yanı sıra, İran ham petrolünün uluslararası piyasadan çekilmesi sonucu fiili atıl üretim kapasitesini düşüreceği için önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, Suudi Arabistan'ın, İran petrolünün uluslararası piyasadan çekilmesi durumunda ortaya çıkacak olan uluslararası ham petrol ihtiyacını karşılayabilmek için üretim kapasitesini artıracağını açıklaması, petrol piyasası açısından olumlu bir gelişme olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, Avrupa ve Rusya'da soğuk geçen kış ayları ve Japonya'nın elektrik üretiminde nükleer enerjiye alternatif olarak petrole yönelmesi ise ham petrol talebini artırarak petrol fiyatlarına yukarı yönlü etki yapmaktadır.

Dünya ölçeğinde, 2010'a göre 2011'de büyüme hızının yavaşlamasında, sözü geçen gelişmelerin yanı sıra, doğal felaketlerin, emtia fiyatlarındaki artışların ve Arap Baharı'nın da etkisi olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 1.4. Dünyada Petrol ve Gıda Fiyatları: 2010-2011 (\$)

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu

Tablo 1.4, küresel tüketici fiyatlarındaki (enflasyondaki) artış oranlarını, 2010 ve 2011 yılları bazında göstermektedir. Buna göre, küresel krizin etkisiyle 2009 yılında düşüş eğilimi göstermiş olan tüketici fiyatları yıllık ortalama artışının, 2010 yılında hareketlendiği, 2011 yılında ise bu artış eğilimini sürdürdüğü görülmektedir. Ayrıca, 2011’de, gelişmiş ülkelerdeki enflasyon oranı, gelişmekte olan ülkelerin enflasyonuna göre (gelişmekte olan ülkelerin daha yüksek büyüme oranlarına sahip olmasına rağmen) bir önceki yıla kıyasla daha yüksek hızda artmıştır (Şekil 1.5).

Yine bu çerçevede, gelişmekte olan ülkelerde, yılbaşından itibaren sermaye akımlarının geri dönmesiyle değerlendirilen döviz kurları, enflasyon oranları üzerinde belirleyici olurken, 2011 yılı ilk çeyreğinde endekse yansıyan emtia fiyatları kaynaklı etkinin ortadan kalkmaya başlaması yıllık enflasyondaki düşüşü desteklemiştir.

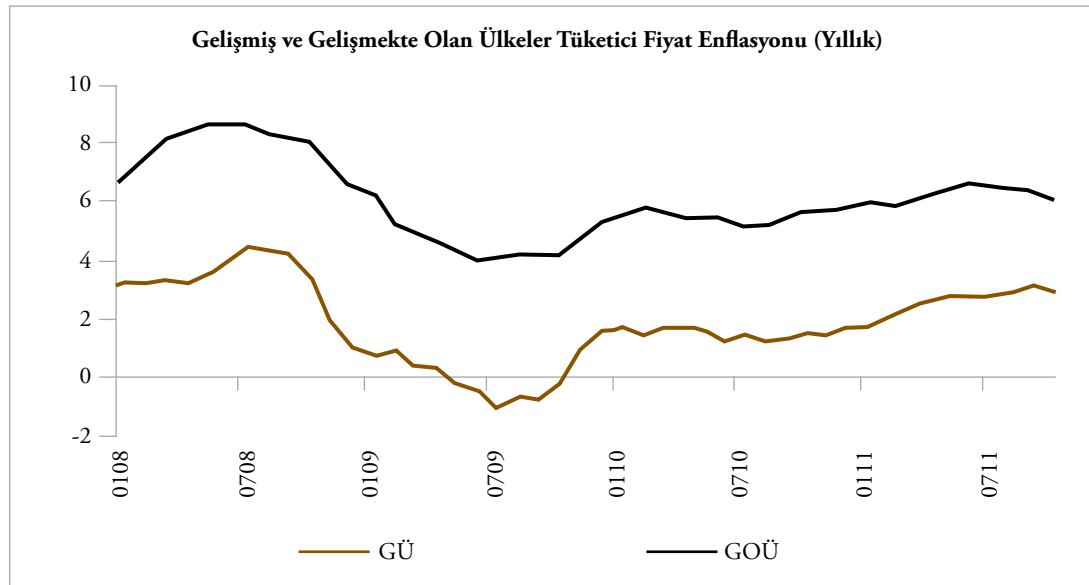
1.4. SERMAYE HAREKETLERİ

Dünya ekonomisinin önemli olgularından biri olan faiz-kur arbitrajına dayanarak en yüksek reel getiriyi elde etmek amacıyla bir ülkeden diğerine kolaylıkla kayabilen türdeki sermaye akımlarının, ekonomiler üzerinde oldukça etkili araçlarından biri olduğu bilinmektedir.

Tablo 1.5’te, gelişmekte olan ekonomilere 2000 yılından bu yana giden net özel sermaye miktarları görülmektedir. Bu sermaye hareketlerinin yönü ve dönemlere göre değişen miktarları, sermayenin kaydığı ülkelerin izlediği politikalar hakkında da fikir vermektedir.

Tablo 1.4. Tüketici Fiyatlarında Değişim (yıllık ortalama, %)

	2010	2011
Gelişmiş Ülkeler	1,5	2,7
ABD	1,6	3,1
Euro Bölgesi	1,6	2,7
Almanya	1,2	2,5
Fransa	1,7	2,3
İtalya	1,6	2,9
İspanya	2	3,1
Japonya	-0,7	-0,3
İngiltere	3,3	4,5
Kanada	1,8	2,9
Diğer Gelişmiş Ülkeler	2,3	3
Yeni Sanayileşen Asya Ülk.	2,3	3,6
Gelişmekte Olan Ülkeler	6,1	7,1
Orta ve Doğu Avrupa	5,3	5,3
BDT	7,2	10,1
Rusya	6,9	8,4
Gelişen Asya	5,7	6,5
Çin	3,3	5,4
Hindistan	12	8,6
Latin Amerika ve Karayipler	6	6,6
Brezilya	5	6,6
Meksika	4,2	3,4
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	6,9	9,6

Kaynak: IMF**Şekil 1.5.** Tüketici Fiyat Enflasyonu (%)**Kaynak:** TCMB, Bloomberg

Tablo 1.5. Gelişmekte olan Ekonomilere Giden Net Özel Sermaye Akımları (Milyar \$)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Yükselen Ekonomiler	237,6	185,1	139,1	263	424,1	646,9	784,1	1244,2	619,1	643,3	1040,3	910,
Ortadoğu ve Afrika	7,7	12,9	4,4	18,9	44,2	78,6	95,2	164,1	109,9	64,3	91,3	72,5
Nijerya	0,5	1,8	1,7	2,5	4,7	8,2	5,7	7,4	-0,7	3,7	7,3	9,4
Mısır	1,2	1,9	1,5	-2,3	-2	4,3	7,9	13,8	12,9	-6,4	21,5	-3,5
Fas	-0,7	2,2	0,4	3	1,7	0,9	1,7	6,8	1,9	3,2	1,8	3,6
Güney Afrika	4,4	4,9	-1,5	2,4	9,1	19,5	19,3	20	13,4	8,1	21	18,4
Lübnan	1,9	1,7	3,2	5,4	4,5	3,6	4,1	5,2	6,5	9,8	4,6	7,8
Suudi Arabistan	0,7	-1,6	-2,1	2,9	8,6	18,7	31,1	56	19,2	40,5	27,6	27,2
BAE	-0,4	1,9	1,3	4,9	17,6	23,5	25,4	54,8	26,7	5,5	7,5	9,6
Latin Amerika	85,9	81,5	28,5	46,7	57,5	90,4	103,8	223,9	103,9	146,6	260,5	257,9
Arjantin	13,8	8,4	-8,1	7,2	10,2	0,9	12,7	22,7	10,1	4,1	9,1	8,7
Brezilya	39,8	24,3	6	11,4	9,5	22,4	43,2	94,9	44,5	91,1	153,8	137
Şili	6,2	6,1	4,1	7,6	6	11,2	10,7	17,3	22,8	18,8	26,3	21,8
Kolombiya	3,5	9	-1,5	-0,5	4,7	11,1	7,8	13,3	9,7	17	12,8	20,6
Ekvator	0,8	2,1	2,4	1,2	1,5	1,2	0,4	0	0,8	-0,4	1	1,5
Meksika	17,7	28	23,4	13,1	22,3	34,8	26,7	50,1	29,6	5,3	41,5	47,4
Peru	0,7	0,7	1,5	2,5	2,6	4,3	3,8	10,3	7,1	8,2	11,9	10,7
Venezüella	3,4	2,9	0,6	4,3	0,7	4,4	-1,5	15,1	6,2	2,4	4,2	10,2
Yükselen Avrupa	54,6	20	39,9	74,1	150,8	250,6	275,4	444,1	256,8	63,7	200,8	207,8
Bulgaristan	1,8	1,4	1,1	2,3	3,8	5,2	12	20,7	17,4	2,8	0,4	-0,7
Çek Cumhuriyeti	4,5	5,9	8,9	5,5	11,3	13,7	10	21,3	13,8	9,5	18,6	10,6
Macaristan	6,4	6,4	5,1	13,6	22	20,9	24,1	24,2	22,2	8,3	3,4	0,4
Polonya	16,8	13,3	3,5	2,7	32,4	33,4	32,9	59,8	39,2	41,3	62,9	57,9
Romanya	3,6	2,7	3,2	4,8	11,3	14	23,3	31,4	25,4	2,7	2,7	6,7
Rusya Federasyonu	3,2	3,1	18,1	35,9	37,6	99,9	97,1	195,1	70,9	6,2	47,7	67,3
Türkiye	16,5	-13,8	0,3	5	24,5	46	59,3	62,1	39,2	-8,4	44,6	53,6
Ukrayna	1,7	0,9	-0,2	4,2	7,9	17,6	16,6	29,4	28,7	1,2	20,4	12
Yükselen Asya	89,4	70,7	66,2	123,4	171,6	227,3	309,7	412,1	121,4	368,7	487,6	371,9
Çin	51,1	49,4	49,9	71,6	94,3	128,3	154	185,7	146,1	190,1	279,2	240,5
Hindistan	14	9,2	7,3	19,6	19,6	29,1	58,6	101,9	31	86,5	89,1	60
Endonezya	-1,4	1,9	-5,6	-2,9	5,1	13,7	9,8	16,1	13,3	20,9	35,2	22
Kore	23,9	1,7	10,9	25,4	26,6	22,7	50,4	66	-71,6	53,1	27,1	12,9
Malezya	1,6	4,8	3,6	3,5	10,4	6,4	12,5	19	3,3	14	16,3	15,9
Filipinler	2,3	2,4	2,1	1,6	0,3	7,3	4,2	8,5	-3,9	-0,9	7,7	7,6
Tayland	2,1	1,4	-2	4,6	15,3	19,9	20,3	14,8	3,2	4,9	33	12,9

Kaynak: Institute of International Finance

2011’de genel anlamda gelişmekte olan ekonomilere giden net özel sermaye miktarı 910 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece, 2010 yılında 1 trilyon doların üzerinde gerçekleşen net özel sermaye akımları, 2011’de bu performansı gösterememiştir.

Sermaye akımları, 2010’dan 2011’e geçildiğinde, gelişmekte olan ekonomilerde, tüm bölgeler bazında 2009-2010 geçişindeki artışa göre azalırken, yalnızca gelişmekte olan Avrupa bölgesinde bir artış göstermiştir. Nitekim, 2010’da gelişmekte olan Avrupa piyasalarına giden net özel sermaye 200,8 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2011’de bu rakam 207,8 milyar dolara yükselmiş ve bu artışta da, bir önceki döneme göre 9 milyar dolarlık net özel sermaye artışıyla Türkiye ve yaklaşık 20 milyar dolarlık artışla da Rusya rol oynamıştır. Dolayısıyla, finansal durgunluk dönemlerinde özel sermayenin Rusya ve Türkiye gibi ülkelere kayması, bu ülkelerin kârlılığının yüksek olmasından ötürü özel sermaye tarafından tercih edildiği ve bir tür güvenli liman olarak algılanabileceği izlenimini vermektedir.

2011 yılında yapılan anketler neticesinde, özellikle 2012 yılında dünya sermaye hareketlerinden en yüksek payı alacak ülkenin ABD olacağı tahmin edilmekte iken, AB’de Yunanistan merkezli olumsuz gelişmelerin 2012’de de devam etmesi, yatırımcıların Alman ve ABD tahvillerine yönelmelerine neden olmuştur. Bu nedenle, Alman ve ABD tahvillerinde 2012’de rekor düzeyde düşük faiz oranlarının görülmesi beklenen bir gelişmedir.

1.5. DIŞ TİCARET

Tablo 1.6’da sunulduğu üzere, küresel kriz sonrası 2010 yılında % 12,9 oranında artan dünya mal ve hizmet ticareti hacmi, 2011 yılında yavaşlayarak % 5,8 oranında artış göstermiştir.

İhracat ve ithalattaki artış oranlarına bakıldığında, 2010 yılında % 12,2 oranında artan gelişmiş ülkeler ihracatının, 2011 yılında sadece % 5,3 oranında arttığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki ithalat ise, 2010 yılındaki % 11,5’lik artışın ardından, 2011 yılında sadece % 4,3 oranında artış göstererek yavaşlamıştır.

Gelişmekte olan ülkeler de, 2011’de dış ticarete gelişmiş ülkelere benzer bir eğilim sergilemişlerdir. Nitekim bu grupta, 2010 yılında % 14,7 olan ihracat artışının, 2011 yılında % 6,7’ye gerilediği görülmektedir. İthalatta ise 2010 yılındaki % 15,3’lük artış, 2011 yılında % 8,8’e gerilemiştir. İthalat kanadında, gelişmekte olan ülkeler arasında özellikle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Gelişen Asya ülkeleri ve Latin Amerika ve Karayip ülkelerindeki ortalamanın üzerindeki performans dikkat çekicidir. 2011 yılında BDT’nin ihracatı % 8,1, ithalatı % 18,3 oranında artarken, Gelişen Asya ülkelerinin ihracatı % 8, ithalatı % 9,1 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde, Latin Amerika ve Karayip ülkelerindeki artış oranları ise ihracatta % 5,7, ithalatta % 10,6 olmuştur.

Tablo 1.6. Mal ve Ticaret Hacminde Değişim (%)

	2010	2011
Dünya	12,9	5,8
İhracat		
Gelişmiş Ülkeler	12,2	5,3
Euro Bölgesi	11,1	6,3
Diğer Gelişmiş Ülkeler	13,3	4,7
Yeni Sanayileşen Asya Ülk.	18,1	5,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	14,7	6,7
Orta ve Doğu Avrupa	10,2	5,7
BDT	8,4	8,1
Gelişen Asya	23	8
Latin Amerika ve Karayipler	11,6	5,7
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	7,7	3,4
İthalat		
Gelişmiş Ülkeler	11,5	4,3
Euro Bölgesi	9,3	3,8
Diğer Gelişmiş Ülkeler	15,1	4,5
Yeni Sanayileşen Asya Ülk.	18,7	3,2
Gelişmekte Olan Ülkeler	15,3	8,8
Orta ve Doğu Avrupa	12,2	8
BDT	17,8	18,3
Gelişen Asya	19	9,1
Latin Amerika ve Karayipler	23,9	10,6
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	1,1	0,9

Kaynak: IMF

1.6. İŞSİZLİK

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler için önemli ekonomik ve toplumsal sorunlardan biri olan işsizlik, küresel krizle birlikte tüm dünyada artış göstermiştir. Tablo 1.7’de de görüldüğü gibi, 2010 yılında % 8,3 ile oldukça yüksek bir seviyeye ulaşan gelişmiş ülkelerdeki işsizlik oranı, 2011 yılında ufak bir düşüşle % 7,9’a gerilemiştir. Söz konusu dönemde Euro Bölgesi’nde de işsizlik oranı oldukça yüksek seviyelerde seyretmiştir. 2010 yılında % 10,1 olan Euro Bölgesi işsizlik oranı, 2011 yılında da aynı seviyesini korumuştur.

Euro Bölgesi kapsamında, özellikle İspanya’nın işsizlik oranlarının oldukça yüksek seviyelerde olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, İspanya, 2010 yılındaki % 20,1’lik ve 2011 yılındaki % 21,6’lık işsizlik oranı ile bölgenin en yüksek işsizlik oranına sahip ülkesi konumundadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında ise Rusya ve Brezilya, nispeten yüksek işsizlik oranları ile dikkat çekmektedir. Rusya’da 2010 yılında % 7,5 olan işsizlik oranı, 2011 yılında % 6,5’e gerilemiştir. Brezilya’da ise 2010’da % 6,7 olan işsizlik oranı, 2011 yılında % 6’ya gerilemiştir. Gelişmekte olan ülkeler arasında oldukça önemli bir konuma sahip

Tablo 1.7. İşsizlik Oranları (%)

	2010	2011
Gelişmiş Ülkeler	8,3	7,9
ABD	9,6	9
Euro Bölgesi	10,1	10,1
Almanya	7,1	6
Fransa	9,8	9,7
İtalya	8,4	8,4
İspanya	20,1	21,6
Japonya	5,1	4,5
İngiltere	7,9	8
Kanada	8	7,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	-	-
Rusya	7,5	6,5
Çin	4,1	4
Hindistan	-	-
Brezilya	6,7	6

Kaynak: IMF

olan Çin’de ise yüksek nüfusa rağmen işsizlik oranlarının nispeten düşük olduğu görülmektedir. Nitekim Çin’de 2010 yılında % 4,1 olan işsizlik oranı, 2011’de cüzi bir düşüşle % 4’e gerilemiştir.

Sonuç olarak, 2011’de dünya ekonomisinin, genel itibariyle, 2010 yılına göre bir yavaşlama gösterdiği ortadadır. Bunun yanı sıra, büyüme hızından işsizliğe birçok makroekonomik göstergede, gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş olan ülkelere göre daha iyi bir performans gösterdiği gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise, özellikle bunalımın devam ettiği AB bölgesindeki ülkeler bazında, toparlanmanın zaman alacağı da açıkça görülmektedir.

TÜRKİYE EKONOMİSİ

İkinci Bölüm

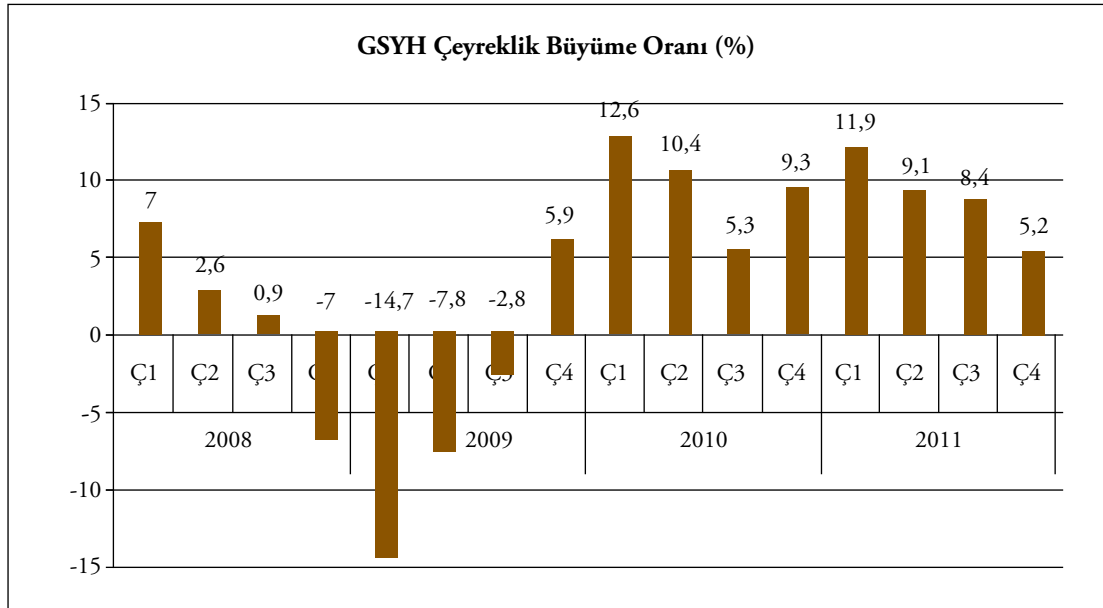
MİLLİ GELİR, İSTİHDAM VE GELİR DAĞILIMI

2.1. MİLLİ GELİR VE BÜYÜME

2.1.1. BÜYÜME HIZI

Bilindiği üzere, 27 çeyreklik kesintisiz büyümenin ardından, global finansal krizin etkisiyle 2008 yılının son çeyreğinde daralmaya başlayan Türkiye ekonomisi, 4 çeyrek üst üste yaşadığı daralmadan sonra, 2009 yılı sonunda yeniden güçlü bir şekilde büyümeye başlamıştır (Şekil 2.1). Küresel krizin olumsuz etkilerinden erken kurtulup 2010 yılından itibaren güçlü bir şekilde büyümeye başlayan Türkiye ekonomisi, birçok gelişmiş ülke krizin etkilerini hala atlatamazken, 2011 yılını % 9,2'lik sıradışı bir büyüme oranıyla kapayarak, bu noktada Avrupa'nın birinci, dünyada ise Çin'den sonra ikinci en hızlı büyüyen ekonomi olmayı başarmıştır.

2011 yılında Türkiye'de benzer bir büyüme devam etmiş ve çeyrekler itibariyle sırasıyla, % 11,9, % 9,1, % 8,4 ve % 5,2'lik büyüme oranlarıyla Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) yıllık bazda % 8,5 artış göstermiştir. Böylelikle, Türkiye ekonomisi büyüme hızı göz önüne alındığında, 2011 yılında Avrupa'da lider, dünyada ise Çin ve Arjantin'den sonra 3. en yüksek büyüme oranına sahip ekonomi olmuştur. Tüm dünyayı sarsan ekonomik krizin hemen akabinde ardı ardına iki sene gerçekleştirilen bu başarı, gelişmiş ekonomilerin % 0 ila % 4 arasında büyüebildikleri, hatta bir kısmının daralmaya devam ettiği bir konjonktürde oldukça dikkat çekici olmuştur.

Şekil 2.1. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) Çeyreklik Büyüme Oranları: 2008-2011

Kaynak: TÜİK

2.1.2. GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA (GSYH) VE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSYH

Global krizden önce, 2007 yılında, Türkiye’de cari rakamlarla 856 milyar TL olarak gerçekleşen GSYH, 2008 yılında ekonomik aktivitedeki kısmi artışla birlikte 951 milyar TL seviyesine ulaşmıştır ve 2009’da bu seviyede kalmıştır (Tablo 2.1). Toparlanmayla birlikte, Türkiye ekonomisi, 2010 yılında cari rakamlarla Cumhuriyet tarihinde bir rekor kırarak 1 trilyon TL’nin hemen üzerinde bir büyüklüğe ulaşmıştır. 2011 yılında ise bu başarı sürdürülmüş ve GSYH (cari rakamlarla) 1.295 milyar TL olarak kaydedilmiştir.

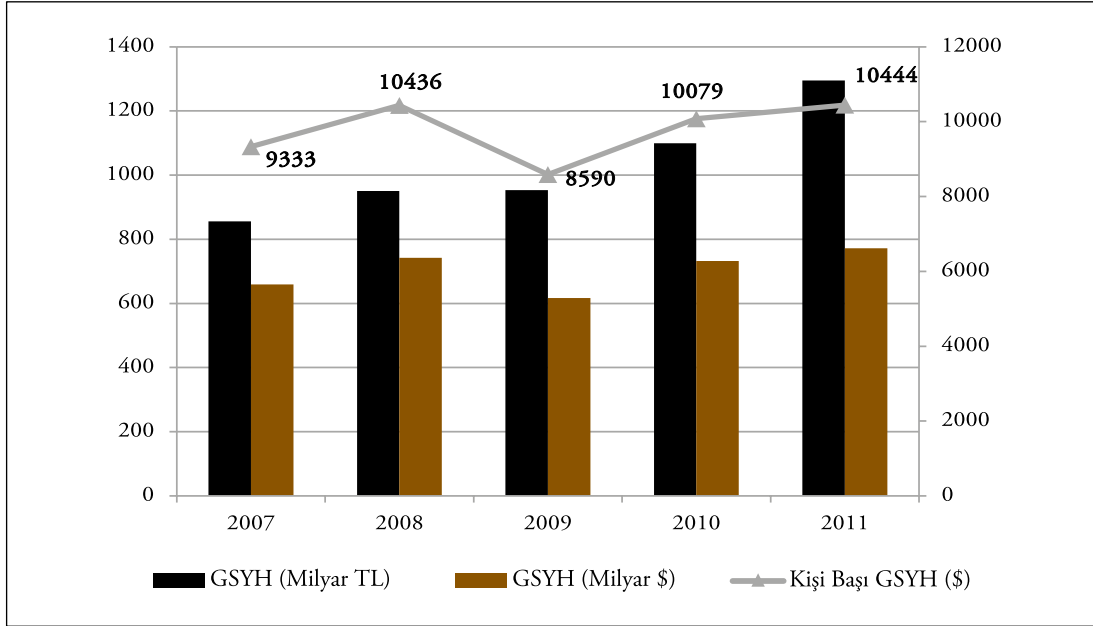
Bu gelişmelere paralel olarak, 2008 yılında 10.000 dolar seviyesini geçen kişi başına düşen GSYH, 2009 yılındaki yavaşlamayla birlikte kaybettiği ivmeyi 2010 yılında yeniden ya-

Tablo 2.1. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Gelişme Hızı: 2010-2011

	Cari fiyatlarla GSYH	Gelişme hızı	Cari fiyatlarla GSYH	Gelişme hızı	Sabit fiyatlarla GSYH	Gelişme hızı
Dönem	(Milyon TL)	%	(Milyon \$)	%	(Milyon TL)	%
I	241.026	15,9	159.771	26,8	23.467	12,6
II	265.997	16,4	173.072	19,0	25.692	10,4
III	295.996	13,1	195.729	12,5	28.670	5,3
IV	295.781	16,3	203.036	18,5	28.056	9,3
2010 Yıllık	1.098.799	15,4	731.608	18,6	105.886	9,2
I	287.991	19,5	182.588	14,3	26.251	11,9
II	315.493	18,6	201.763	16,6	28.021	9,1
III	351.654	18,8	203.375	3,9	31.087	8,4
IV	339.755	14,9	184.572	-9,1	29.515	5,2
2011 Yıllık	1.294.893	17,8	772.298	5,6	114.874	8,5

Kaynak: TÜİK

kalayarak 10.079 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2011’de ise, dolar bazında ölçülen kişi başı yurtiçi gelir, dolar kuru yükselişinin de olumsuz etkisiyle, % 5,5 oranında artarak 10.444 olarak kaydedilmiştir (Şekil 2.2). TL cinsinden kişi başına düşen GSYH ise 2010 yılındaki 15.138 düzeyinden 17.510 seviyesine yükselmiştir.

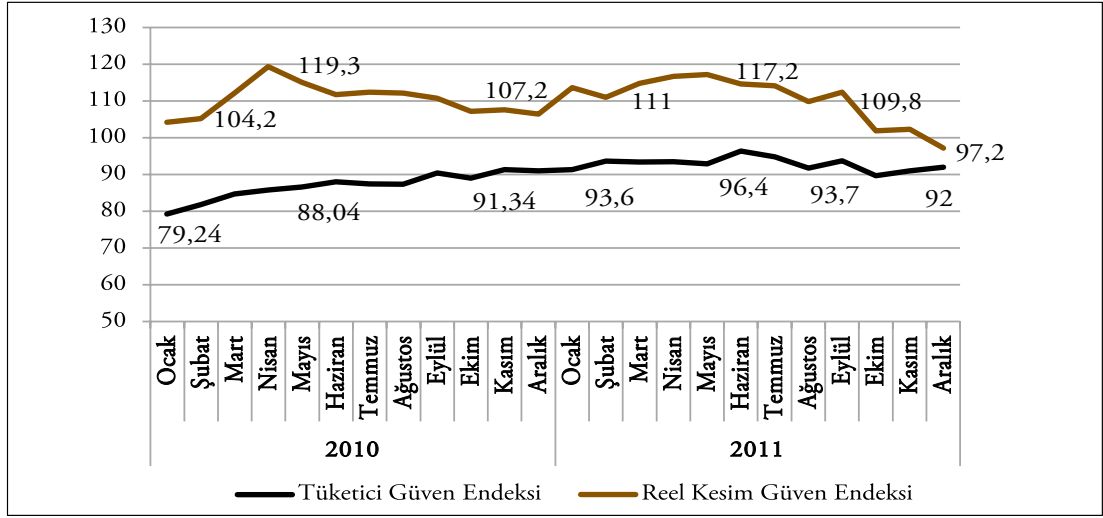
Şekil 2.2. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir: 2007-2011

Kaynak: TÜİK

2.1.3. BÜYÜMENİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ: GÜVEN ENDEKSLERİ

Ekonominin gidişatına önemli ölçüde yön veren özel sektör oyuncularının, bir diğer deyişle, reel kesimin ve tüketicilerin beklentileri incelendiğinde, ülkede gerçekleşen büyüme trendine paralel sonuçlar göze çarpmaktadır. Tüketici Güven Endeksi (TGE) ve Reel Kesim Güven Endeksi (RKGE), puan bazında ölçülüp, 100 puanı iyimserlik barajı olarak almaktadırlar. Buna göre, 2008 yılının başında 90 puan düzeyinde iyimserliğe doğru tırmanırken krizle birlikte düşüşe geçen TGE, 2010 yılında tedrici bir toparlanma sergileyerek yılı 91 puan seviyesinde bitirmiş ve kriz öncesindeki düzeyine yaklaşmıştır. 2011 yılında yükselişine devam eden TGE, en yüksek seviyesine, 96,4 puan ile Haziran ayında ulaşmış, ancak daha sonra yeniden bir miktar düşüş sergileyerek yılı 92 puanla kapamıştır (Şekil 2.3). 2011 yılının ikinci yarısında gözlenen bu aşağı yönlü hareket, aynı dönemde büyüme hızının yavaşlamış olmasının da bir sinyali olarak değerlendirilebilir.

Küresel kriz öncesinde 110 düzeylerinde seyredirken, 2009 yılında 50 düzeylerine gerileyen RKGE, krizden hızlı çıkışın verdiği iyimserlikle birlikte, 2010 yılı ortalarında yeniden kriz öncesi seviyesine yükselmiştir. 2010 yılının ikinci yarısında, dış dünyadaki olumsuz gelişmelerin etkisiyle düşüşe geçen, ancak hâlâ iyimserlik bölgesinde kalan endeks, 2011

Şekil 2.3. Tüketici Güven Endeksi ve Reel Kesim Güven Endeksi

Kaynak: TÜİK, TCMB

yılında yukarı yönlü harekete geçmiş ve Mayıs ayında 117,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2011'in ikinci yarısında, özellikle gelecek aylara ilişkin üretim hacmi ve sipariş miktarı faktörlerindeki olumsuz beklentilerden dolayı, endeks yeniden düşmeye başlamış ve Aralık ayında 97,2 puan seviyesinde gerçekleşerek iyimserlik barajının az da olsa altına inmiştir. RKE'de görülen bu eğilimin de, 2011'in ikinci yarısına dair büyümedeki yavaşlamayla paralel olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, 2012 yılının ilk aylarında endeksin yeniden yukarı yönlü harekete geçmesi ve iyimserlik barajının üstüne çıkması da, reel piyasalarda güvenin yeniden güçlendiğini göstermiştir.

2.2. GAYRİSAFİ YURTİÇİ HASILANIN BİLEŞENLERİ

GSYH'nin hesaplanmasında üç yöntem kullanılmaktadır. Bu üç yöntem; harcama yöntemi, gelir yöntemi ve üretim yöntemidir. GSYH her üç yöntemle de hesaplandığında aynıdır. Harcama yöntemi ile ekonomideki toplam talep hesaplanmaktadır. Toplam talep, hane halkı tüketimi, özel sektör yatırımı ve kamu harcamaları ile net ihracat toplamından oluşmaktadır. Ekonomideki dengenin diğer bileşeni olan toplam arzı baz alan üretim yöntemi ise, piyasalardaki üretimi baz alarak, sektörlerde yaratılan katma değeri hesaplar.

2.2.1. TALEP (HARCAMALAR) YÖNÜNDEN MİLLİ GELİR

Harcamalar yöntemine göre GSYH şu şekilde hesaplanmaktadır:

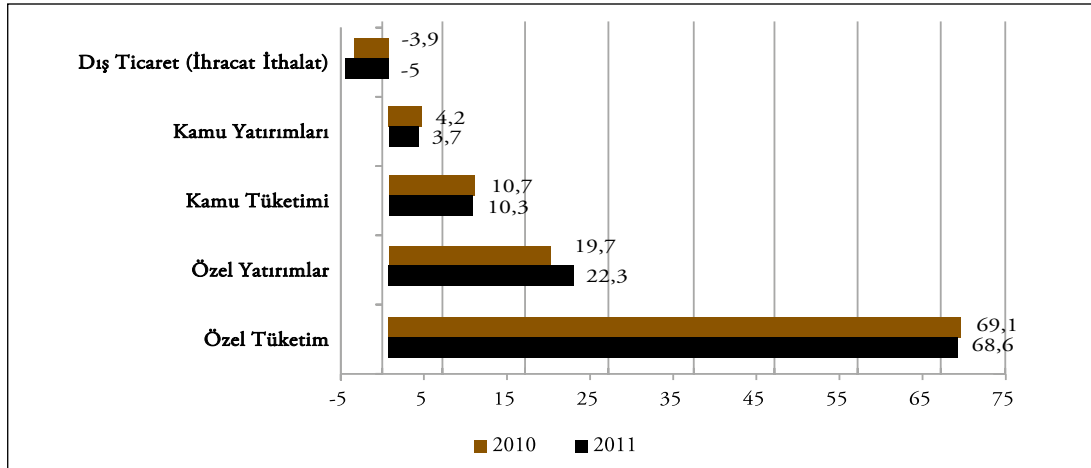
$$GSYH = \text{Tüketim (C)} + \text{Yatırımlar (I)} + \text{Kamu Harcamaları (G)} + \text{Net İhracat (NX)}$$

Bu denklik temel alındığında, harcama kalemlerinin (tüketim, yatırımlar, kamu harcamaları, net ihracat) GSYH içindeki paylarını ve büyüme hızlarını, dolayısıyla milli gelirin bü-

yümesine nasıl bir katkı sağladıklarını görmek mümkündür. C (*consumption*), hane halklarının tüketimlerini, I (*investment*) ise özel sektörün yatırımlarını içermektedir. Ayrıca, yukarıdaki denklikte G (*government expenditures*), kamu harcamalarını, NX (*net exports*) ise ihracat ve ithalat arasındaki farkı, yani, net dış ticaret rakamını vermektedir. Bununla birlikte, TÜİK tarafından açıklanan veriler, kamu harcamalarını tüketim ve yatırım bileşenleri ile göstermektedir. Bu yüzden, kamu harcamaları, aşağıdaki analizde tüketim ve yatırım şeklinde iki kategori halinde geçmektedir.

Harcama kalemlerinin, 2011’de GSYH’nin içindeki paylarının gelişimini incelemekte fayda vardır. Hane halklarının tüketimi, bir diğer adıyla, özel tüketim, daha önceki yıllarda olduğu gibi, yine milli gelir pastasının içindeki en büyük payı almakla birlikte, bir önceki yıla göre 0,5 yüzde puanlık düşüşle % 68,6 olarak gerçekleşmiştir. (Şekil 2.4) Kamu tüketimi ve kamu yatırımlarının payları da 2011’de özel tüketim gibi düşüş sergilemiş ve sırasıyla % 10,3 ve % 3,7 olarak kaydedilmiştir.

Bu bağlamda, C, G ve NX faktörlerinin paylarındaki bu düşüşe karşılık olarak, denklikte I olarak geçen özel yatırımların GSYH içindeki payı 2,6 puan artış göstermiştir. Böylelikle 2011 yılında özel yatırımlar % 22,3’lük oranla, milli gelirin içinde özel tüketimden sonra en büyük paya sahip ikinci bileşen olmuştur.

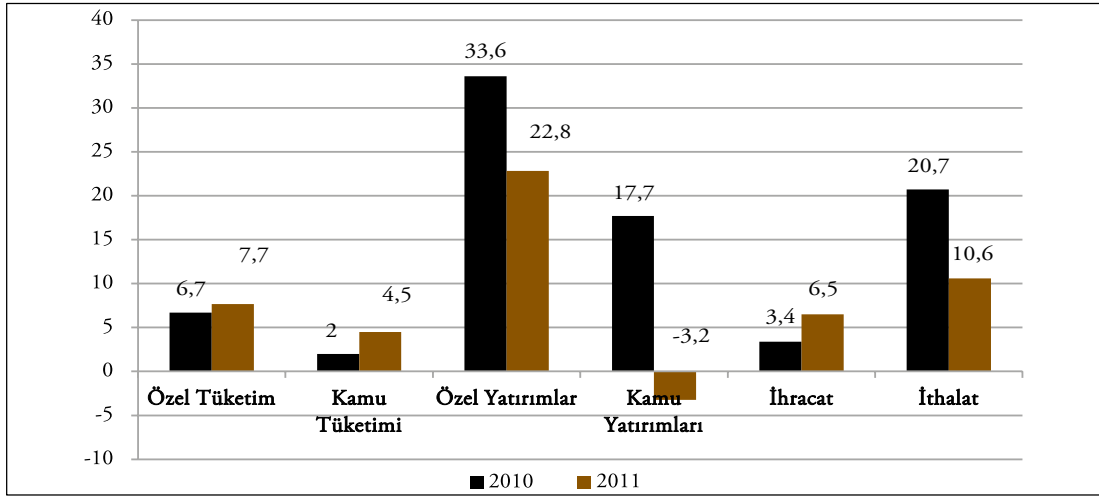

Şekil 2.4. Harcama Kalemlerinin GSYH İçindeki Payları: 2010-2011 (%)

Kaynak: TÜİK, TCMB

Harcama kalemlerinin milli gelirin büyümesindeki katkılarını görebilmek için, paylarının yanı sıra, büyüme hızlarına da bakmak gerekmektedir. Şekil 2.5’te de görüldüğü üzere, 2010 yılında olduğu gibi, 2011 yılında da en hızlı büyüme özel yatırımlarda görülmüştür. Buna göre, özel yatırımlar 2010 yılına göre % 22,8 oranında artmıştır. Özel yatırımları, özel tüketim % 7,7’lik bir artış oranıyla takip etmiştir. 2010 yılında % 6,7 büyüyen hane halkı tüketimi, böylelikle, 2011 yılında bir önceki yıla göre 1 yüzde puanlık bir artış göstermiştir.

İhracat 2011 yılında büyüme hızını gözle görülür bir şekilde artırarak % 6,5 seviyesine çıkarmıştır. GSYH'yi daraltıcı etkiye sahip ithalat 2011'de % 10,6 oranında büyüse de, bir önceki yıla göre artış hızını neredeyse yarı yarıya düşmüştür. Kamu tüketimi, 2011'de bir ivme kazanarak % 4,5 oranında büyümüştür. Kamu yatırımlarında ise ivme kaybı oldukça dikkat çekici olmuştur. 2010 yılında % 17,7 oranında büyüme sergileyen kamu yatırımları, 2011'de bir önceki yıla göre % 3,2 oranında azalmıştır.

Şekil 2.5. GSYH Harcama Kalemlerinin Gelişim Hızı: 2010 - 2011 (%)

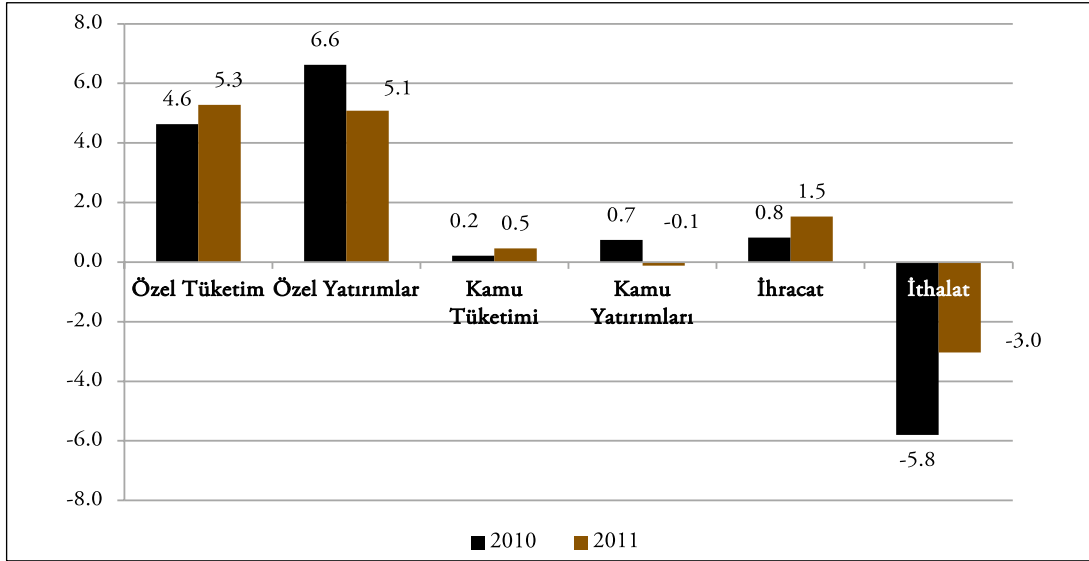
Kaynak: TÜİK, TCMB

Harcama kalemlerinin payları ve büyüme oranları incelendikten sonra, GSYH'de gerçekleşen % 8,5'luk büyüme oranına hangi kalemlerin nasıl bir katkıda bulunduğunu belirlemek mümkündür. 2011 yılı GSYH'sinin büyümesine en büyük katkı 5,3 yüzde puanla özel tüketim harcamalarından gelmiştir. Bunu, 2010 yılına göre 1,5 yüzde puanlık düşüş sergilese de, 5,1 yüzde puanla özel yatırımlar takip etmiş, böylelikle büyümenin motor gücü 2011'de özel tüketim ve yatırımlar olmuştur (Şekil 2.6). Kamu kesimi etkinliği, beklendiği gibi, gerek tüketim gerek de yatırımlar anlamında büyümeye görece az etki etmiştir.

2011'de GSYH büyümesine, özel sektördeki harcamalardan sonra, en büyük katkı 1,5 yüzde puanla ihracattan gelmiştir. 2010'da büyümeye 0,8 yüzde puanlık katkı yapan ihracat, 2011'de büyümeye olan yüzde puan katkısını yaklaşık iki katına çıkarmıştır. 2010'da büyümeyi 5,8 yüzde puan aşağı çeken ithalat ise, 2011'de ekonomi üzerindeki daraltıcı etkisini 3 yüzde puana indirmiştir.

2.2.1.1. Tüketim (C)

Tüketim, daha önce de bahsedildiği gibi, özel ve kamu tüketimleri olarak iki başlık altında incelenmektedir. Özel tüketim harcamaları 2011 yılı genelinde, yerleşik hane halkları baz alındığında % 7,7, yerleşik ve yerleşik olmayan hane halkları olarak ele alındığında ise

Şekil 2.6. Harcama Kalemlerinin GSYH'ye Yıllık Yüzde Puan Katkısı: 2010-2011

Kaynak: TÜİK

% 7,2 oranında artış göstermiştir. Yerleşik ve yerleşik olmayan hane halkları temel alınarak yayınlanan TÜİK verilerine göre, toplam tüketimden en büyük payı her yıl olduğu gibi, 2011'de de gıda ve içecekler almıştır. 2011'de özel tüketimin % 26,7'si olan gıda ve içecekler kalemini, % 17'lik pay ile ulaştırma ve haberleşme izlemiştir (Tablo 2.2). Mobilya ve el aletleri, konut, su, elektrik ve gaz ile çeşitli mal ve hizmetler kalemleri de, hane halklarının toplam tüketimi içerisinde % 10'u geçen paylara sahip olmuşlardır.

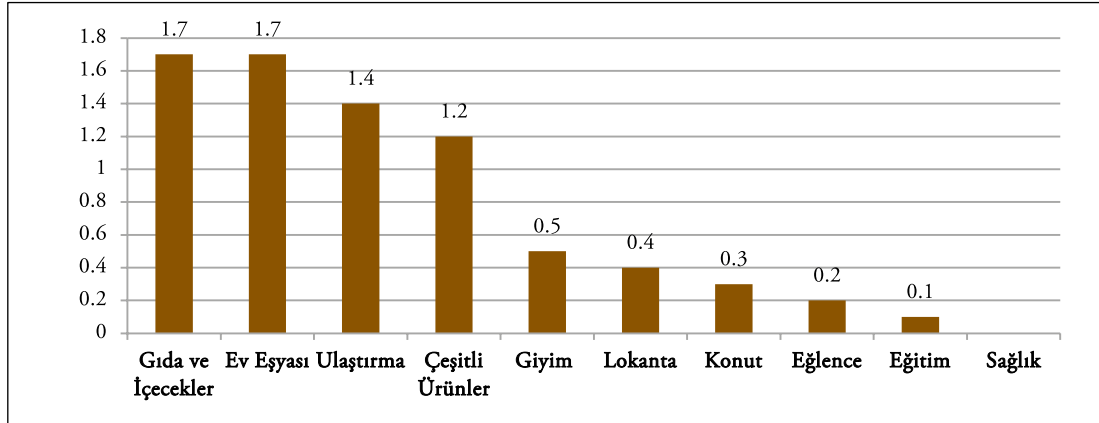
Özel kesim tüketiminin, 2011'de bir önceki yılın aynı dönemine göre en büyük artışı gösterdiği çeyrek, % 11,4'lük büyüme oranıyla 1. çeyrek olmuştur. İkinci ve üçüncü çeyreklerde birbirine benzer artışlar gösteren özel tüketim, bu dönemlerde, sırasıyla % 7,6 ve % 7,3 oranlarında artış göstermiştir. 2011'in son çeyreğinde ise özel kesim tüketimi

Tablo 2.2. Tüketim Gruplarının Toplam Özel Tüketimdeki Yüzde Payları

Tüketim Kalemi	Payı
Gıda ve İçecekler	% 26,7
Ulaştırma ve haberleşme	% 17
Çeşitli mal ve hizmetler	% 12,2
Mobilya, ev aletleri	% 12,2
Konut, su, elektrik, gaz	% 10,2
Giyim ve ayakkabı	% 6,1
Sağlık	% 5,1
Eğlence	% 4,8
Lokanta ve oteller	% 4,7
Eğitim	% 0,9

Kaynak: TÜİK

bir ivme kaybı yaşayarak bir önceki yılın aynı dönemine göre % 3,2 oranında büyümüş-
tür. Yılın son çeyreğindeki bu düşüşe, özellikle, gıda, giyim, ulaştırma ve çeşitli mal ve
hizmetler kalemlerinin büyüme hızlarında görülen ciddi yavaşlamaların sebebiyet verdiği
gözlenmektedir.

Şekil 2.7. Özel Kesim Tüketimi Alt Bileşenleri Gelişim Hızı: 2011 (%)

Kaynak: TÜİK, TCMB

Açıklanan veriler doğrultusunda, hane halklarının 2011 yılında % 7,2 oranında büyüyen
tüketiminde en büyük rolü 1,7 yüzde puanlık katkılarla gıda ve içecekler ile mobilya ve
ev aletleri grupları oynamıştır. Tüketim harcamalarındaki artışa diğer önemli katkıların
ise, ulaştırma ile çeşitli mal ve hizmetler kalemlerinden geldiği görülmektedir (Şekil 2.7).

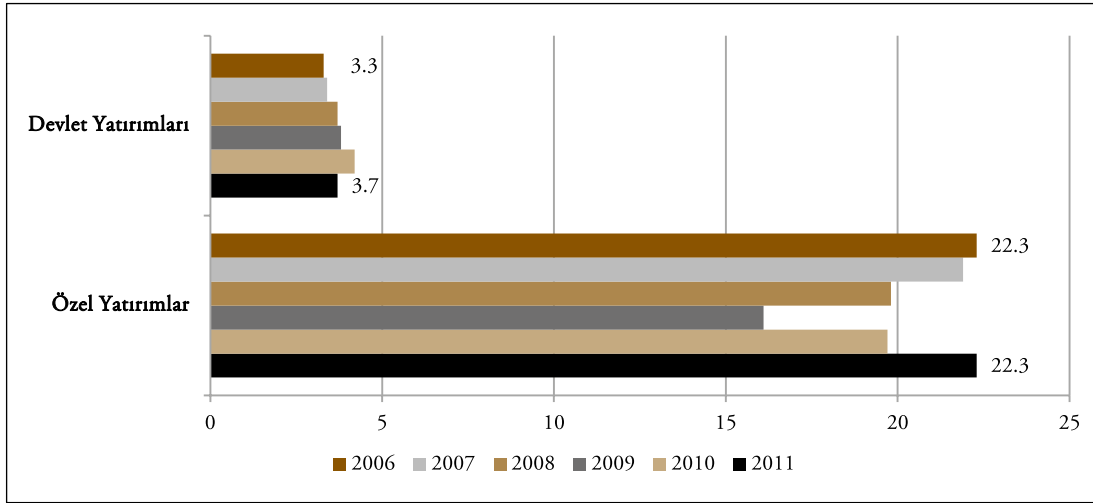
2.2.1.2. Yatırımlar (I)

Talebin bir diğer önemli kalemi olan özel sektör yatırımları, GSYH içindeki payını 2011
yılında bir önceki yıla göre artırmıştır. Özel tüketim ve kamu harcamaları gruplarının
GSYH içindeki payları 2011 yılında azalış gösterirken, özel yatırımlar 2010'da % 19,7
olan payını anlamlı bir yükselişle % 22,3 seviyesine yükseltmiştir.

Reel kesim güven endeksinde görülen trende paralel olarak, piyasalardaki güvenin artma-
sıyla birlikte, firmalar 2011 yılına girildiğinde yatırımlarına hız vermişler ve yılın ilk yarısı-
sında ciddi boyutlarda bir yatırım artışı sağlamışlardır. 2010'un aynı dönemine göre, 2011
yılıının ilk iki çeyreğinde sırasıyla % 39,8 ve % 34,7 oranlarında artış gösteren özel sek-
tör yatırımları, üçüncü çeyrekte hızını azaltarak % 17,7'lik bir büyüme gerçekleştirmiştir.
2011'in son çeyreğinde ise, reel kesim güven endeksindeki düşüşün bir yansıması olarak,
özel kesim yatırımları yılın bu döneminde % 5,2 oranında artış kaydetmiş ve ekonomideki
yumuşak inişin başladığının bir bakıma sinyallerini vermiştir.

Gayrisafi sabit sermaye oluşumu olarak da adlandırılan özel sektör yatırımları, makine
ve inşaat yatırımları olmak üzere iki ana kategoride ele alınmaktadır. Bu bağlamda, 2011
yılında özel sektör yatırımlarının % 70'lik kısmını makine, geriye kalan % 30'luk kısmını ise

inşaat yatırımları kalemi oluşturmuştur. Diğer bir deyişle, firmalar yatırımlarının % 70'ini makine, % 30'unu ise inşaat sektörüne yapmışlardır. Bu doğrultuda, bir önceki yılın aynı dönemine göre, 2011 için yıllık yatırım büyümesine en büyük etkiyi, 1. ve 2. çeyrekte sırasıyla % 50,4 ve % 41,3 oranlarında artan makine yatırımları yapmıştır. 2011 3. çeyrekte artış hızını % 20'ye düşüren makine yatırımları, son çeyrekte kaydettiği % 2,2'lik görece düşük artışla, yılın son döneminde toplam özel sektör yatırım artış hızını aşağı çekmiştir. İnşaat yatırımları ise, % 21 oranındaki büyüme hızıyla başladıkları 2011'e, % 20,1, % 13,2 ve % 12,3 ile devam etmiş ve böylece son çeyrekteki özel sektör yatırım artışının büyük kısmını sağlamışlardır.

Şekil 2.8. Yatırımların GSYH İçindeki Yüzdelik Paylarının Gelişimi: 2006-2011 (%)

Kaynak: TÜİK

Genel olarak bakıldığında, 2011 yılında özel sektör yatırımlarının milli gelir içindeki payının kriz öncesi seviyelerine geri dönüş yaptığı açıkça görülmektedir (Şekil 2.8). 2006 yılında GSYH içinde % 22,3'lük, 2007 yılında ise % 21,9'luk bir paya sahip olan özel yatırımlar, 2008 ve 2009 yıllarında global krizin getirdiği ekonomik daralmayla birlikte % 16,1 seviyesine kadar gerilemiş, Türkiye'de 2010'daki güçlü ekonomik toparlanmanın 2011 yılında da devam etmesiyle eski düzeyine yükselmiştir.

2.2.1.3. Kamu Harcamaları (G)

Toplam talebin bir bileşeni olan kamu harcamaları, tüketim ve yatırım olarak ikiye ayrılmaktadır. Öncelikle tüketim kanadını incelemek gerekirse, özel sektör tüketimi 2011 yılında büyümenin lokomotifi olmuşken, kamu tüketimi büyümeye 0,5 yüzde puanlık bir katkı yapmıştır. Hatırlanacağı üzere, 2009 yılında, özel tüketimin gerilemesiyle birlikte, atak yaparak ekonomik büyümeyi artırmak için genişleyici maliye politikası uygulayan kamu kesimi, 2010 yılında özel sektörün toparlanarak yeniden sahneye çıkmasıyla ve bütçe dengelerini de gözeterek harcamalarını kısmış ve yıllık GSYH'ye 0,2 yüzde puanlık bir katkıda bulunmuştur. Mali disiplin politikası içerisinde görülen bu durum, 2011 yılında

ise bir miktar hareketlenme göstermiştir. Şöyle ki, 2011 yılının ilk çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre % 7 oranında büyüyen kamu tüketimi, ikinci ve üçüncü çeyreklerde gelişim hızını artırarak % 9 ve % 10,3 oranlarında artış göstermiştir. Ancak 2011 son çeyrekte, 2010 son çeyreğe göre, daralmaya giden kamu tüketimi % 4,3 oranında azalmıştır. Sonuç olarak, 2011’de yıllık bazda % 4,5 oranında artan ve GSYH’nin yaklaşık onda birini oluşturan kamu tüketim harcamaları, GSYH büyümesine 0,5 puanlık bir katkı sağlamıştır.

Kamu kesimi yatırım harcamalarında da benzeri bir durum görülmektedir. Şekil 2.8’de de görüldüğü üzere, GSYH içindeki yüzde payı son yıllarda az da olsa artış gösteren ve 2010 yılında % 4,2 seviyesine yükselen kamu yatırımlarının payı, 2011 yılında 3,3 seviyesine gerilemiştir. Kamu yatırımlarının 2010 yılında % 17,7 olarak gerçekleşen artış hızının, 2011 yılında %-3,2 ile bir önceki yıla göre daralması bu gerçekleşmede rol oynamıştır.

Çeyrekler itibariyle ele alındığında, kamu sektörünün 2011 yılı 1. ve 2. çeyreklerde, yatırımlarını bir önceki yılın aynı çeyreklerine göre % -0,9 ve % -0,2 oranlarında aşağı çektiği, 3. çeyrekte ise % 0,3 artırdığı gözlenmektedir. Dolayısıyla, 2011 son çeyreğe kadar neredeyse durağan denilebilecek bir gidişat sergileyen kamu yatırımları, yılın bu döneminde kaydettiği % 9,4 oranındaki daralma sebebiyle, yılı küçülmeyle kapatmıştır.

Öte yandan, makine ve inşaat gruplarında analiz etmek gerekirse, kamu yatırımlarındaki ciddi düşüşün ana kaynağının, % 9,7 oranında azalan makine ve teçhizat yatırımları olduğu görülmektedir. İnşaat yatırımlarındaki azalış ise % 1,6 oranında kaydedilmiştir. Sonuç itibariyle, gerek kamu yatırımlarının gerekse kamu tüketiminin, 2011 yılında talep içerisinde daha küçük dilimler alması ve GSYH büyümesine ciddi bir katkı yapmamış olması, maliye politikasındaki sıkı duruşun önemli bir göstergesi niteliğinde olmuştur.

2.2.1.4. Net İhracat (NX)

Tüketim, yatırımlar ve devlet harcamaları iç talebi oluşturmaktadır. Oysa GSYH’nin oluşumunda, yurtiçi üretimi yurtdışından talep edenlerin, yani dış talebin de payı vardır. GSYH denkliğinde NX olarak yer alan bu faktörün miktarı, yukarıda da belirtildiği üzere, ihracat ile ithalat arasındaki farkın bulunmasıyla elde edilmektedir. Zira ihracat, dış talebin bir göstergesi, ithalat ise yurtiçindeki talebin yurtdışındaki mallardan karşılanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, net dış talep hesaplaması, ihracat ve ithalat arasındaki fark alınarak yapılmaktadır.

İthalat, iç talebin de artmasıyla birlikte, 2010 yılının son çeyreğindeki agresif yükselişine 2011’in ilk iki çeyreğinde de % 26,9 ve % 18,9’luk artışlarla devam ederek, GSYH büyümesini sırasıyla 8,3 ve 5,7 puan aşağı çekmiştir. 2011 üçüncü çeyrekte, döviz kurundaki artışın da etkisiyle ivme kaybederek % 6,8’lik artış hızına gerileyen ithalat, düşüşüne 2011 son çeyrekteki % 5,1 oranındaki azalmayla yaşamıştır. Böylece, ithalat 2011’de GSYH büyümesine 3 yüzde puanlık bir daraltıcı etki yapmıştır.

İhracat ise, % 8,7’lik artış ile başladığı ve GSYH’ye 2 yüzde puanlık katkı yaptığı 2011 yılının birinci çeyreğinden sonra, ikinci çeyrekte % 0,5’lik bir gelişme hızıyla durağanlaş-

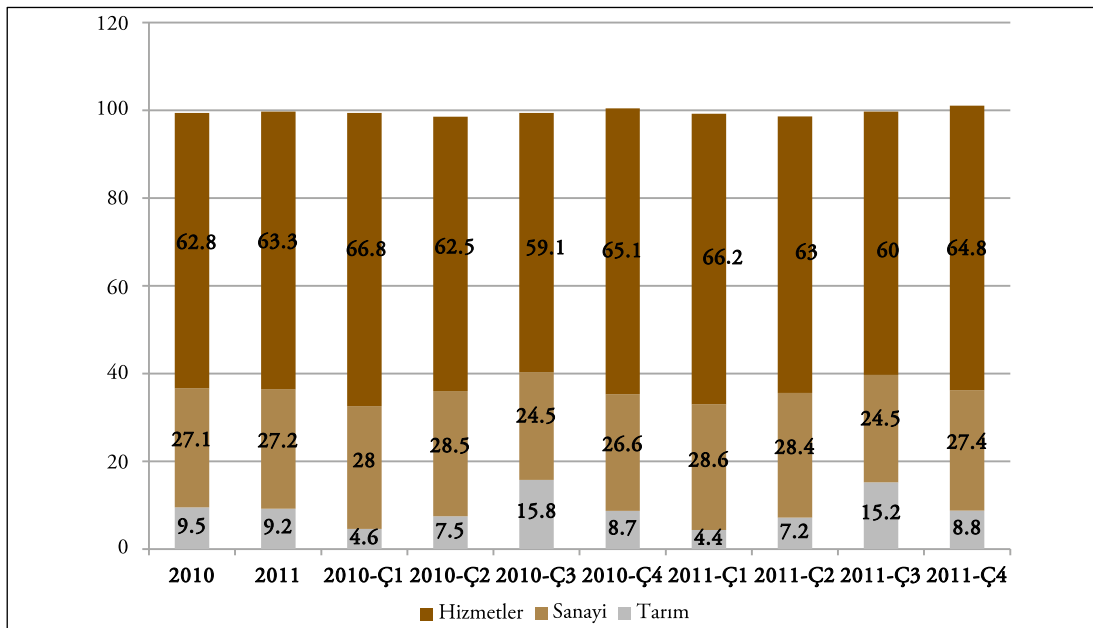
miş, sonrasında ise % 10,2'lik ve % 6,7'lik 3. ve 4. çeyrek büyümeleriyle dış talebin milli gelir üzerindeki rolünü güçlendirmiştir. Böylece, ihracat 2011'de son iki çeyrekte, GSYH büyüme hızını 2,4 ve 1,7 yüzde puan ile yukarı çekmeyi başarmıştır. Sonuç olarak, net dış ticaret, 2011 yılında, büyüme üzerinde son yıllarda görülen olumsuz etkisini bir miktar iyileştirmiş ve iç talep ile dış talep arasındaki ayrışmaya dikkat çekmiştir.

2.2.2. ARZ (ÜRETİM) YÖNÜNDEN MİLLİ GELİR

Milli gelir, daha önce de belirtildiği üzere, harcamaların yansıtmış olduğu toplam talep yaklaşımının yanı sıra, ekonomideki toplam üretimi esas alan toplam arz metodu ile de hesaplanmaktadır. Bu metoda göre, bir yıl içerisinde, ekonominin farklı sektörlerinin yapmış olduğu üretim değerleri belirlenerek toplam arz değerine ulaşılır. Bunu yaparken, tarım, sanayi ve hizmetler olmak üzere üç temel sektör baz alınır.

Sektörlerin 2011 yılında milli gelir ve büyümeye yapmış oldukları katkıyı analiz etmeden önce, her birinin toplam pastadaki payına bakmakta fayda vardır. Şekil 2.9'da da görüldüğü üzere, 2011'de üretimdeki en büyük payı % 63,3 ile hizmetler sektörü almıştır. Hizmetler sektörü uzun yıllardır birkaç puanlık iniş çıkışlarla ekonominin yaklaşık %60'lar düzeyinde bir kısmını oluşturmuştur. Bununla birlikte, 2011 yılında bu sektörün toplam GSYH içindeki payı, bir önceki yıla göre 0,5 yüzde puan artış göstermiştir.

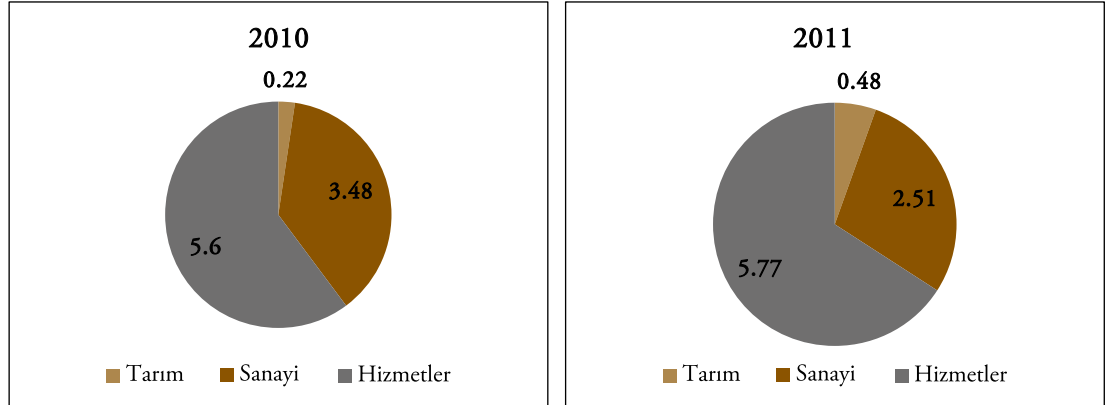
2011'de hizmetler sektöründen sonra üretime ikinci büyük katkı GSYH'nin % 27,2'sini oluşturan sanayi sektöründen gelmiştir. Sanayi sektörü bir önceki yıla göre 0,1 yüzde puanlık küçük bir pay artışıyla durağan bir seyir izlemiştir. Tarım sektörü ise, 2011 yılı itibarıyla, % 9,2'lik bir dilimle, GSYH'nin hâlâ (AB ülkelerine göre yüksek sayılabilecek

Şekil 2.9. Sektörlerin GSYH İçindeki Paylarının Gelişimi: 2010-2011 (%)

Kaynak: TÜİK

bir pay) yaklaşık onda birine denk gelen bir paya sahiptir. Gerek 2010 gerekse 2011 yıllarında, ilk iki çeyrekte mevsimsel faktörlerle daha düşük bir pay üreten tarım sektörü, yaz aylarını içinde barındıran 3. çeyreklerde payını artırmış, son çeyrekte ise yeniden aşağı yönlü hareket etmiştir. Bu paralellikle birlikte, 2011 genelinde tarım sektörünün 0,3 yüzde puanlık bir gerileme kaydettiği de gözlenmektedir.

Şekil 2.10. Sektörlerin GSYH Büyümesine Yüzde Puan Katkısı: 2010-2011

Kaynak: TÜİK

Sektörlerin yüzdelik payları ve gelişme hızları birleştirildiğinde elde edilen GSYH büyümesine yüzde puan katkısı ise, 2011 yılında hizmetler için 5,77, sanayi için 2,51 ve tarım için de 0,48 yüzde puan olarak gerçekleşmiştir (Şekil 2.10). Bu da, 2011 yılında milli gelir artışında lokomotif sektörün, bir önceki yıl olduğu gibi, yine hizmetler sektörü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu rakamlar dahilinde, 2010 yılına göre, sanayi sektörünün GSYH büyümesindeki katkısının yaklaşık 1 yüzde puan azaldığı gözlenmektedir.

Sektörlerin üretim içindeki konumları bu şekilde analiz edildikten sonra, her sektörü alt sektörler ve çeyrekler bazında incelemek de, büyük resmin detaylı olarak görülmesi açısından önem taşımaktadır.

2.2.2.1. Tarım Sektörü

Tarım sektörünün, 2011 yılında toplam üretim içerisindeki payı % 9,16 seviyesine düşerken, gelişme hızı artış göstermiştir. Sektörün ana bileşeni olan tarım, avcılık ve ormancılık, 2011'in her çeyreğinde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüksek bir büyüme göstermiştir. Bu bağlamda, 2010 yılı genelinde % 2,4 oranında büyüyen sektör, 2011 yılında bu oranı % 5,2'ye çıkarmıştır (Tablo 2.3).

Tarım üretiminin oldukça küçük bir bölümünü oluşturan balıkçılık sektöründe ise 2011 yılı boyunca, son çeyrek haricinde, yüksek büyümeler görülmüştür. Sonuç itibarıyla, sektör % 6,1 oranında bir yıllık büyüme yakalamıştır.

Tablo 2.3. Tarım Sektöründe Gelişme Hızları: 2010-2011 (%)

	Tarım, avcılık ve ormancılık	Balıkçılık
2010-Ç1	3,8	1,6
2010-Ç2	2,8	2,3
2010-Ç3	0,9	2,2
2010-Ç4	4,5	1,3
2010	2,4	1,7
2011-Ç1	7,1	12,5
2011-Ç2	5	20
2011-Ç3	4,2	8,2
2011-Ç4	6,7	-3,5
2011	5,2	6,1

Kaynak: TÜİK**2.2.2.2. Sanayi Sektörü**

Sanayi sektörünün alt kalemleri incelendiğinde, bir önceki yıla göre imalat sanayi ile madencilik ve taş ocakçılığında kısmi bir yavaşlama olsa da, genel itibariyle önemli oranda bir büyümenin devam ettiği görülmektedir. 2010 yılında % 13,6 oranında gelişme gösteren imalat sanayi, 2011 yılını % 9,4 oranında, yine anlamlı bir büyümeyle kapamıştır. Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı ise, bir önceki yıla göre 1,5 yüzde puanlık bir yükselişle % 8,8 oranında büyümüştür (Tablo 2.4).

Öte yandan, sanayi sektörünün, GSYH'nın yaklaşık dörtte birini oluşturan payıyla, en önemli bileşeni olan imalat sanayi, 2,3 yüzde puan ile, 2011 yılında % 8,5'luk GSYH büyümesine, en büyük katkıyı sağlayan sektör olmuştur.

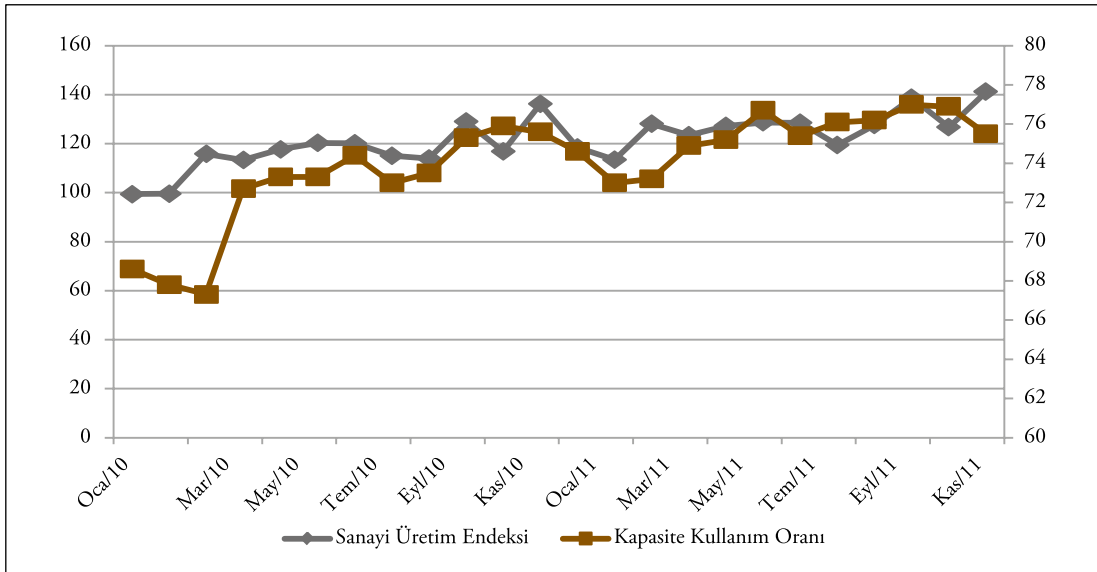
Tablo 2.4. Sanayi Sektöründe Gelişme Hızları: 2010-2011 (%)

	Madencilik ve Taşocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı
2010-Ç1	6,1	22	2,4
2010-Ç2	14,2	15,4	8,3
2010-Ç3	0,1	7,2	11,4
2010-Ç4	0,9	11,3	6,5
2010	4,7	13,6	7,3
2011-Ç1	10,8	14,9	12,3
2011-Ç2	1,2	9,1	5,9
2011-Ç3	0,3	9,2	6,8
2011-Ç4	5,5	5,2	10,5
2011	3,9	9,4	8,8

Kaynak: TÜİK

GSYH'nin bileşeni olan sanayi sektöründeki büyümenin öncü göstergelerinden Sanayi Üretim Endeksi de yıl boyunca GSYH büyüme oranlarına paralel gelişmeler göstermiştir. 2011 boyunca yukarı yönlü trendini hafif iniş çıkışlarla sürdüren endeks, yılı 141,2 puan ile, tarihinin en yüksek seviyesine ulaşarak kapamıştır. Endeksin, 2011 yılında, bir önceki yıla göre % 8,9 oranında bir artış göstermiş olması, GSYH büyümesinin paralelinde seyreden bir gelişme olmuştur. (Şekil 2.11).

Benzer bir şekilde, İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı da, 2011 yılı boyunca yukarı yönlü hareketine devam ederek, sektördeki büyümenin sinyallerini (aylık bazlı olduğundan ötürü) önceden vermiştir. Şekil 2.11'de de görüldüğü üzere, İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı, genel itibariyle, sanayi üretim endeksine paralel bir eğilim göstermiştir. Bu çerçevede, krizden çıkış yılı olan 2010'un Ocak ayında % 68,6 seviyesinde seyreden kapasite kullanımı, % 74,6 seviyesinde başladığı 2011 yılını % 75,5 oranında kapamıştır. Bu gösterge, 2011 Ekim ayında % 77 düzeyinde gerçekleşerek son 3 yılın en yüksek seviyesini görmüştür.

Şekil 2.11. Sanayi Üretim Endeksi ve Kapasite Kullanım Oranı: 2010-2011

Kaynak: TÜİK

2.2.2.3. Hizmetler Sektörü

Milli gelir içinde en büyük paya sahip olan hizmetler sektörünün alt sektörlerine bakıldığında ise, oldukça anlamlı büyüme hızları gözlenmektedir. Bu grup içerisinde, 2011 yılında en hızlı büyümeyi % 11,4 ile toptan ve perakende ticaretler gerçekleştirmiştir. Bunu, % 11,2 ile inşaat ve % 10,8 ile ulaştırma sektörleri izlemiştir (Tablo 2.5). Bu bağlamda, 2011'de ulaştırma sektörünün büyüme hızı 2010 yılına göre fazla bir değişme göstermezken, inşaat ve ticaret sektörlerinde bir ivme kaybının yaşandığı da görülmektedir.

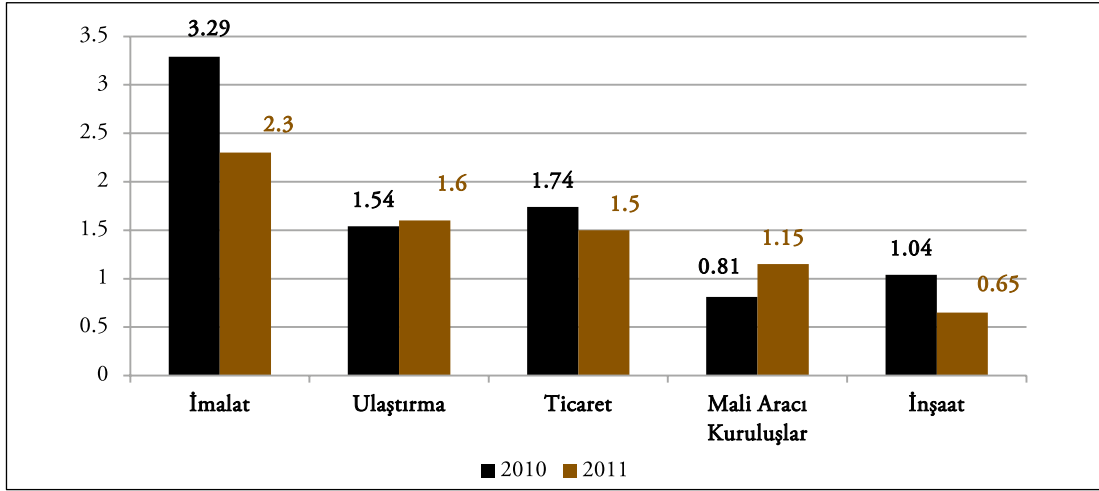
Tablo 2.5. Hizmet Sektörü Alt Bileşenleri Gelişim Hızı: 2010 - 2011 (%)

	İnşaat	Toptan ve Perakende Ticaret	Oteller ve Lokantalar	Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	Konut Sahipliği	Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	Eğitim	Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler
2010-Ç1	9	21,2	-1,1	12,7	3,5	1,8	12,8	0,4	1,2	4,3
2010-Ç2	21,7	14	2,5	10,4	6,8	1,7	10,5	0,2	0,8	2,1
2010-Ç3	23,7	7,5	0,7	6	6,7	2,6	2,2	-0,1	-0,7	-1,4
2010-Ç4	18,7	13,4	-0,9	13,8	9,7	1,3	4,5	1,4	0,8	-0,7
2010	18,3	13,6	0,3	10,6	6,8	1,8	7,6	0,5	0,6	1,2
2011-Ç1	15,3	17,3	5,2	12,4	10	2	10,3	3,3	4,1	3,5
2011-Ç2	13	14,2	7,6	12,4	9,2	1,8	7,2	3,5	4,1	3,3
2011-Ç3	10,2	11,5	7,9	12	12,9	1,3	10,2	5,1	6,9	6,8
2011-Ç4	7,0	3,9	9,3	6,8	6,8	2,5	9,3	3,8	5,4	7,8
2011	11,2	11,4	7,7	10,8	9,6	1,9	9,3	3,9	5,1	5,2

Kaynak: TÜİK

Finans, konut, gayrimenkul sektörleri de % 9 seviyesinin üzerindeki büyüme hızlarıyla dikkat çekmektedir. Oteller, eğitim ve sağlık sektörlerinin de 2010 yılına göre 2011'de büyük ivmeler kazandıkları görülmektedir. 2010 yılında % 0,3 oranında büyüyen oteller ve lokantalar grubu, 2011 yılında büyüme hızını % 7,7'ye çıkarmıştır. Keza, bir önceki yıl sırasıyla % 0,6 ve % 1,2 oranlarında büyüyen eğitim ve sağlık sektörleri, 2011 yılında bu oranları % 5 seviyesinin üzerine çıkarmayı başarmıştır. Kamu hizmetlerinde de, 2010 yılına göre 2011'de 3,4 yüzde puanlık anlamlı bir artış görülmektedir.

Bu bağlamda, sanayi, tarım ve hizmetler sektörlerinin tüm alt gruplarının gelişim hızları ve payları ele alındığında, % 8,5 oranındaki yıllık GSYH büyümesine en büyük katkının imalat sanayinden sonra, sırasıyla 1,6 ve 1,5 yüzde puanlarla, ulaştırma ve ticaret sektörlerinden geldiği görülmektedir. Bunu, mali aracı kuruluşların faaliyetleri ve inşaat sektörü takip etmektedir. 2010 yılına göre incelendiğinde ise, 2011 yılı büyüme oranında, imalat, ticaret ve inşaat sektörlerinin katkısında bir düşüş gözlenirken, ulaştırma ve finans sektörlerinin katkısında bir artış gözlenmektedir (Şekil 2.12).

Şekil 2.12. Sektörlerin GSYH Büyümesine Yüzde Puan Katkıları: 2010 - 2011

Kaynak: TÜİK

2.3. İSTİHDAM

2.3.1. İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE İŞSİZLİKTE GELİŞMELER

2011 yılında gerçekleşen % 8,5 oranındaki ciddi ekonomik büyümeyle birlikte, işgücü piyasalarında da, 2010 yılında görülen hızlı toparlanma devam etmiştir. Kriz öncesinde tek haneli işsizlik oranlarına sahip birçok gelişmiş ekonominin % 10'u, bir kısım Avrupa ekonomilerinin ise % 20'leri aşan işsizlik oranlarıyla geride bıraktıkları 2011'de, Türkiye'nin işsizlik oranını % 9,8 seviyesine çekmiş olması takdire şayan bir başarı olmuştur.

Sayılarla ifade etmek gerekirse, Türkiye'de 2011 yılında 15 yaş ve üstündeki, bir başka deyişle, çalışma çağındaki nüfus % 2 oranında artarken, işgücündeki kişi sayısı % 4,2 oranında artarak 26 milyon 725 bin kişiye ulaşmıştır. Böylelikle, işgücüne katılım oranı, bir önceki yıla göre 1,1 yüzde puan yükselerek % 49,9 olarak kaydedilmiştir. İşgücüne yeni dahil olan 1 milyon 84 bin kişinin % 55'i kırsal bölgelerde, % 45'i ise kentsel bölgelerde çalışmaktadır (Tablo 2.6).

Krizden hemen önce 2007 yılında % 46,2 seviyesinde bulunan işgücüne katılım oranı, bu süre içerisinde sürekli bir artış göstererek, 2011 yılı itibarıyla % 49,9 olarak gerçekleşse de, özellikle gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, düşük bir oran olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun başlıca sebebi ise, Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının hala oldukça düşük seviyelerde gerçekleşiyor olmasıdır. Erkek nüfusun % 71,7'lik bir oranı çalışmakta veya iş aramaktayken, bu oran kadın nüfus için, 2010 yılına göre 1,2 puan artmış olsa da, halen % 28,8 gibi oldukça düşük bir seviyede seyretmektedir. Bu durum, toplam işgücüne katılım oranını aşağıya çekmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de işgücüne katılımı artırmak, kadınların çalışma hayatına adım atmalarından geçmektedir. Kız çocuklarının okullaşma oranının artması da, hiç şüphesiz, bu amaca hizmet edecek araçlardan biri olacaktır.

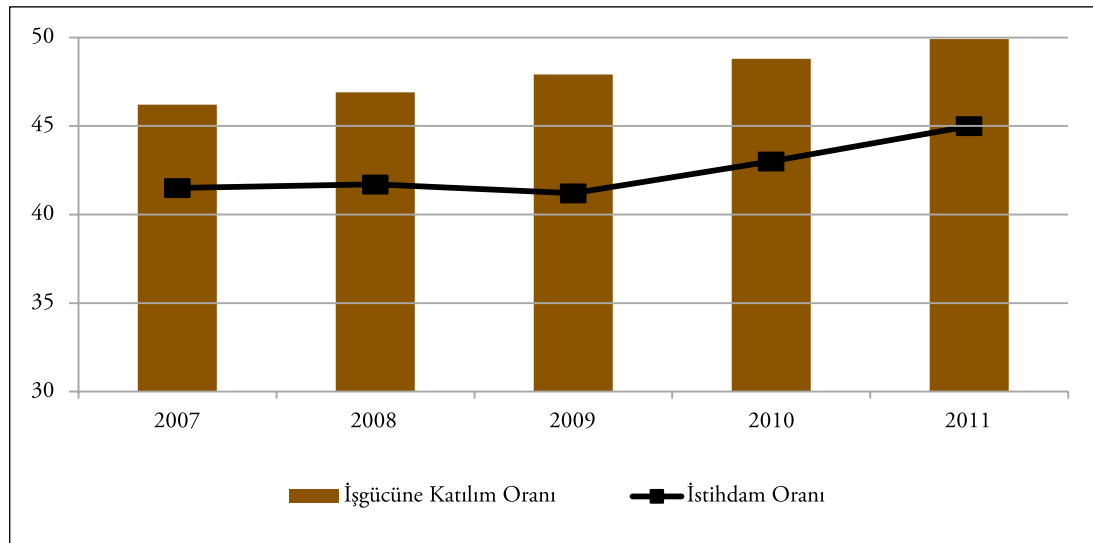
Tablo 2.6. İşgücü durumu (Yıllık)

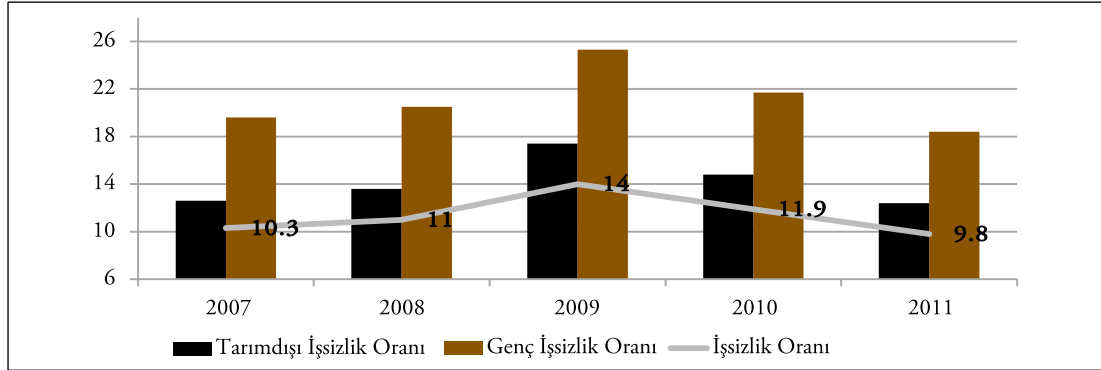
	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Kurumsal olmayan nüfus (000)	71.343	72.376	49.170	49.535	22.172	22.841
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	52.541	53.593	36.576	36.973	15.965	16.620
İşgücü (000)	25.641	26.725	17.105	17.594	8.536	9.131
İstihdam (000)	22.594	24.110	14.679	15.508	7.915	8.603
İşsiz (000)	3.046	2.615	2.425	2.087	621	528
İşgücüne katılma oranı (%)	48,8	49,9	46,8	47,6	53,5	54,9
İstihdam oranı (%)	43	45	40,1	41,9	49,6	51,8
İşsizlik oranı (%)	11,9	9,8	14,2	11,9	7,3	5,8
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	14,8	12,4	14,6	12,3	15,9	12,8
Genç nüfusta işsizlik oranı(%)	21,7	18,4	24,8	21,2	15,3	12,7
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	26.901	26.867	19.472	19.378	7.429	7.489

Kaynak: TÜİK

İşgücü piyasalarındaki gidişatın bir diğer önemli göstergesi ise, istihdam oranıdır. İstihdam oranı, çalışan kişi sayısını, işgücüne katılan kişi sayısına bölerek hesaplanmaktadır. Dolayısıyla, istihdam oranı, çalışan kişi sayısı ile doğru, işgücündeki kişi sayısı ile ters orantılıdır.

2007 yılından bu yana, istihdam oranının, krizin en yoğun yaşandığı 2009 haricinde, artan işgücüne rağmen, yükseliş trendini sürdürmüş olması olumlu bir gelişme olarak görülmelidir (Şekil 2.13). Bu bağlamda, 2011 senesinde de, yeni istihdam edilenlerin sayısı, işgücüne yeni katılan kişilerin sayısını geçerek, istihdam oranını 2 yüzde puanlık bir artışla % 45 seviyesine çıkarmıştır. İstihdam oranının işgücüne katılım oranından daha hızlı büyüyor olması, bir diğer gösterge olan işsizlik oranının da düşmesini sağlamıştır.

Şekil 2.13. İşgücüne Katılım ve İstihdam: 2007-2011**Kaynak:** TÜİK

Şekil 2.14. Kriz Öncesi ve Sonrası İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK

2011 yılında işgücü piyasalarındaki 26 milyon 725 bin kişinin, 24 milyon 110 binlik bir kısmı istihdam edilmiş, geriye kalan 2 milyon 615 bin kişi ise işsiz kalmıştır. Bununla birlikte, bir önceki yıla göre 1 milyon 516 bin kişi daha istihdama kazandırılmış, bunların 460.000 kişilik kısmı tarım sektöründe, 1 milyon 56 bin kişilik kısmı da tarım dışı sektörlerde yer almıştır. Bir diğer deyişle, yeni istihdam edilenlerin % 70'i tarım dışı işlerde çalışmaya başlamıştır.

Kriz öncesindeki birkaç yıllık dönemde, istihdama yeni katılanların tamamının zaten tarım dışı sektörlerden gelmekte olduğu ve tarım sektöründe istihdamın azaldığı göz önüne alındığında, bu oran 2011 yılı için düşük gözüktse de, 2009 senesine nazaran açık bir iyileşme olduğu ortadadır. Bu çerçevede, tarım dışı işsizlik oranı da, 2011 yılında kriz öncesi seviyesine gerilemiş ve 2010 yılındaki % 14,8 düzeyinden % 12,4'e düşmüştür (Şekil 2.14).

Genel işsizlik oranı 2011'de % 9,8 olarak kaydedilmekle birlikte, genç nüfusun işsizlik oranı, yapısal sorunların etkisiyle, daha önceki yıllarda olduğu gibi, genel işsizlik oranına göre oldukça yüksek bir seviyede, % 18,4 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, gençler arası işsizliğin, kriz ve sonrası dönem incelendiğinde, kriz öncesi seviyelere inmiş olduğu ve dolayısıyla ciddi bir iyileşme gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim gençler arasındaki işsizlik oranı, 2008 yılında % 20,5, 2009 yılında ise % 25,3 olarak kaydedilmiştir. 2010 senesindeki ekonomik toparlanmayla birlikte % 21,7'ye düşen genç işsizlik oranı, 2011'de de yine büyümenin etkisiyle 3,3 yüzde puanlık önemli bir düşüş göstermiştir. Dolayısıyla, kriz döneminde her 4 gençten biri işsizken, bugün bu sayı, her 5 - 6 gençten birinin işsiz olduğu bir noktaya gelmiştir. Bu gelişme umut verici olsa da, gençlerin istihdamı konusunda alınan tedbirlerin artarak devam etmesi ihtiyacı ortadadır.

2.3.2. İSTİHDAM VE SEKTÖRLER

2011 yılı sonunda istihdam edilen kişi sayısı bir önceki yıla göre % 6,7 oranında artış göstererek 24 milyon 110 bin kişi olarak kaydedilmiştir. Tarım ve inşaat sektörleri istihdamı ortalamanın üstünde bir artışla, 2010 yılına göre, sırasıyla % 8,1 ve % 19 oranında

Tablo 2.7. İstihdamın Sektörel Dağılımı: 2010-2011

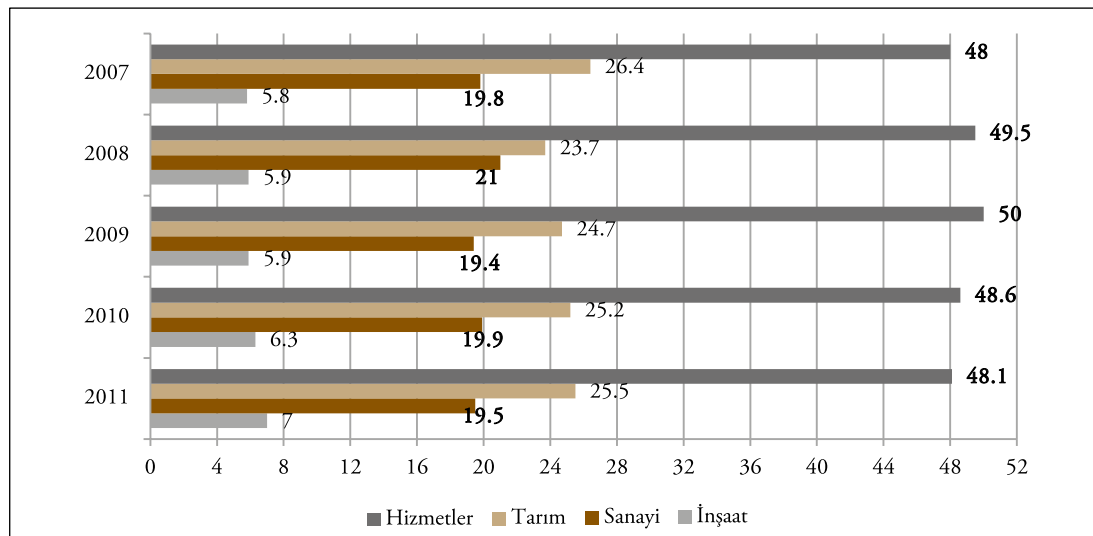
SEKTÖR	2010	2010	2011	2011	2010-2011
	Kişi (bin)	İstihdamdaki Payı (%)	Kişi (bin)	İstihdamdaki Payı (%)	Değişim (%)
Tarım	5.683	25,2	6.143	25,5	8,1
Sanayi	4.496	19,9	4.701	19,5	5,2
Hizmetler	10.985	48,6	11.587	48,1	5,5
İnşaat	1.423	6,3	1.688	7	19

Kaynak: TÜİK

artış göstermiştir. Bu bağlamda, inşaat sektörünün 2011 yılında ciddi bir artışla istihdamda büyük katkıda bulunduğu gözlenmektedir. Hizmetler ve sanayi sektörleri ise yeni işe alımlarda, sırasıyla yıllık % 5,5'luk ve % 5,2'lik bir büyüme kaydetmişlerdir (Tablo 2.7).

Bu doğrultuda, istihdam pastasında en büyük payı, 2010 yılında olduğu gibi 2011'de de, hizmetler sektörü almıştır. Toplam istihdamın % 48,1 gibi önemli bir kısmı hizmetler sektöründe gerçekleşmiş, ancak bu oranda bir önceki yıla göre 0,5 yüzde puanlık bir düşüş gözlenmiştir. Keza sanayi sektörü istihdamı da 0,4 yüzde puanlık bir azalış kaydetmiştir. Buna mukabil, tarım ve inşaat sektörleri de istihdam piyasasındaki istihdam artışına katkı sağlamıştır. Tarım sektörü 2011 yılında 0,3 yüzde puanlık bir artışla, istihdamın % 25,5'luk, yani dörtte birlik kısmını, inşaat sektörü ise yine 0,7 yüzde puanlık bir yükselişle % 7'lik kısmını oluşturmuştur.

Kriz öncesi ve sonrası dönem olarak ele alındığında ise, inşaat sektörünün yavaş ama istikrarlı bir şekilde istihdamdaki payının arttığı dikkat çekmektedir. Sanayi sektörü küçük

Şekil 2.15. Kriz Öncesi ve Sonrası Dönemde Sektörlerin İstihdamdaki Payları (%)**Kaynak:** TÜİK

iniş çıkışlarla durağan bir seyir gösterirken, krizin en yoğun hissedildiği dönemde çalışan nüfusun yarısını kapsayan hizmetler sektöründe kriz sonrasında bir ivme kaybı gözlenmektedir. Tarım sektörü istihdamının toplam istihdamdaki payının, 2008'deki % 26,4 seviyesinden % 23,7 oranına düştükten sonra, 2009 ve sonrasında tırmanmaya geçmiş olduğu, 2011 yılında da % 25,5 düzeyine çıktığı görülmektedir. Bu rakamlar dahilinde, tarım, halen Türkiye'deki istihdama en büyük katkıyı sağlayan ikinci sektör konumundadır (Şekil 2.15).

Tablo 2.8. İşgücü ve Eğitim Durumu: 2010-2011

En son mezun olan okul ve mezun olunan alana göre işgücü durumu, 2010-2011 (bin kişi, 15+ yaş)														
	İş Gücü				İstihdam				İşsizlik Oranı (%)		İstihdam Oranı (%)		İş Gücüne Katılma Oranı (%)	
Eğitim durmu ve mezun olunan alan	2010	2011	Değişim	Toplam Değişimdeki Payı (%)	2010	2011	Değişim	Toplam Değişimdeki Payı (%)	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Toplam	25.641	26.725	1.084		22.594	24.110	1.516		11,9	9,8	43	45	48,8	49,9
Okuma yazma bilmeyen	1.151	1.203	52	4,8	1.082	1.147	65	4,3	6	4,7	18,6	19,6	19,8	20,5
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	1.244	1.336	92	8,5	1.089	1.193	104	6,9	12,5	10,7	28,7	30,4	32,8	34,1
İlkokul	9.562	9.663	101	9,3	8.602	8.912	310	20,4	10	7,8	45,3	47,5	50,4	51,5
İlköğretim, Ortaokul ve orta dengi meslek	4.389	4.682	293	27	3.737	4.120	383	25,3	14,9	12	38,6	40,8	45,3	46,3
Genel lise	2.727	2.783	56	5,2	2.294	2.432	138	9,1	15,9	12,6	43,3	45,5	51,4	52,1
Meslek lisesi	2.511	2.582	71	6,5	2.178	2.297	119	7,8	13,2	11	57,1	58,3	65,8	65,5
Yüksekokul veya fakülte	4.057	4.476	419	38,7	3.611	4.009	398	26,3	11	10,4	70,1	71	78,8	79,3

Kaynak: TÜİK

Bölgeler bazında ise, 2011'de tarım sektörü istihdamında lider bölge, % 17,2'lik dilimle Ege Bölgesi olmuştur. 2010 yılı birincisi Akdeniz Bölgesi ise 2011'de % 16,7 ile ikinci olmuştur. Bunu, % 13,1'lük oranla Batı Karadeniz Bölgesi takip etmiştir.

Sanayi sektöründe ise, istihdamın % 26,3'ünü İstanbul oluşturmuştur. İstanbul'u, % 14,9 ile Doğu Marmara ve % 13,8 ile Ege Bölgesi izlemiştir. Hizmetler sektöründe ise en büyük istihdam payını yine İstanbul almıştır. İstanbul'un % 21,7'lik katkısını, % 14 ile Ege Bölgesi ve % 13,4 ile Akdeniz Bölgesi takip etmiştir.

2.3.3. İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE EĞİTİM

Eğitim durumuna göre incelendiğinde, 2011 yılında işgücüne en yüksek katılım, % 79,3'lük bir oran ile üniversite mezunları kategorisinde gerçekleşmiştir. Bir diğer deyişle, üniversiteden mezun olanların % 79,3'lük bir kısmı, iş arayanlar ya da çalışanlar kategorisinde yer almıştır. Bunu, % 65,5 ile meslek lisesi mezunları takip etmektedir.

Ayrıca, 2011’de işgücüne yeni katılan 1 milyon 84 bin kişinin, 419 bin kişilik, yani % 38,7 oranında bir kısmının yüksekokul veya fakülte mezunu olduğu görülmektedir. Bu oranın, ilköğretim veya ortaokul mezunları için ise % 36,3’lük yüksek bir seviyede olduğu da gözlenmektedir (Tablo 2.8).

Üniversite eğitimi almış ve 2011’de işgücü piyasalarına katılmış 419 bin kişinin, 153 binini iş ve yönetim fakültelerinden mezun olan öğrenciler oluşturmaktadır. Bunu, 48 bin kişi ile mühendislik, 46 bin kişi ile eğitim ve 30 bin kişi ile sağlık fakültesi mezunları takip etmektedir. Öte yandan, 2011 yılındaki 1 milyon 516 bin kişilik yeni istihdamın en büyük dilimini % 45,7 ile ilköğretim ve ortaokul mezunu kişiler oluşturmuştur. Yeni istihdam edilen 398 bin kişilik üniversite mezunu grup, bu toplamın % 26,3’üne karşılık gelmektedir. Bir diğer deyişle, 2011’de işe girenlerin ancak dörtte biri yükseköğrenim görmüştür. Lise mezunları ise yeni işe girenlerin % 16,9’luk kısmını temsil etmektedir. Bu ise, 2011’de artış gösteren istihdamın önemli bir kısmının görece düşük beşeri sermaye sahibi işgücünden kaynaklandığını ortaya koymuştur (Tablo 2.8).

Bununla birlikte, 2011’de, farklı eğitim gruplarına yönelik işgücüne katılım sayısından daha çok istihdam imkânı yaratılmış ve böylelikle işsizlik oranlarında ciddi düşüşler görülmüştür. Bu bağlamda, en dikkat çekici düşüşler, 3,3 yüzde puanla genel lise, 2,9 yüzde puanla ilköğretim/ortaokul ve 2,2 yüzde puanla meslek lisesi kategorilerinde kaydedilmiştir. Bir başka deyişle, bu okullardan mezun olanların işsizlik seviyesinde 2011 yılında anlamlı düşüşler yaşanmıştır.

Yüksekokul/fakülte mezunları için ise işsizlik 0,6 yüzde puan düşerek % 10,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yükseköğrenim gören bu grupta, işsizliğin en düşük olduğu alanların ise % 2,9 ile sağlık, % 2,4 ile güvenlik hizmetleri, % 3,3 ile hukuk, % 6,5 ile veterinerlik ve % 8 ile öğretmenlik olduğu gözlenmiştir.

2.4. GELİR DAĞILIMI VE REFAH

Ekonomi politikasında, en önemli hedeflerden biri ekonomide toplam verimliliğin artırılması iken, diğer bir hedef de bireyler arasında eşitliğin temin edilmesidir. Bir diğer deyişle, kaynaklar en etkin şekilde kullanılıp büyüme hedefleri gerçekleştirilirken, bu kaynakların, toplumda eşit bir şekilde bölüşülmesi de amaçlanmalıdır. Zira, bir ekonomide verimlilik artışı yaşanırken, refah adil bir şekilde paylaşılamayabilir. Bu ise, toplumsal adalet açısından istenmeyen bir sonuçtur. İşte bu noktada, ekonomide verimlilik-gelirler arası adalet dengesinin kurulması en ideal amaçtır. Bu bağlamda, önceki bölümlerde Türkiye ekonomisinde verimliliğin ne ölçüde sağlandığını inceledikten sonra, gelir dağılımındaki eşitlik konusundaki gelişmelere de göz atmak gerekmektedir.

TÜİK’in 2011 yılında yayınlamış olduğu 2010 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’nın sonuçları, üretilen gelirin paylaşılması konusunda kapsamlı bilgiler içermektedir. Bu araş-

tırmada, fertler, gelir durumlarına göre, 5 ayrı grupta, % 20'şerlik gelir grupları olarak toplanmıştır. Bu sınıflandırma bazında, en düşük gelirli fertler, ilk % 20'lik, en yüksek gelirli ise, son % 20'lik grupta yer almaktadır. Tablo 2.9'da da görüldüğü üzere, 2010 yılında, en varlıklı bireyleri içeren son grubun, toplam gelirin % 46,4'üne sahip olduğu görülmektedir. Bu oranın, yüksek olmakla birlikte, 2009 yılına göre, 1,2 puanlık bir azalma gösterdiği de gözlenmektedir.

Buna mukabil, 2010 yılında, en düşük gelire sahip olan 1. grup, 0,2 yüzde puanlık bir artışla, toplam gelirden 5,8'lik bir pay almıştır. Bu durum, en yüksek gelirli grubun toplam gelirden aldığı payın, en düşük gelirli grubun 8 katı olduğunu göstermektedir. Bu farkın, 2009 yılında 8,5 kat olduğu düşünüldüğünde, her iki uçtaki gelir grupları arasındaki uçurumda küçük de olsa bir iyileşme görülmektedir.

Tablo 2.9. Gelir Dağılımı: 2009-2010

EŞDEĞER HANE HALKI KULLANILABİLİR GELİRLERE GÖRE SIRALI YÜZDE 20'LİK GRUPLAR, 2009-2010						
	Türkiye		Kent		Kır	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Toplam	100	100	100	100	100	100
İki yüzde 20 ^(*)	5,6	5,8	6	6,3	6,1	6,2
İkinci yüzde 20	10,3	10,6	10,7	11	10,9	11
Üçüncü yüzde 20	15,1	15,3	15	15,3	15,9	15,7
Dördüncü yüzde 20	21,5	21,9	21,1	21,6	23,1	22,8
Son yüzde 20 ^(*)	47,6	46,4	47,3	45,7	44	44,3
Gini katsayısı	0,415	0,402	0,405	0,389	0,380	0,379
Son yüzde 20 / İlk yüzde 20 (P80 / P20)	8,5	8	7,9	7,3	7,2	7,1

Not: Gelir referans dönemleri bir önceki takvim yılıdır.

(*) Fertler eşdeğer hane halkı kullanılasılır gelirlerine küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Kaynak: TÜİK

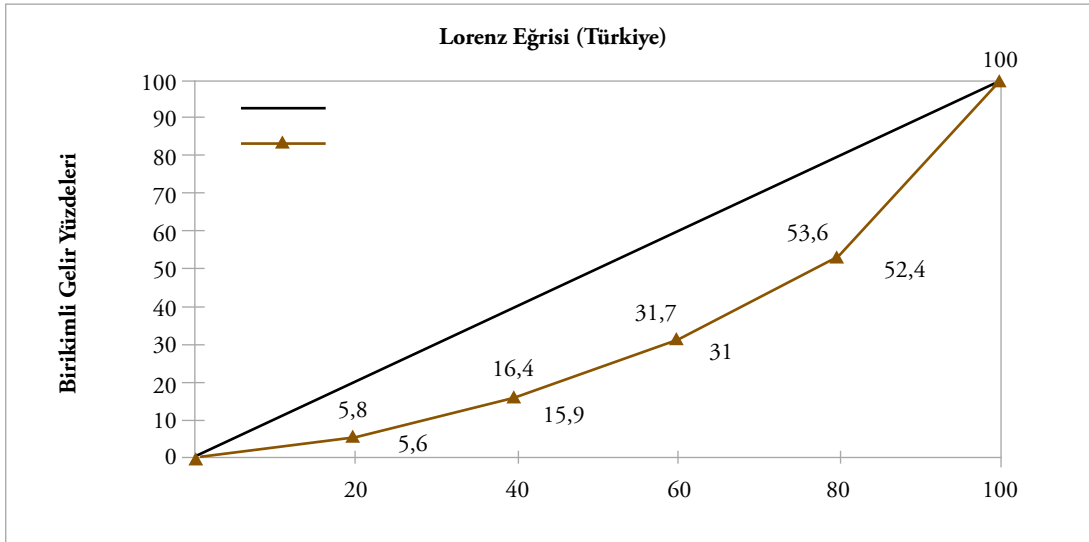
Gelir dağılımdaki adalet veya eşitsizlik Gini Katsayısı ile ölçülmektedir. Gini Katsayısı, 0 ile 1 arasında bir değer almakta, 0 mükemmel eşitliği gösterirken, 1 ise maksimum eşitsizliği ifade etmektedir. Dünya genelinde bu rakam, ortalama olarak, 0,5 - 0,6 bantları arasında seyretmektedir. Üretilen gelirin en adil dağıldığı İsveç, Kanada gibi bazı gelişmiş ülkelerde 0,2 düzeylerinde gerçekleşen katsayı, birçok gelişmiş Avrupa ekonomisinde de, 0,2 - 0,3 bantlarında kaydedilmektedir.

Öte yandan, 0,4 puan ve üzeri, eşitsizliğin yoğunlaşmaya başladığı seviye olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda, Meksika, Brezilya, Çin gibi hızlı gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra, ABD'de de Gini katsayısı, 0,4 puan üzerinde kaydedilmekte ve gelir eşitsizliğinin varlığına işaret etmektedir.

Türkiye'de, Gini Katsayısı 0,4 seviyesinin üzerinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, 2010 yılında, Gini Katsayısı, 2009 yılına göre 0,013 puanlık bir azalış göstererek 0,402 seviyesine gerilemiştir. Katsayıdaki bu gerileme cüzi olmakla birlikte, gelir dağılımında bir bozulma olarak değerlendirilebilir.

Gini Katsayısının grafikse gösterimi Lorenz Eğrisi ile yapılmaktadır. TÜİK'in yaptığı araştırma dahilinde ortaya çıkan 2009 ve 2010 yıllarına ait eğri, Şekil 2.16'da verilmiştir. Grafikteki 45 derecelik doğru, mutlak eşitliği göstermektedir. Bir diğer deyişle, gelir dağılımında eşitlik sağlandıkça, Lorenz Eğrisi bu doğruya yakınsamalıdır. Gini Katsayısı ise Lorenz Eğrisi ile mutlak eşitlik çizgisi arasında kalan bölgenin alanı olarak hesaplanmaktadır. Grafığe bakıldığında, Türkiye'de 2009 ve 2010 yıllarında, iki yıla ait eğrilerin neredeyse çakışmış olmaları sebebiyle, gelir dağılımında çok önemli bir değişiklik yaşanmadığı gözlenmektedir.

Yine aynı TÜİK araştırması sonuçlarına göre, belirlenen farklı yoksulluk sınırları çerçevesinde ortaya çıkan yoksul sayıları ve yoksulluk oranları Tablo 2.10'da sunulmuştur. Tablodan da görüldüğü üzere, tüm gruplarda, gerek yoksul sayısında, gerekse yoksulluk oranında, 2010 yılında, bir önceki yıla göre azalma kaydedilmiştir. Gelir sınırı 2.972 TL olarak belirlenen yoksulluk grubu, 2010 yılında % 10,3, sınırı 5.200 TL olarak belirlenen grup

Şekil 2.16. Lorenz Eğrisi: 2009-2010

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.10. Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Sınırlarına Göre Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı: 2009-2010

Yoksulluk Sınırı (TL)		Yoksul Sayısı (Bin kişi)		Yoksulluk Oranı (%)	
2009	2010	2009	2010	2009	2010
2.818	2.972	7.485	7.355	10,6	10,3
3.522	3.714	12.097	12.025	17,1	16,9
4.227	4.457	17.123	16.963	24,3	23,8
4.931	5.200	21.938	21.816	31,1	30,6

Kaynak: TÜİK

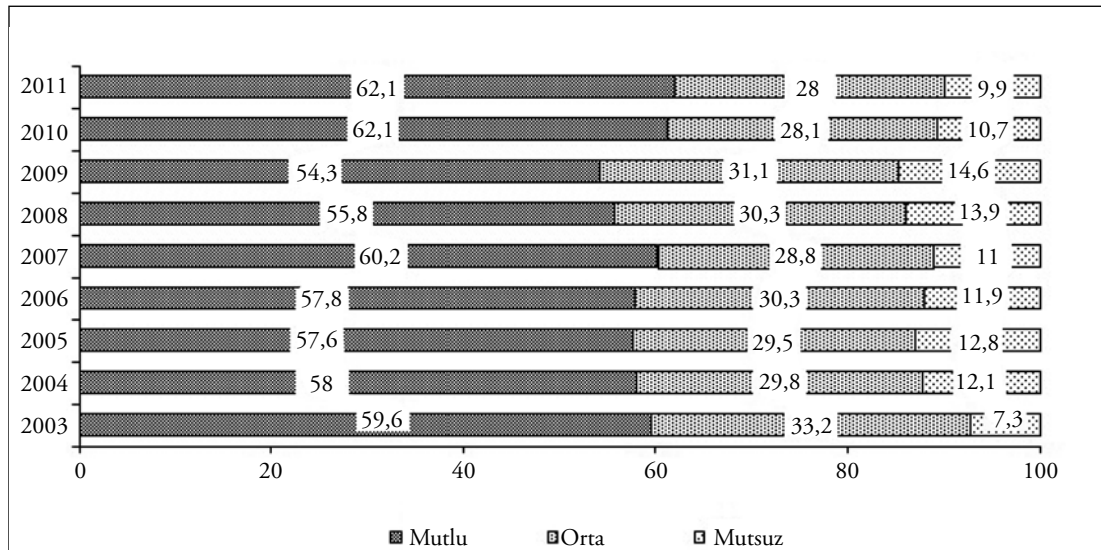
ise, % 30,6 seviyesine gerilemiştir. Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, medyan, yani tam ortadaki gelir baz alınarak, yoksulluk sınırı 3.714 TL olarak belirlenmiş ve tabloda italik olarak belirtilmiş gruptaki oran baz alınabilir. Bu bağlamda, nüfusun % 16,9'luk bir kısmının yoksulluk riski altında olduğunu ifade etmek mümkündür.

Toplumsal refahı yansıtan bir diğer araştırma da, yine TÜİK tarafından yapılan, Yaşam Memnuniyeti Araştırması'dır. Bu araştırma, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'ndan farklı olarak, yılın bitiminin hemen sonrasında yayınlanmaktadır. Dolayısıyla, 2011 yılına ait durumu görmek için bu araştırmaya göz atmak da faydalı olacaktır.

Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nın amacı, Türkiye'deki bireylerin mutluluk algılamasını, sağlık, sosyal güvenlik, eğitim, çalışma hayatı, gelir, kişisel güvenlik ve adalet hizmetleri, kişisel gelişim gibi temel yaşam alanlarındaki memnuniyetlerini ölçmek ve bunların zaman içerisinde değişimini takip etmektir.

2011 yılında yapılan araştırma sonuçlarına göre, 18 yaş ve üzerindeki bireylerin % 62,1'i kendini mutlu olarak nitelendirirken, yalnızca % 9,9'u mutsuz olduklarını belirtmiştir (Şekil 2.17). Dolayısıyla, bir önceki yıla göre, mutlu olanların oranında bir artış, mutsuz olanlarınkinde ise bir azalış gözlenmektedir. 2003-2011 yıllarını içeren dönem incelendiğinde ise, mutlu olan kesimin oranında yükseliş, mutsuz olanların oranında ise ilk etapta yaşanan artıştan sonra yeniden düşüş görülmektedir. Bu dönemde, önceleri durağan bir seyir izleyen memnuniyet oranında, ekonomik krizin yaşandığı 2008 ve 2009 yıllarında keskin bir düşüş kaydedilmiş, ardından yeniden yukarı yönlü bir trende geçilmiştir.

Sonuç itibarıyla, 2010 ve 2011 yıllarında, ekonomik büyümeyle birlikte, gerek gelir dağılımındaki eşitsizliğin gerekse yoksulluğun azalmasında ve toplumsal memnuniyetin artışı olumlu gelişmeler olduğu görülmektedir.

Şekil 2. 17. Genel mutluluk düzeyi, 2003-2011 (%)

Kaynak: TÜİK

Üçüncü Bölüm

KAMU MALİYESİ

3.1. KAMU MALİYESİNİN 2011 VE ÖNCESİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye’de devlet, genel bütçe kapsamında 2011 yılında 313,3 milyar TL harcama yaparken 295,9 milyar TL gelir toplamıştır. Böylelikle bütçe 2011’de 17,4 milyar TL açık vermiştir. Bununla birlikte, genel yönetim nominal borç stoku 510 milyar TL olmuştur.¹

Sekiz temel gösterge ile, kamu maliyesinin 2011 yılı dahil son üç yıldaki gelişimi Tablo 3.1’de gösterilmiştir. Buna göre, devletin büyüklüğünün göstergesi kabul edilen *Kamu Harcamaları/GSYH* oranı, 2011 yılında bir önceki yıla göre azalmıştır. Faiz harcamalarının GSYH’ye oranı da, 2010’daki aşağı yönlü hareketini sürdürerek % 4’ten % 3,3 seviyesine düşmüştür. Vergi gelirlerinin oranı ise, 2011’de 1 yüzde puanlık bir artış göstererek % 20 olmuştur. Bu doğrultuda, bütçe açığının göstergesi olan bütçe dengesi oranı, 2011’de önceki iki yıla göre daha da azalarak % 1,4 seviyesine inmiştir. Borçların sürdürülebilirliğinin göstergesi olan faiz dışı denge ise, 2009’da ciddi anlamda bir düşüşle geldiği % 0,05 seviyesinden çıkışını 2011’de de devam ettirerek % 1,8’e yükselmiştir.

Harcamaların ve gelirlerin daha önceki yıllardan bu yana gösterdiği seyri incelemek de, gelişmeleri net olarak görmek açısından faydalı olacaktır. Bu amaçla, Şekil 3.1’de yıllık verilerle 2000-2011 dönemine ait faiz hariç harcamalar ile faiz harcamalarının gelişimi gösterilmiştir. Bu 12 yıllık dönemde, faiz dışı harcamalar kriz yılı olan 2009 yılında GSYH’nin % 23’üne karşılık gelen oranı ile en yüksek düzeyine ulaşmış, daha sonrasında ise düşüş göstermiştir. Faiz harcamaları ise en yüksek düzeyini GSYH’nin % 17’si ile 2001 yılında gerçekleştirmiş, hatta bu oranla, aynı yıl GSYH’nin % 16’sı seviyesinde gerçekleşen faiz

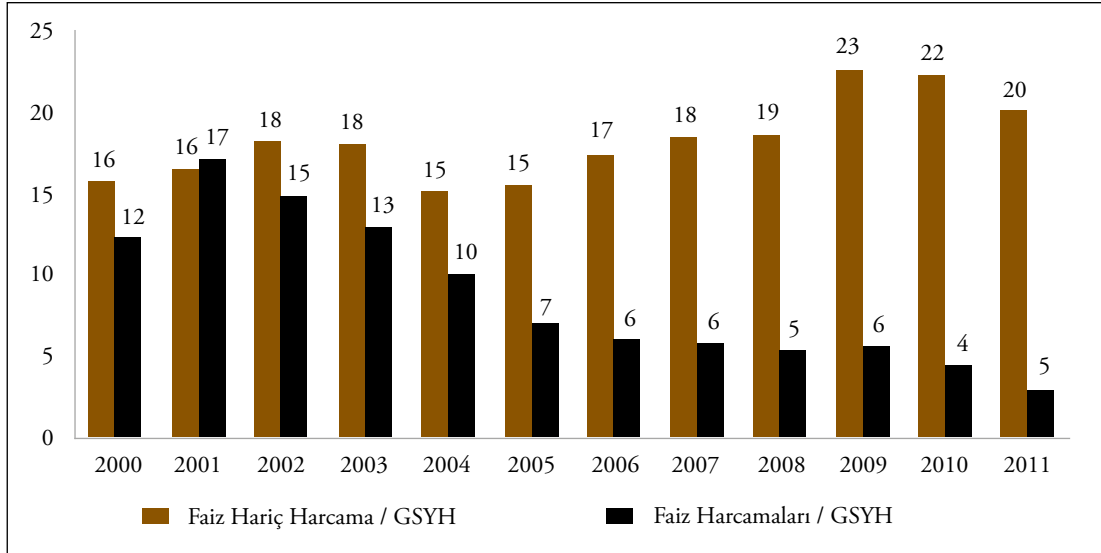
1 Genel yönetim toplam borç stoku AB tanımlarına göre dir.

Tablo 3.1. Temel Kamu Maliyesi Göstergelerinin GSYH'ye Oranı: 2009-2011 (%)

	2009	2010	2011
Harcamalar	28,2	27	23,7
Faiz Hariç Harcama	22,6	22	20,4
Faiz Harcamaları	5,6	4	3,3
Gelirler	22,6	23	22
Vergi Gelirleri	18,1	19	20
Diğer Gelirler	4,5	4	2
Bütçe Dengesi	-5,5	-3,6	-1,4
Faiz Dışı Denge	0,05	0,8	1,8

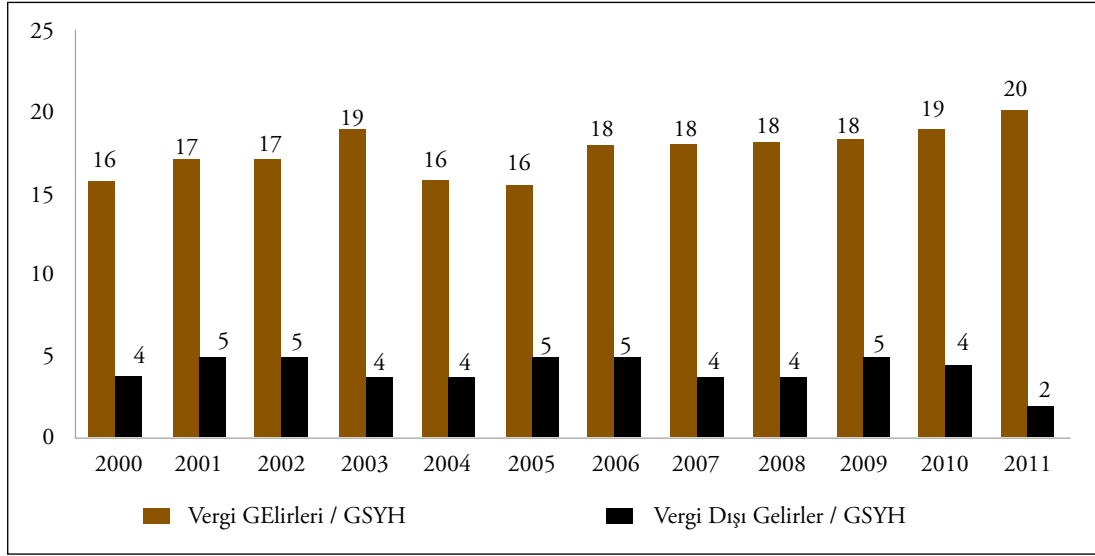
Kaynak: Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı

dışı harcamaları dahi geçmiştir. Sonrasında hızlı bir şekilde azalmaya başlayan faiz harcamalarının GSYH'ye oranı, 2011'de dönemin en düşük seviyesi olan % 3'e inmeyi başarmıştır. Nitekim, 2002 ve sonrası dönemde yaşanan siyasi istikrar, faiz oranlarının düşmesini, faiz oranlarının düşmesi ise kamu faiz harcamalarının azalmasını sağlamıştır.

Şekil 3.1. Faiz Hariç Kamu Harcamalarının ve Faiz Harcamalarının GSYH'ye Oranı: 2000-2011 (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı

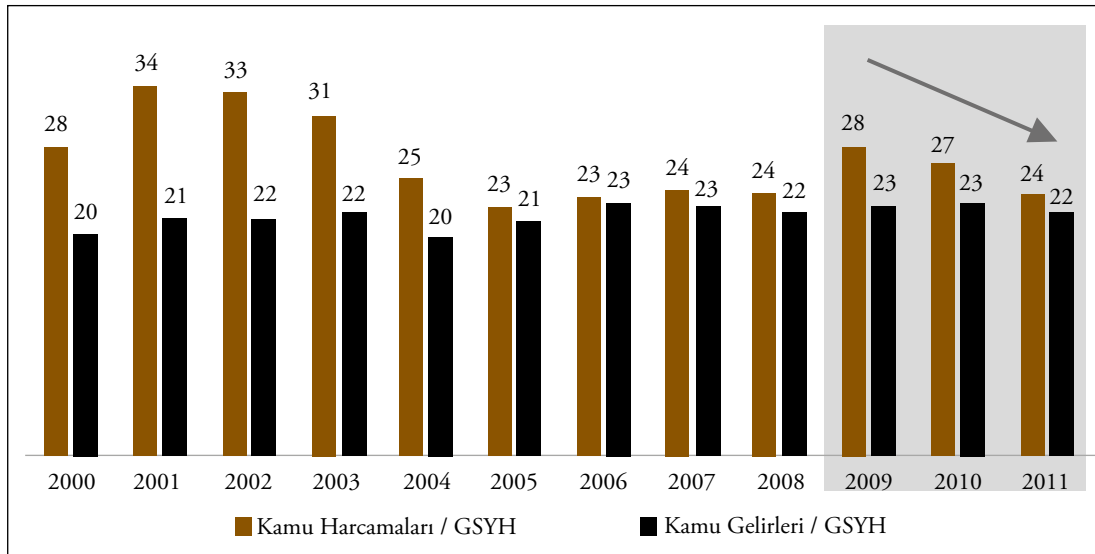
Şekil 3.2'de ise yine yıllık verilerle 2000-2011 dönemine ait vergi gelirleri ile vergi dışı gelirlerin gelişimi gösterilmiştir. Grafikte hem vergi hem de vergi dışı gelirlerinin dönem boyunca stabil bir trende sahip olduğu gözlenirken, 2011 yılında vergi gelirlerinin en yüksek seviyesine (GSYH'nin % 20'si) ulaşmış olduğu, buna karşılık vergi dışı gelirlerin de, dönemin en düşük seviyesine (GSYH'nin % 2'si) indiği görülmektedir.

Şekil 3.2. Vergi ve Vergi Dışı Gelirlerin GSYH'ye Oranı: 2000-2011 (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Şekil 3.3'te ise, 2000-2011 dönemindeki kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin gelişimi bir arada gösterilmiştir. Buna göre, kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki fark, 2001 yılında, kriz sebebiyle, 13 yüzde puanla dönemin en yüksek seviyesini kaydetmiştir. 2002 yılından itibaren kapanmaya başlayan bu makas, 2006 yılında kapanmış, 2007 ve 2008 yıllarında ise birkaç puanlık küçük artışlar göstermiştir. Ancak 2009 yılındaki krizin etkisiyle artan harcamalar, aradaki farkı yeniden büyütülmüştür. Bununla birlikte, krizden çıkışla, 2010 ve 2011 yıllarında, aradaki farkın yeniden azalmaya başlamış olması, bütçe açığı oranının küçüldüğünü göstermesi açısından, olumlu bir gelişme olmuştur.

Şekil 3.3. Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri: 2000-2011 (%)

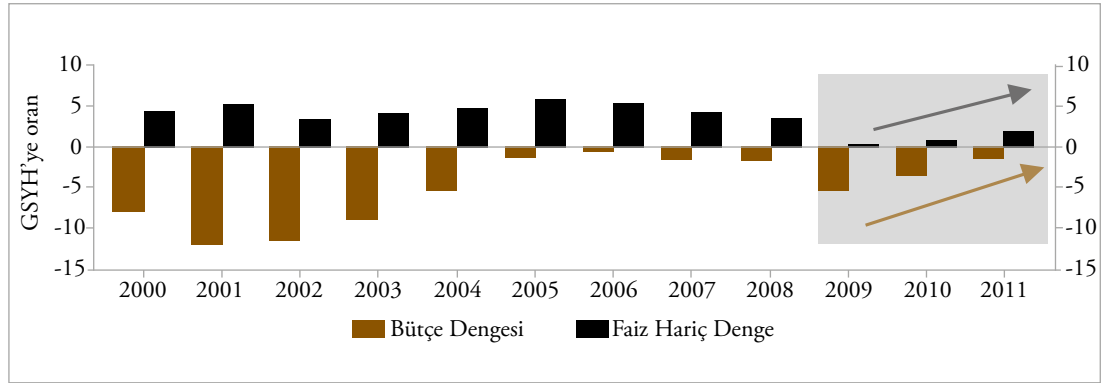
Kaynak: Maliye Bakanlığı

Şekil 3.4'te ve Tablo 3.2'de, 2000-2011 dönemine ait yıllık bazda bütçe dengesinin ve faiz dışı dengenin gelişimi gösterilmiştir. Buna göre, bütçe açığının GSYH'ye oranı, yukarıdaki veriler paralelinde en yüksek olduğu 2001 yılındaki % 12,1 düzeyinden hızla gerileyerek 2006'da % 0,6'lık oranla en düşük seviyesine ulaşmıştır. 2009'da % 5,5'e yükselen oran, sonrasında yeniden inişe geçmiştir ve 2011'de % 1,4 gibi başarılı bir seviyede kaydedilmiştir.

Tablo 3.2. Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Dengenin GSYH'ye Oranı, 2000-2011 (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Bütçe Dengesi/GSYH	-8,0	-12,1	-11,4	-8,8	-5,4	-1,3	-0,6	-1,6	-1,8	-5,5	-3,6	-1,4
Faiz Dışı Denge/GSYH	4,3	5	3,4	4	4,7	5,8	5,4	4,2	3,5	0,05	0,8	1,8

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Şekil 3.4. Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri: 2000-2011 (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Faiz dışı dengenin fazla verdiği bu dönemde, *Faiz Dışı Denge/GSYH* oranı, hafif iniş çıkışların hâkim olduğu bir trend izlemiş, ancak 2009 yılında % 1'in altına inerek % 0,05 gibi oldukça düşük bir seviyeye gerilemiştir. Kriz sonrası yükselişe geçen oran, 2011'de % 1,8 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe performansının göstergeleri olan bütçe dengesi ve faiz dışı denge verilerindeki bu gelişmeler, 2011'de devletin başarılı bir bütçe politikası izlediğini göstermektedir. Bütçe açığının temel makroekonomik göstergeler (enflasyon, faiz oranları, cari işlemler açığı gibi) üzerinde olumsuz etkileri söz konusu olduğundan, bütçe politikasında dikkatli hareket edilmiş olması bu manada önem taşımaktadır.

3.2. KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ

2003 yılında kabul edilen 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na göre, kamu harcamaları ekonomik ve fonksiyonel olmak üzere 2 çeşit sınıflandırmaya tabidir. Dolayısıyla, kamu harcamalarının gelişimi, bu iki farklı sınıflandırma yöntemine göre farklı açılardan incelenebilmektedir.

Kamu harcamalarının “ekonomik sınıflandırması” Tablo 3.3’te sunulmuştur. Tabloda görüldüğü üzere, merkezi hükümet harcamalarının GSYH’ye oranı 2009’da % 28,2 iken, 2010’da % 26,6’ya, 2011’de ise % 23,7’ye düşmüştür. Bu rakamlar, yerel seçimler ve özellikle küresel ekonomik kriz nedeniyle 2009’da artan kamu harcamaları oranının, 2010 ve 2011’de azaldığını göstermektedir.

Devletin ekonomik etkinliğini sınırlayışında faiz dışı harcamaların yanı sıra, faiz harcamalarındaki azalma da, katkıda bulunmuştur. Nitekim 2009 yılında % 19,8 olan faiz harcamalarının toplam harcamalara oranı, 2010 yılında % 16,4’e, 2011’de ise % 13,8’e düşmüştür. Faiz harcamalarının merkezi yönetim bütçe harcamaları içindeki payının azalması ise olumlu bir gelişmedir. Zira bu şekilde, ekonomik kalkınmayı ve gelişmeyi doğrudan ilgilendiren kamu harcamalarına daha fazla pay ayrılabilir. Eğitim, sağlık ve ulaştırma gibi harcamaların toplam harcamalar içinde payının artması ise, sürdürülebilir büyüme açısından olumlu ve gereklidir.

Tablo 3.3. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Kamu Harcama Türlerinin Oranları: 2009-2011

	GSYH’ye oran (%)			Toplam Kamu Harcamalarına oran (%)		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Harcamalar	28,2	26,6	23,7	-	-	-
1- Faiz Hariç Harcama	22,6	22,2	20,4	80,2	83,6	86,2
Personel Giderleri ve Sosyal Güvenlik Kurumu Devlet Primi	6,7	6,6	5,8	23,5	25	24,6
Mal ve Hizmet Alımları	3,1	2,6	2,1	11,1	9,8	8,8
Cari Transferler	9,7	9,2	9,5	34,3	34,7	40,1
Sermaye Giderleri	2,1	2,3	1,1	7,5	8,8	4,7
Sermaye Transferleri	0,5	0,6	1,6	1,6	2,3	6,9
Borç Verme	0,6	0,8	0,3	2,1	2,9	1,2
2- Faiz Harcamaları	5,6	4,4	3,3	19,8	16,4	13,8
[Faiz Hariç Harcamalar– Faiz Harcamaları]	17	17,8	17,1	60,4	67,2	72,4

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Bununla birlikte, faiz dışı harcamaların gelişimine kısaca göz atmak faydalı olacaktır. Faiz dışı harcamalar, genel itibarıyla, cari ve yatırım harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. KMYK Kanunu’na göre yatırım harcamaları kavramı yerine *sermaye harcamaları* kullanılmaktadır. Bu bağlamda, 2009-2011 döneminde sermaye harcamalarının (giderlerinin) toplam kamu harcamalarına oranının, % 7,5’ten % 8,8’e yükseldiği, ancak 2011’de % 4,7’e düştüğü görülmektedir. Yatırım harcamaları ülkenin refahıyla doğru orantılı olduğundan, yatırım harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranının azalmasının ekonomi açısından arzulanan bir gelişme olmadığını belirtmek gerekir.

Öte yandan, 2009-2011 döneminde faiz dışı bütçe harcamaları ile faiz harcamaları arasındaki makas giderek faiz harcamalarının azalması yönünde olumlu seyretmiştir. *Faiz hariç bütçe harcamaları/toplam kamu harcamaları* oranı ile *faiz harcamaları/toplam kamu harcamaları* oranı arasındaki fark, 2009'da 60,4 iken bu fark 2011'de 72,4'e yükselmiştir.

Faiz harcamalarının azalması, diğer harcamaları artırma yönünde "mali manevra alanı" oluşturmaktadır. Ancak, faiz harcamalarında meydana gelen azalmadan kaynaklanan fazlalığın sermaye giderlerine aktarılması gerekirken, bunun daha çok sosyal güvenlik kurumlarının açıklarının finansmanında kullanıldığı gözlemlenmektedir. Nitekim sosyal güvenlik kurumlarının finansman açığının kapatılması için yapılan bu harcamalar, *cari transferler* içinde yer almaktadır ve cari transferlerin toplam harcamalara oranı 2009'da % 34,3 iken, 2011'de % 40,1 olmuştur. Dolayısıyla, faiz harcamalarının yanı sıra, sosyal güvenlik kurumlarının açıklarının kapatılması için yapılan bu transferler de, ideal bir yatırım-transfer-harcama dağılımına ulaşılmasına engel olmaktadır.

Kamu harcamalarının "fonksiyonel sınıflandırması"na göre belirlenen harcama türlerinin toplam kamu harcamalarına oranları ise Tablo 3.4'te gösterilmiştir.

Bu sınıflandırmaya göre 2011 yılında, genel kamu hizmetleri, iskân/toplum refahı hizmetleri ve sosyal güvenlik/yardım hizmetleri harcama gruplarının toplam kamu harcamaları

Tablo 3.4. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Harcama Gruplarının Toplam Harcamalara Oranları: 2009-2011 (%)

	2009	2010	2011
1. Genel Kamu Hizmetleri	37,4	35,2	29,2
• Borç Yönetimi Hizmetleri	20,3	16,8	13,6
2. Savunma Hizmetleri	5,5	5,2	5,2
3. Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	5,8	6,1	7,1
4. Ekonomik İşler ve Hizmetler	11,7	13,5	13,9
• Tarım, Ormancılık, Balıkçılık ve Avcılık Hizmetleri	4	3,8	4,5
• Ulaştırma Hizmetleri	4,7	6,7	5,9
5. Çevre Koruma Hizmetleri	0,1	0,1	0,2
6. İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri	1,4	2,2	1,5
7. Sağlık Hizmetleri	5,6	5,2	5,9
• Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri	1,2	1,3	1,6
• Hastane İşleri ve Hizmetleri	3,8	3,5	4
8. Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	1,3	1,3	2,1
9. Eğitim Hizmetleri	9,8	10,5	15,5
• Okul Öncesi ve İlköğretim Hizmetleri	5,7	6,1	6,3
• Ortaöğretim Hizmetleri	2,8	3	3,3
• Yükseköğretim Hizmetleri	0,1	0,1	3,5
10. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	21,3	20,8	19,4
• Sınıflandırmaya Girmeyen Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	20,3	19,5	17,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı

içindeki payının bir önceki yıla göre azalmış olduğu görülmektedir. Buna ilaveten, savunma harcamalarının payı aynı kalırken, diğer harcama türlerinin payı ise artmıştır. Fonksiyonel harcama türlerinin 2011'deki gelişimine ait en dikkat çeken hususlar şunlardır:

- Genelde yatırımcı bakanlıkların payları artarken yatırımcı olmayanların payı azalmıştır.
- Faiz ödemelerinin içinde yer aldığı borç yönetimi hizmetlerinin oranında 3,2 puanlık bir azalma kaynaklı olarak, genel kamu hizmetlerinin toplam harcamalar içindeki payı 2011'de 6 puan azalmıştır. Genel kamu hizmetlerinin içinde personel harcamaları da yer almaktadır. Ücretlerin toplam içindeki payının azalması, bu bakımdan, olumlu bir gelişmedir.
- Harcamaların 2011 yılında en çarpıcı artış gösterdiği grup, eğitim olmuştur. Zira eğitim harcamalarının toplam harcamalara oranı 2010'da 10,5 iken, 2011'de 5 yüzde puanlık oldukça ciddi bir artışla % 15,5'e yükselmiştir. Bu önemli artışta, yükseköğretime ayrılan payın % 0,1'den % 3,3'e yükselmesi etkili olmuştur. 2011'de ulaşılan bu eğitim harcamaları oranı, Türkiye'de devletin harcadığı her 100 TL'nin 15 TL'sinin eğitimde kullanıldığını göstermektedir. Bu ise, fonksiyonel sınıflandırmanın başladığı 2004 yılından beri ulaşılan en yüksek değer olma özelliği taşımaktadır. Hatta ihtiyatlı bir şekilde, % 15'lik eğitim payının Cumhuriyet döneminde ulaşılan en yüksek değer olduğu da söylenebilir.
- Eğitimin kalkınma üzerinde büyük bir etkisi olduğu düşünüldüğünde, eğitim harcamalarının, diğer birçok harcamadan farklı bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden, eğitim harcamalarına *kalkınma cari harcamaları* da denmektedir. Eğitim harcamalarının etkisi uzun dönemde ortaya çıktığı için yatırım harcamalarına benzetilmektedir. Bu yüzden eğitim harcamaları, bir bakıma, yatırım harcamaları olarak da değerlendirilebilir. Bu sebeple, 2011 yılında eğitime ayrılan payın bu şekilde yükseltilmesi, oldukça sevindirici bir gelişme olmuştur.
- 2011 yılında bir diğer artış gösteren harcama kalemi ise sağlık alanı olmuştur. Sağlık harcamalarının toplam harcamalara oranı 2010'da % 5,2 iken, 2011'de % 5,9'a yükselmiştir. Sağlık harcamalarının artması ise, sosyal devlet anlayışının önemli bir göstergesidir.

Tüm bu bulgulara dayalı olarak, 2011'de Türkiye'nin 'kamu harcama bileşiminin' ekonomik ve sosyal amaçların gerçekleşmesi için doğru bir şekilde gerçekleştirildiği ifade edilebilir.

3.3. KAMU GELİRLERİNİN GELİŞİMİ

Kamu gelirleri, vergi ve vergi dışı gelirlerden oluşmaktadır. Bu iki gelir türünün toplam kamu gelirlerine oranı, Tablo 3.5'te sunulmuştur. Vergi gelirlerinin toplam gelirlere oranı 2010'da % 85,2 iken, 2011'de % 88,1'e yükselmiştir. Buna karşılık vergi dışı gelirlerin toplam gelirlere oranı 2010'da % 14,6 iken, 2011'de % 11,9'a düşmüştür. Böylelikle, vergi gelirleri, merkezi bütçe gelirlerindeki büyük payını artırmaya 2011'de de devam etmiştir.

Tablo 3.5. Kamu Gelirlerinin Toplam Kamu Gelirine Oranı: 2009-2011 (%)

	2009	2010	2011
I- Vergi Gelirleri	82,3	85,3	88,1
1. Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	27	24,8	26,3
a) Gelir Vergisi	18,4	16,4	17
b) Kurumlar Vergisi	8,6	8,5	9,4
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	2,2	2,1	2,2
a) Veraset ve İntikal Vergisi	0,1	0,1	0,1
b) Motorlu Taşıtlar Vergisi	2,1	2	2,1
3. Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	34,9	37,2	35,9
a) Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	10	10,7	10,4
b) Özel Tüketim Vergisi	20,8	23,2	22,3
• Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	12,2	12,8	11,7
• Motorlu Taşıt Araçları	1,6	2,5	3
• Alkollü İçkiler	1	1,2	1,3
• Tütün Mamulleri	5,5	6	5,5
• Kolalı Gazozlar	0,1	0,1	0,1
• Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar	0,4	0,6	0,7
c) Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	1,9	1,4	1,5
d) Şans Oyunları Vergisi	0,2	0,2	0,2
e) Özel İletişim Vergisi	2	1,7	1,5
4. Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	13,7	16	18,6
5. Damga Vergisi	2	2,1	2,2
6. Harçlar	2,3	2,8	2,9
II- Teşebbüs ve Mülkiyet Geliri	4,7	4	3,1
III- Alınan Bağışlar ve Yardımlar ile Özel Gelirler	0,4	0,5	0,4
IV- Faizler, Paylar ve Cezalar	11,4	8,8	7,3
V- Sermaye Gelirleri	1	1,4	0,9
Vergi Dışı Gelirler	17,5	14,6	11,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Vergi gelirlerinden kısaca bahsetmek gerekirse, gelir vergisi, kurumlar vergisi, KDV (dahilde ve ithalde) ve ÖTV'nin, vergi sisteminin dört temel ayağını oluşturduğu söylenebilir. Gelir ve kurumlar vergileri dolaysız yani mükelleflerin direk devlete ödedikleri, KDV ve ÖTV ise dolaylı, yani bir aracı ile devlete ödenen vergilerdir. Gelir vergisi artan oranlı tarife tabi iken, harcamalar üzerinden alınan vergiler sabit oranlı tarife göre alınmaktadır. Bu bakımdan, gelir vergisi hem artan oranlı olma hem de gelir üzerinden alınma özellikleri nedeniyle gelire karşı esnek bir vergidir. KDV ise gerek harcamalar üzerinden alınması, gerekse sabit oranlı olması nedeniyle esnekliği düşük bir vergidir.

Devletin hiçbir müdahalesi olmamasına karşın, ekonomik dalgalanmaların aksi yönünde hareket ederek bu dalgalanmaların negatif etkisini azaltan ekonomik araçlara *otomatik stabilizatör* denir. Türkiye’de kişisel gelir vergisi artan oranlı vergi tarifesine tabi olduğundan bu tarife vergi esnekliğine sahiptir. Dolayısıyla otomatik stabilizatör olma özelliği mevcuttur.

Gelir vergilerinin en önemli avantajı vergi adaleti açısından dır. Zira farklı kişilere ve/veya farklı gelir seviyelerine farklı oranlarda vergi oranları uygulanabilmesine imkân vermektedir. Ekonomik etkinlik açısından ise harcamalar üzerinden alınan vergiler daha avantajlıdır. Çünkü harcamalar üzerinden alınan vergiler artan oranlı olmadığı, üretim üzerine değil tüketim üzerine konuldukları için, tasarrufları negatif yönde etkilemezler ve hatta sermaye birikimine olumlu katkıda bulunurlar. Ayrıca aynı alanda yapılacak yatırım kararları üzerinde harcamalar üzerinden alınan vergilerin etkisi objektif ve tarafsızdır.

Tablo 3.5’te sunulan veriler dahilinde, kamu gelirlerine ilişkin 2011’de öne çıkan gelişmeler şunlardır:

- Gelir ve kurumlar vergilerinin toplamdaki payları 2011’de bir önceki yıla göre yaklaşık 1,5 puan artmıştır.
- Dahilde alınan KDV ve ÖTV’nin toplam gelirlere oranı 2011’de bir önceki yıla göre yaklaşık 1,2 puan azalmıştır.
- Uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerin, toplam gelirlere oranı 2011’de bir önceki yıla göre 2,6 puan artmıştır. İthalde alınan KDV, bu vergilerin yaklaşık % 95’ini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, 2011’de gelir ve kurumlar vergilerinin payları artarken, KDV ve ÖTV’nin paylarının azaldığı görülmektedir. Diğer bir anlatımla, vergi sisteminin yapısal bileşimi değişmiştir. Dolayısıyla, yeni yapısal bileşiminin vergi adaleti ve otomatik stabilizatörlük üzerinde olumlu etkisinin olması beklenilir.

İthalde alınan KDV’nin payının son 3 yılda giderek artması ise, ithalatın artmasının bir sonucudur. Buna paralel olarak, son yıllarda ekonominin en önemli problemlerinden biri olan yüksek cari işlemler açığı ve ithalde alınan KDV birbiriyle ilişkilidir.

Sonuç olarak, devletin gelirleri içinde vergilerin payının giderek artması, giderek bir *vergi topluma* dönüşüldüğünün göstergesidir. Vergilerin payının artması, dolaylı bir şekilde kamu harcamalarındaki etkinliği de artıracaktır. Zira daha fazla vergi ödeyen bir toplum, ödediği vergilerle finanse edilen kamu harcamalarının niceliği ve niteliğine ilişkin beklentileri de paralel bir şekilde artacaktır. Bir başka deyişle toplum, yöneticilerin kamu harcamalarına ilişkin kararlarının hesabını vermelerini bekleyeceğinden, harcama politikalarının etkinliği artacaktır.

3.4. BORÇ YÖNETİMİNDEKİ GELİŞMELER

2011 yılı sonunda 510 milyar TL değerinde AB tanımlı kamu borç stoku bulunmaktadır. AB tanımlı kamu borç stokunun 2009-2011 dönemine ait verileri, Tablo 3.6'da gösterilmiştir. Buna göre, 2010 yılında 466 milyar TL olan stok, 2011 yılında 511 milyar TL seviyesine yükselmiştir.

Kamu borç yönetiminin analizinde kullanılan en temel ekonomik gösterge borç stoku / GSYH oranıdır. *AB tanımlı Kamu Borç Stoku/GSYH* oranının, 2001-2011 döneminde gelişimi Şekil 3.5'te gösterilmiştir. 2001 yılından itibaren 2008 yılına kadar istikrarlı bir şekilde azalan borç stoku oranı, 2009'daki krizle birlikte artmış, ancak 2010 ve 2011'de yeniden azalma trendine girmiştir. Sonuç itibarıyla, 2011'de % 39,4 olarak gerçekleşen bu borç yükü göstergesi, son 12 yılın en düşük rakamı olma özelliği taşımaktadır.

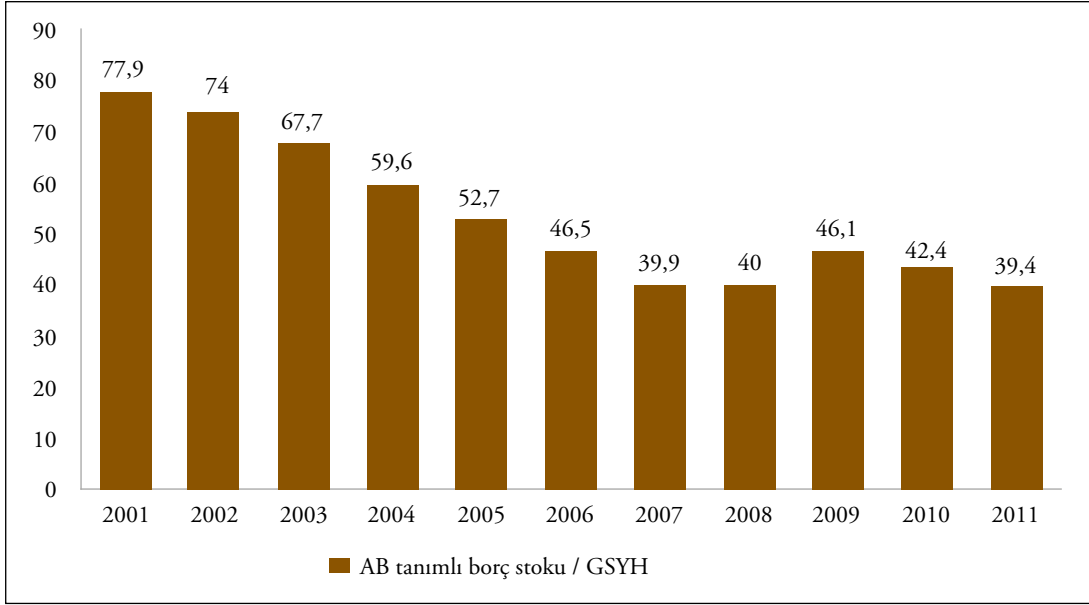
Ayrıca, Maastricht Kriterlerine göre, kamu borç yükünün GSYH'ye oranının en fazla % 60 olması gerektiği göz önüne alındığında, AB tanımlı borç stoku göstergesi açısından, Türkiye'nin 2011 yılında % 39,4 ile Maastricht Kriterini sağlamada oldukça başarılı olduğu görülmektedir. 2011'de AB Euro Bölgesi'nde (17 ülke) kamu borç yükü ortalaması % 87,2 ve tüm AB üye ülkelerinin (27 üye) ortalaması ise % 82,5'tur. Dolayısıyla, Türkiye ile AB borç yükü ortalamaları karşılaştırıldığında, Türkiye'nin borç yönetiminde ne kadar başarılı bir performans gösterdiği net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.6. AB Tanımlı Nominal Değerlerle Genel Yönetim Borç Stoku: 2009-2011

<i>Milyon TL</i>	2009	2010	2011
A- GENEL YÖNETİM TOPLAM BRÜT BORÇ STOKU	454.837	487.406	534.434
Merkezi Yönetim	441.508	473.561	518.343
Diğer kamu kurumları	13.329	13.845	16.091
B- İÇ BORÇ STOKU	338.690	361.220	377.870
Merkezi Yönetim	330.005	352.841	368.778
Diğer kamu kurumları	8.685	8.379	9.091
C- DIŞ BORÇ STOKU	116.148	126.185	156.564
Merkezi Yönetim	111.504	120.720	149.565
Diğer kamu kurumları	4.644	5.466	6.999
D- AYARLAMA KALEMLERİ¹	-15.499	-21.548	-23.861
Merkezi Yönetim	24.121	21.272	25.730
Diğer kamu kurumları	-39.620	-42.820	-49.612
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku (A+D)	439.338	465.858	510.553

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Borç analizinde kullanılan diğer bir gösterge ise, *net borç stokudur*. AB Tanımlı borç stoku ile net borç stoku arasındaki fark, hesaplama yöntemlerinden kaynaklanmaktadır. Net kamu borç stoku, AB tanımlı borç stokundan (Merkez Bankası net varlıkları, kamu mev-

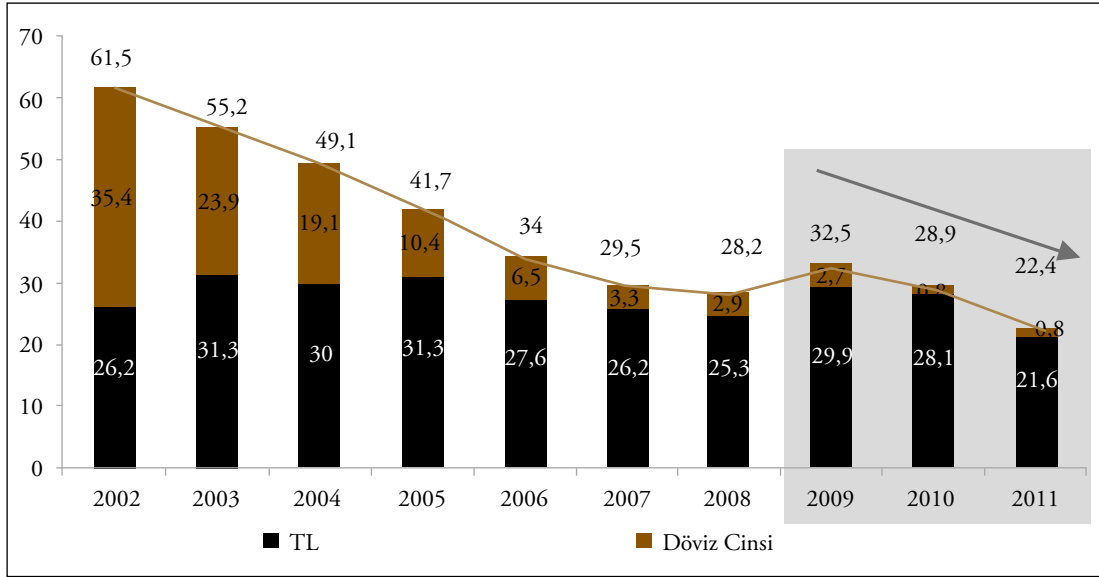
Şekil 3.5. AB Tanımlı Borç Stokunun GSYH'ye Oranı: 2001-2011 (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı

duatı ve işsizlik fonu) toplamı çıkartılarak hesaplanmaktadır. Şekil 3.6'da kamu net borç stokunun borç cinsi göstergeleriyle GSYH'ye oranının 2002-2011 dönemindeki gelişimi sunulmuştur. Kamu net borç stokunun GSYH'ye oranı 2002'de % 61,5 olmuş ve stokun % 35,4'ü döviz, % 26,2'si ise TL cinsinden gerçekleşmiştir. 2011 yılına gelindiğinde ise, bu oranın GSYH'nin % 22,4'ü seviyesine düştüğü ve % 21,6'lık kısmının TL, kalan % 0,8'lik kısmının da döviz cinsinde olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla, son 10 yılı kapsayan bu dönemde, kamu net borç stoku oranının, ciddi bir şekilde düşmesinin yanı sıra, başlangıçta döviz ağırlıklıyken 2011'de neredeyse tamamen TL ağırlıklı hale dönüştüğü de gözlenmektedir. Bu bağlamda, döviz cinsinden borç stokunun GSYH'ye oranının 2002'deki % 35 bandındaki seviyesinden 2011'de % 1'in altına inmiş olması, borçların sürdürülebilirliği açısından oldukça olumlu bir gelişmedir.

Sonuç olarak, 2011 yılında devlet bütçesi açısından mali disiplinin sağlandığı ve sürdürüldüğü gözlenmektedir. Hatta son 10 yılda sürdürülen mali disiplin ve etkin borç yönetiminin bir sonucu olarak, kamu borçları AB ortalamasının altında seyretmeye başlamıştır. Faiz harcamalarının, toplam kamu harcamalarına oranı keskin bir şekilde düşürülmüş ve kamu borçlarının TL/döviz ve kısa vade/uzun vade kompozisyonunda önemli iyileştirmeler sağlanmıştır.

Şekil 3.6. Kamu Net Borç Stokunun Borç Cinsi Göstergeleriyle GSYH'ye Oranı: 2002-2011 (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı

2002-2011 döneminde mali istikrarın sağlanmasına katkıda bulunan unsurlar şöyle sıralanabilir:

- Tek parti iktidarının yaşandığı bu dönemde siyasi istikrar dönemi sağlanmış olması, siyasi istikrarın da mali istikrarın sağlanmasına olumlu katkıda bulunmuş olması,
- 2001 ekonomik krizinin ardından alınan maliye ve para politikası tedbirlerinin sürdürülmesi ve popülist politikalara itibar edilmemesi,
- Bütçe dışı fonların bütçe içine alınması,
- Bankacılık reformunun başarılı bir şekilde gerçekleşmesi,
- Özelleştirme politikalarında ilerleme sağlanması,
- Düzenleyici/denetleyici kurumların başarılı politikaları,
- Sosyal güvenlik alanında reformların yapılması.

Küresel ekonomik krizin etkileri Türkiye'de 2009 yılı kamu harcamaları, vergi gelirleri, bütçe dengesi ve faiz dışı denge üzerinde hissedilmiş ancak 2010 ve 2011 yıllarında krizin kamu maliyesi göstergeleri üzerindeki olumsuz etkileri giderilmiştir. Diğer bir anlatımla, kamu mali yönetimi krizin etkilerinden kurtulmuştur. AB Maastricht Kriterlerinden ikisi, maliye politikası ile ilgilidir. Birinci şartta *bütçe dengesi* sağlanmaya çalışılır. Bu şartta göre üye ülke bütçe açığı/GSYH oranı, % 3'ü geçmemelidir. Diğer şartta ise kamu borç yönetiminde başarı için bir üst sınır getirilmiştir. Bu şartta göre üye ülke kamu borç stoku/GSYH oranı % 60'ı geçmemelidir. 2011'de Türkiye'de bütçe açığı/GSYH oranı % 1,4 olmuş, borç stoku/GSYH oranı % 39,4 olmuştur. Böylelikle, Türkiye her iki Maastricht Kriterini de yerine getirmede başarılı olmuştur. Kısaca, 2011'de de mali disiplinden taviz verilmemiştir.

Dördüncü Bölüm

ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI

4.1. ENFLASYON

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki artış olarak tanımlanmakta, enflasyonla mücadele ise fiyat istikrarını sağlamaya çalışma anlamına gelmektedir. Bir ekonomide fiyat istikrarının olmaması, tasarrufların erimesine, yatırımların azalmasına, gelir dağılımının ve dış ticaret dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz etkilerinden dolayı da, fiyat istikrarının sağlanması, iktisat politikalarının önemli hedefleri arasında yer alır. Fiyat istikrarı, ayrıca, geleceğe yönelik belirsizliklerin azaltılmasına da büyük katkı sağlamaktadır.

Bilindiği gibi, Türkiye’de 1990’lı yıllar boyunca enflasyonu kontrol altına almaya yönelik atılan adımlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun başlıca nedeni ise, koalisyon hükümetlerinin popülist kaygılarla izlediği tutarsız ve istikrarsız ekonomi politikalarıdır. Makroekonomik dengelerin altüst olduğu, bütçe açıklarının, borçlanmanın ve enflasyonun kontrolünden çıktığı bu yılların maliyeti, Türkiye’ye çok ağır olmuş ve 2001 kriziyle sonuçlanmıştır. Bu yüzden, iktisat yazınında 1990’lı yıllar, “kayıp yıllar” olarak adlandırılmaktadır.

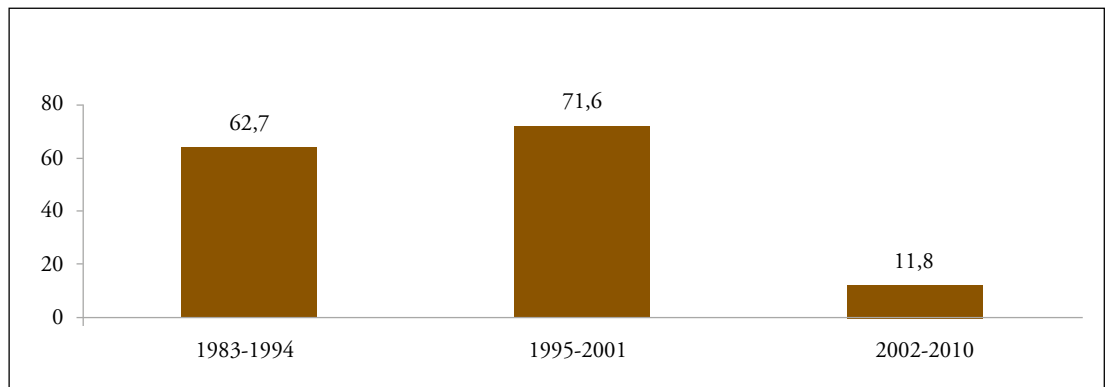
2001 krizi sonrasında, ekonomik ve finansal istikrarsızlığı çözmek için 2001 Mayıs ayında uygulamaya koyulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve ardından 2002 yılında tek parti hükümetiyle gelen istikrar ve başarılı politikalar sayesinde, enflasyonla mücadelede önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, fiyat istikrarını Merkez Bankası’nın öncelikli hedefi olarak belirleyen yeni yasal düzenleme, önemli bir gelişme olmuş ve 2004 itibarıyla enflasyon tek haneli rakamlara inmiştir. Devam ettirilen bu başarıya rağmen, öte yandan, geçtiğimiz yıllarda küresel ekonomideki yavaşlamanın ve Avrupa Birliği borç krizinin yarattığı istikrarsızlık ve belirsizlik ile güçlü iç talebin, enflasyonun artışı yönünde baskı yaptığı da görülmektedir.

Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyindeki değişimler, tüketici ve üretici fiyatlarındaki gelişmeler yardımıyla incelenir. Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), şehirde yaşayan ortalama bir tüketicinin tükettiği malların fiyatlarındaki değişmeyi dikkate alırken; Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE), mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdilerin fiyatlarındaki değişmeyi izler. Üretim maliyetleri ile tüketici fiyatları arasındaki yakın ilişki nedeniyle, her bir endeks madalyonun bir yüzünü oluşturmakta ve bir diğerini tamamlamaktadır.

4.1.1. TÜKETİCİ FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER

Türkiye, yüksek enflasyon ile 1970'lerin sonlarında tanışmaya başlamış, 1980 yılında ilk defa üç haneli bir enflasyona şahit olmuştur. Şekil 4.1'de 1983-1994 dönemi TÜFE ortalamasının % 62,7 olduğu görülmektedir. Ancak alt dönemler itibarıyla incelendiğinde, endekste artışın, 1981-87 döneminde % 37,9 ve 1988-93 döneminde % 66,6 olduğu gözlenmektedir. 1995-2001 dönemi ortalaması, % 71,6 iken, 1994-2000 ortalaması ise % 80,7 olarak gerçekleşmiştir. Bütün bu gelişmeler, 1980 sonrasında Türkiye'nin bütün çabalara rağmen enflasyonu kontrol altına alamadığını göstermektedir. Hatta alt dönemler incelendiğinde, yıllar itibarıyla enflasyonun yükseldiği ve fiyat istikrarının bozulduğu görülmektedir.

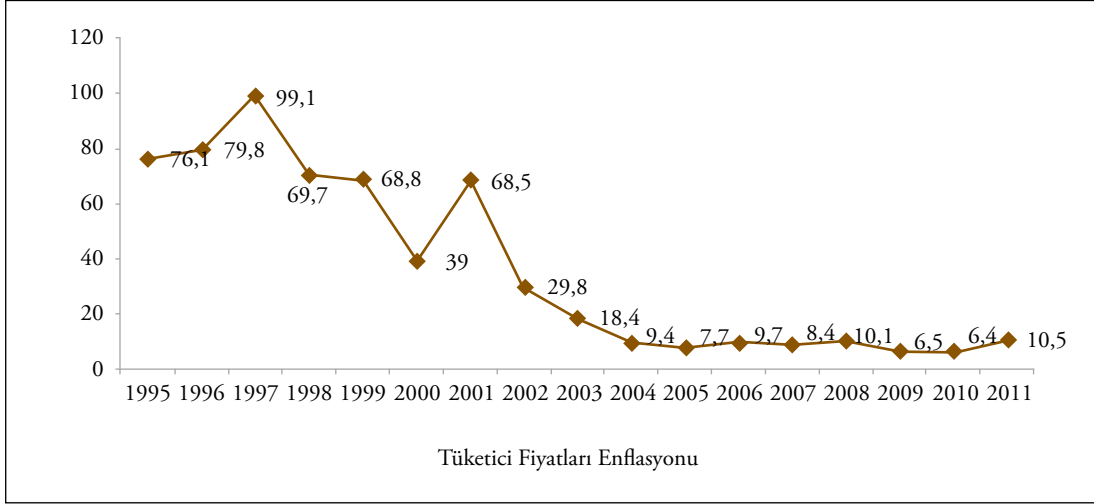
Bu şekilde uzun yıllar boyunca kronik bir şekilde yüksek seyreden enflasyon, ancak 2001 krizi sonucu uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve 2002 yılında gelen tek parti iktidarı istikrarı ve başarılı politikaları ile kontrol altına alınabilmıştır. Nitekim, 2001 yılının sonunda % 68,5 olarak kaydedilen enflasyon, 2002'de % 29,8, 2003'te ise % 18,4 seviyesine gerilemiş, 2004 itibarıyla ise tek haneli rakamlara inmiştir. Bu dönemde 2006 yılına kadar "örtülü" enflasyon hedeflemesi tercih edilmiş ve bu yıldan sonra ise "açık" enflasyon hedeflemesi ile fiyat istikrarına odaklanılmıştır. Uygulanan strateji, enflasyonla mücadeleye büyük katkı sağlamış ve 2002-2010 yılları arasındaki dönemde enflasyon, ortalama % 11,8 seviyesinde gerçekleşmiştir (Şekil 4.1).

Şekil 4.1. TÜFE Değişim Oranı Dönem Ortalamaları: 1983-2010 (%)

Kaynak: TÜİK

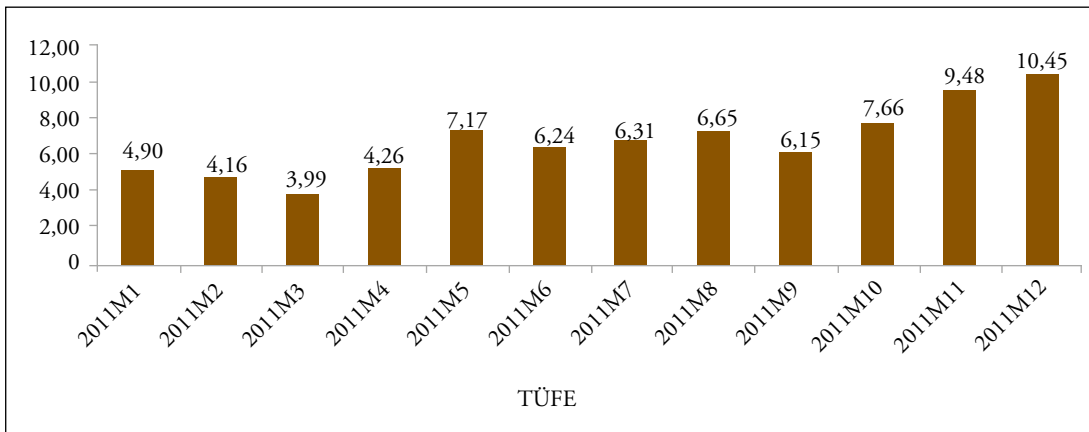
Bu çerçevede, Şekil 4.2’de görüldüğü gibi, 2004 yılından sonra (2008 yılı hariç) tek haneli olarak gerçekleşen enflasyon, 2010 yılında bu dönemin en düşük oranını (% 6,4) yakalamıştır. Ancak 2011 yılında, enflasyon, hedefini aşarak tekrar çift haneli (% 10,4) seviyeye yükselmiştir.

Şekil 4.2. TÜFE’de Değişim 1995-2011 (% , yıllık)

Kaynak: TÜİK

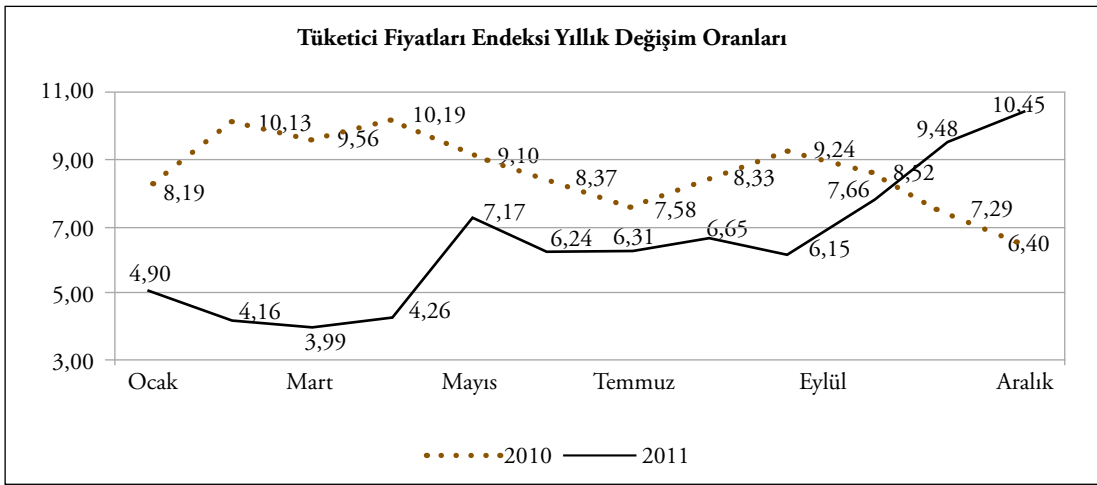
2011 yılındaki gelişmeler ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde ise, tüketici fiyatlarının aylar bazında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir (Şekil 4.3). Bu bağlamda, enflasyon, 2011 yılının ilk 4 ayında % 5’in altında seyretmiş ve hatta Mart ayında tarihi olarak en düşük (% 3,99) seviyesine inmiştir. Yılın ilk aylarındaki bu belirgin düşüşte, 2010 yılı Ocak ayında yürürlüğe giren (akaryakıt, alkollü içecek ve tütün ürünlerini kapsayan) vergi düzenlemelerinin oluşturduğu baz etkisi ve işlenmemiş gıda fiyatlarına bağlı gelişmeler ön plana çıkmıştır.

Şekil 4.3. TÜFE Değişim Oranı 2011 (% , bir önceki yılın aynı ayına göre)

Kaynak: TÜİK

Bu gelişmelerin ardından, TÜFE, 2011 Mayıs ayında % 7,17'ye sıçramış, ancak sonraki aylar ve üçüncü çeyrekte % 6 bandında yatay bir seyir izlemiştir. 2011 dördüncü çeyrekte ise yeniden yükselişe geçen endeks, yılın son aylarında belirgin bir şekilde artarak, 2011'i iki haneli olarak kapatmıştır. Şekil 4.4'te 2010 ve 2011 yılı aylık TÜFE değişim oranları karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Buna göre, 2011 yılında enflasyonun artış eğiliminde olduğu açıkça görülmektedir.

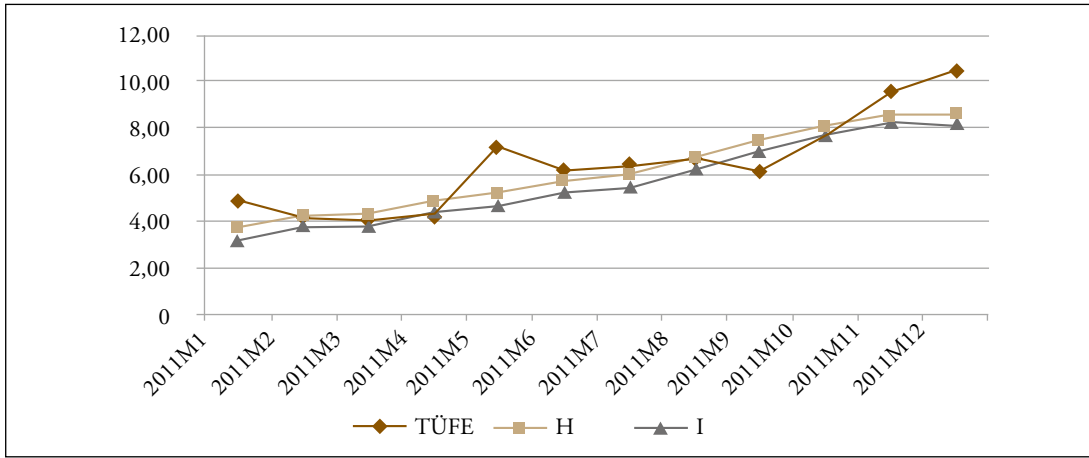

Şekil 4.4. TÜFE Değişim Oranları 2010-2011 (%)

Kaynak: TÜİK

Bu gelişme, küresel krizin ardından yaşanan toparlanma ve yüksek emtia fiyatları neticesinde gelişmekte olan ülkelerde gözlenen enflasyon artışına paralellik göstermektedir. Öte yandan, Türkiye'de 2011 yılının üçüncü çeyreğinde, özellikle döviz kuru gelişmelerine bağlı olarak temel enflasyon göstergelerinin yükseliş gösterdiği gözlenmektedir. Kur kaynaklı bu gelişme ise, esas olarak temel mal fiyatlarındaki artışta rol oynamış, hizmet enflasyonunun ana eğilimi ise göreceli olarak daha ılımlı seyretmiştir. Bu bağlamda, Türk Lirası'ndaki değer kaybının fiyat artışında temel mallarının bütün alt gruplarını etkilerken, hizmet grubunda sadece ulaştırma hizmetleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, son çeyrekte endeksin yukarı yönlü hareketinde, Ekim ayında yapılan vergi artışlarının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.5, 2011 yılında temel enflasyon göstergelerinin (H ve I endeksleri) gelişimini, aylar itibarıyla göstermektedir. Buna göre, her iki endeks de benzer bir şekilde yıl boyunca yükselmiştir. Enerji, işlenmemiş gıda, alkollü içecekler ve tütün ürünleri ile altını dışlayan Özel Kapsamlı Tüketici Göstergelerinden (ÖKTG) H endeksi, Ocak ayında % 3,74 iken, Ağustos'ta % 6,67'ye ve yılsonunda ise, % 8,54'e yükselmiştir. H endeksinden işlenmiş gıda ürünleri çıkarılarak elde edilen I endeksi de, buna paralel bir trend göstermiştir. Nitekim I endeksi, Ocak ayında % 3,18, Ağustos ayında % 6,19 ve Aralık ayında ise, % 8,12 olarak gerçekleşmiştir. Eylül ve Ekim aylarında, çekirdek enflasyonun (I endeksi) manşet enflasyonundan (TÜFE) yüksek olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla, H ve I endeksle-

Şekil 4.5. TÜFE, H ve I Endeksleri Değişimi: 2011 (% bir önceki yılın aynı ayına göre)

Kaynak: TÜİK

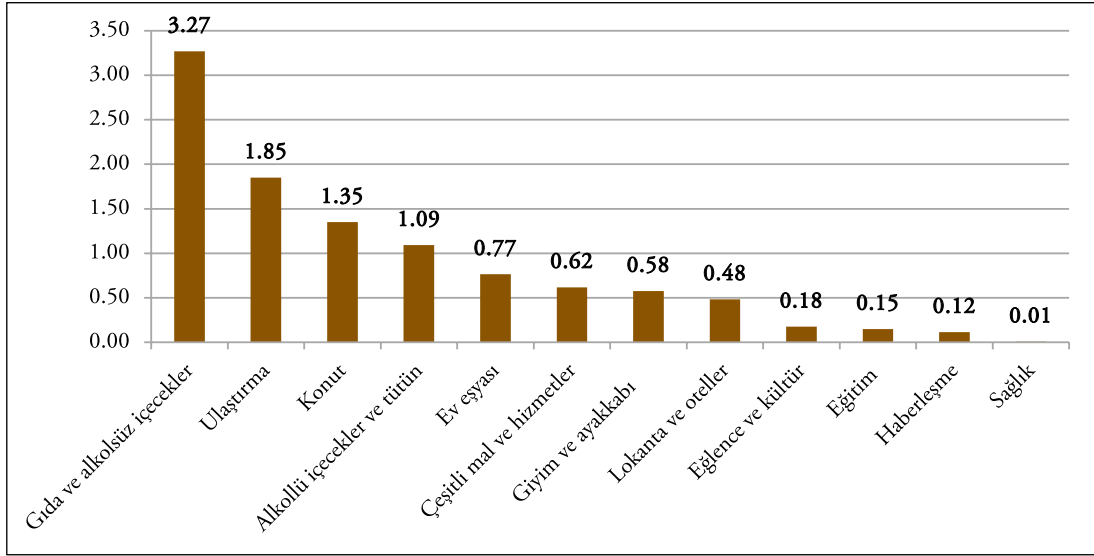
rinde görülen bu artış eğiliminde esas olarak, Türk Lirası'ndaki değer kaybı sonucunda önemli ölçüde yükselen mal fiyatlarının etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

2011 yılında tüketici fiyatlarının artışına hangi mal gruplarının neden olduğu araştırılacak olursa, en yüksek fiyat artışı görülen kategorilerin, sırasıyla alkollü içki ve tütün (% 18,5), çeşitli mal ve hizmetler (% 17,14), ulaştırma (% 12,22) ve gıda ve alkolsüz içecekler (% 12,21) olduğu görülmektedir (Tablo 4.1). Bununla birlikte, yıllık enflasyona en büyük

Tablo 4.1. Ana Harcama Grupları Bazında Yıllık Enflasyon Gelişmeleri: 2007-2011 (%)

	2007	2008	2009	2010	2011
TÜFE (%)	8,39	10,06	6,53	6,4	10,45
Gıda, alkolsüz içecekler	12,03	11,9	9,26	7,02	12,21
Alkollü içki, tütün	17,2	0,32	20,91	24,66	18,5
Giyim, ayakkabı	4,08	-1,54	3,39	4,74	7,98
Konut	11,48	22,88	2,31	5,91	8,2
Ev eşyası	4,17	10,37	-2,68	3,27	11,04
Sağlık	0,85	2,01	2,44	0,57	0,34
Ulaştırma	5,26	2,37	7,89	6,78	12,22
Haberleşme	-1,78	5,74	3,35	-3,22	2,48
Eğlence, kültür	-1,26	6,98	8,92	-2,32	6,49
Eğitim	5,96	7,32	5,47	4,25	6,47
Lokanta, oteller	10,87	13,44	7,31	9,76	8,2
Çeşitli mal ve hizmetler	5,08	11,66	13,75	5,51	17,14

Kaynak: TÜİK

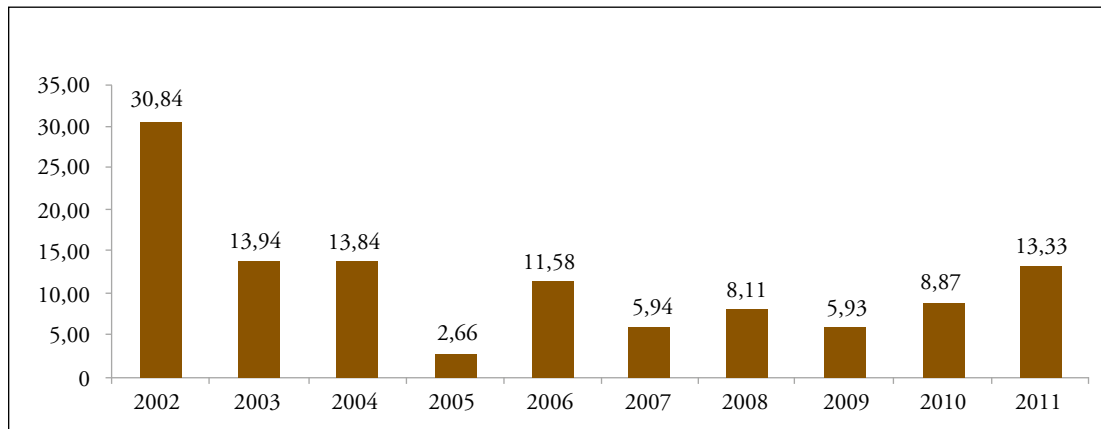
Şekil 4.6. Ana Harcama Gruplarının TÜFE'ye Yüzde Puan Katkısı: 2011

Kaynak: TÜİK

puan katkısı, gerek artış hızları gerekse ağırlık oranları itibariyle, sırasıyla gıda ve alkolsüz içecekler, ulaştırma ve konut gruplarından gelmiştir (Şekil 4.6).

4.1.2. ÜRETİCİ FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER

Tüketici fiyatları enflasyonu üzerindeki maliyet yönlü etkilerin anlaşılması açısından, üretici fiyatlarındaki gelişmeler büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, son 10 yıllık dönem bakıldığında, 2001'de devreye sokulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın uygulanmasıyla birlikte üretici fiyatlarındaki artışın da kontrol altına alındığı görülmektedir. Üretici fiyatlarındaki artış, 2002'den itibaren yavaşlamaya başlamış, 2005 yılında tek ha-

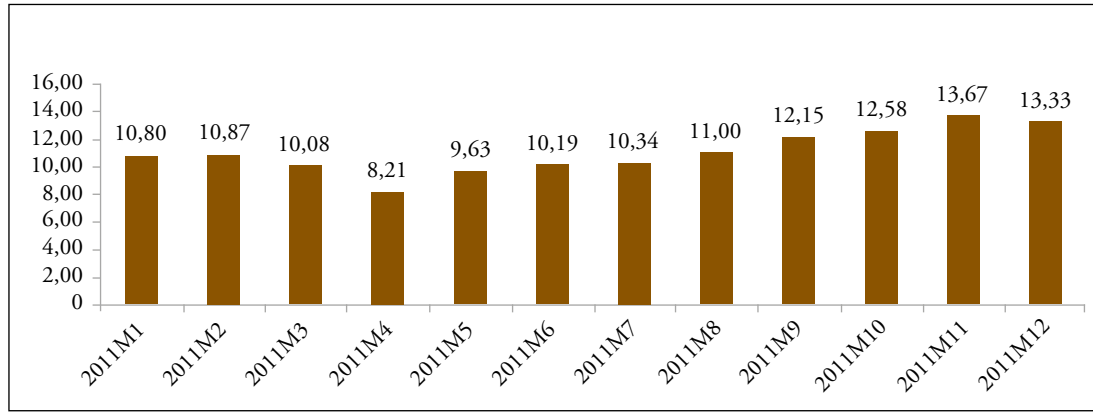

Şekil 4.7. ÜFE'de Yıllık Değişim: 2002-2011 (% , yıllık)

Kaynak: TÜİK

neye düşmüş ve 2011'e kadarki dönem içerisinde, 2006 yılı dışında, tek haneli seviyesini korumuştur. 2011 yılında ise ÜFE yeniden çift haneye çıkmış, hatta TÜFE'den de yüksek gerçekleşerek (% 13,3) 2003 seviyesine yeniden yaklaşmıştır (Şekil 4.7).

Bu bağlamda, 2011 yılı içindeki üretici fiyatlarındaki değişme ayrıntılı bir şekilde incelenecek olursa, endeksteki aylar bazındaki artışların önceki dönemlere kıyasla oldukça yüksek bir oranda gerçekleştiği görülmektedir (Şekil 4.8).

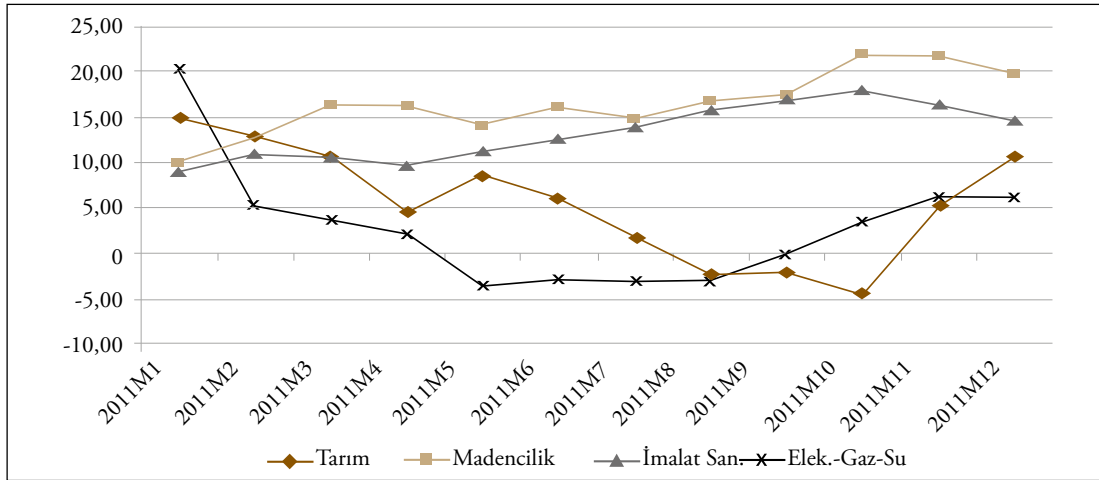
Şekil 4.8. ÜFE Değişimi: 2011 (% , bir önceki yılın aynı ayına göre)

Kaynak: TÜİK

Buna göre, tüketici ve üretici fiyatlarının seyri arasındaki farkın belirginleştiği 2011 birinci çeyrekte, tarım fiyatları, meyve ve sebze fiyatları ile sınai tarım ürünlerinden buğday ve ayçiçeği fiyatları bir önceki çeyreğe göre yükselmeye devam etmiştir. Üretici fiyatları, 2011 yılının ikinci çeyreğinde ise, bir önceki dönemdeki artış eğiliminin altında bir seyir izleyerek Nisan ayında en düşük seviyesine (% 8,21) ulaşmıştır. Bu gelişmede ise, meyve ve sebze fiyatlarındaki gerileme etkili olmuştur. Bu dönemde metal fiyatlarındaki artış ise, imalat sanayi fiyatlarında etkili olmuştur (Şekil 4.9). Aynı şekilde, uluslararası emtia fiyatlarındaki gerilemenin ve küresel yavaşlamayla birlikte zayıflayan dış talebin etkisiyle imalat sanayi fiyatlarının artış hızı birinci çeyreğe kıyasla belirgin bir oranda azalmıştır.

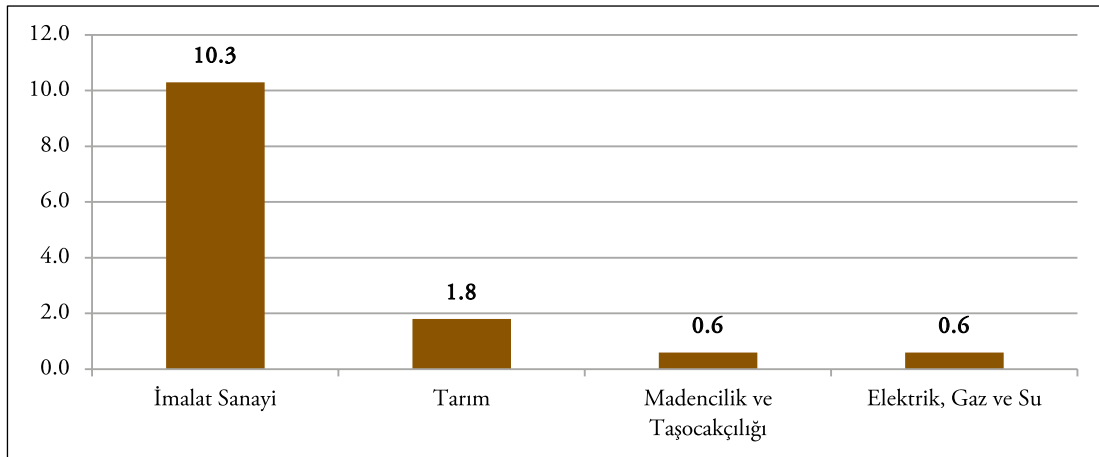
Üretici fiyatlarındaki artış, 2011 Temmuz ve Ağustos aylarında yükselmeye başlamış ve artarak yıl sonuna kadar devam etmiştir. Bu dönemde artan canlı havyan ve hayvansal ürünler fiyatlarındaki artışlara rağmen meyve ve sebze fiyatlarındaki gerilemeden dolayı tarım fiyatlarında sert bir düşme görülürken; özellikle imalat sanayi fiyatlarındaki artış, eğilimi belirginleşmiştir.

Alt sektörler bazında incelendiğinde, yılsonunda % 13,33 olarak kaydedilen ÜFE artışına, en büyük katkının, 11,5 yüzde puan ile toplam üretimde % 70,68 payı bulunan ve yıllık % 14,59 oranında fiyat artışı gösteren imalat sanayinden geldiği görülmektedir. Buna mukabil, madencilik ve taşocakçılığı ile elektrik, gaz ve su sektörlerindeki fiyat artışı, endekse, 0,6'şar puanlık etki etmiştir. Tarım sektörü ise endeksi 1,8 puan yukarı çekmiştir. (Şekil 4.10)

Şekil 4.9. ÜFE'de Yıllık Değişim: 2011 (% , bir önceki yılın aynı ayına göre)

Kaynak: TÜİK

Şekil 4.10. ÜFE'de Yıllık Değişim: 2002-2011 (% , bir önceki yılın aynı ayına göre)

Kaynak: TÜİK

Bununla birlikte, üretici ve tüketici enflasyonunda etkili olan uluslararası mal fiyatlarında son yıllarda yaşanan değişimler, Tablo 4.2'de sunulmuştur. Buna göre, 2011 yılının ilk çeyreğinde uluslararası malların fiyatlarında % 23 ile % 30 arasında bir artış görülmüştür. Bu gelişmeler ile birlikte Türk Lirasındaki değer kaybının girdi maliyetlerini yükseltici etkisi, imalat sanayi fiyatları üzerinde belirgin bir artışa neden olmuştur (Şekil 4.10). Özellikle petrol fiyatları ile metal fiyatlarındaki yüksek oranlı artışlar (Tablo 4.2), imalat sektörü fiyatlarına yansımıştır. (Şekil 4.10).

2011 ikinci çeyrek itibarıyla, Tablo 4.2'den de görüleceği üzere, küresel ekonomideki yavaşlamanın sürmesi ve Avrupa Birliği'nde yaşanan borç krizinin yarattığı belirsizlik, uluslararası mal fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Ancak 2011 üçüncü çeyrekte global gıda fiyatlarında, çok yüksek bir artış (% 530'lara varan) gözlenmesi dikkat çekici olmuştur.

Tablo 4.2. Uluslararası Mal Fiyatlarındaki Değişim: 2006-2011 (%)

	Enerji Dışı Mallar	Gıda	İçki	Tarım Ham Maddeleri	Metaller	Petrol
2006	23	11	8	9	56	21
2007	14	15	14	5	17	11
2008	7	23	23	-1	-8	36
2009	-16	-15	2	-17	-19	-36
2010	26	11	14	33	49	28
2011Q1	24	25	23	30	23	27
2011Q2	-1	1	-1	2	-3	10
2011Q3	-5	531	-2	-7	-4	-6
2011Q4	-12	-86	-11	-12	-16	1

Kaynak: Uluslararası Para Fonu

4.2. PARA POLİTİKASI

Amerika Birleşik Devletleri'nde ipotekli konut piyasasında oluşan balonun patlaması ile başlayan küresel finansal kriz, bilindiği gibi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan hemen tüm ülkeleri etkilemiştir. ABD'deki bu kriz, küreselleşmenin bir sonucu olarak ekonomilerin birbirine eklemlenmiş özelliği nedeniyle dünya ekonomisinde belirgin bir yavaşlamayı da beraberinde getirmiştir.

Küresel ekonomideki bu yavaşlama, Merkez Bankaları'nın para politikası uygulamalarını da derinden etkilemiştir. Bu süreçte para politikası dört aşamadan geçmiştir. Kriz döneminde alınan önlemler birinci aşamaya karşılık gelirken, ekonomilerin toparlanmasına paralel olarak gelişen ikinci dönemde para politikalarında bir normalleşme görülmüştür. Kasım 2010'da çıkış döneminin sona ermesi ile üçüncü aşama başlamış, bu dönemde fiyat istikrarının yanında finansal istikrarın da gözetileceği ve bu yönde bir politika karması uygulanmaya konulmuştur. Avro Bölgesi ülkelerinin borç sorununun ve küresel büyümeye ilişkin olumsuz beklentilerin sürdüğü dördüncü dönemde ise, para politikasında yeni bir aşamaya girildiğini göstermektedir.

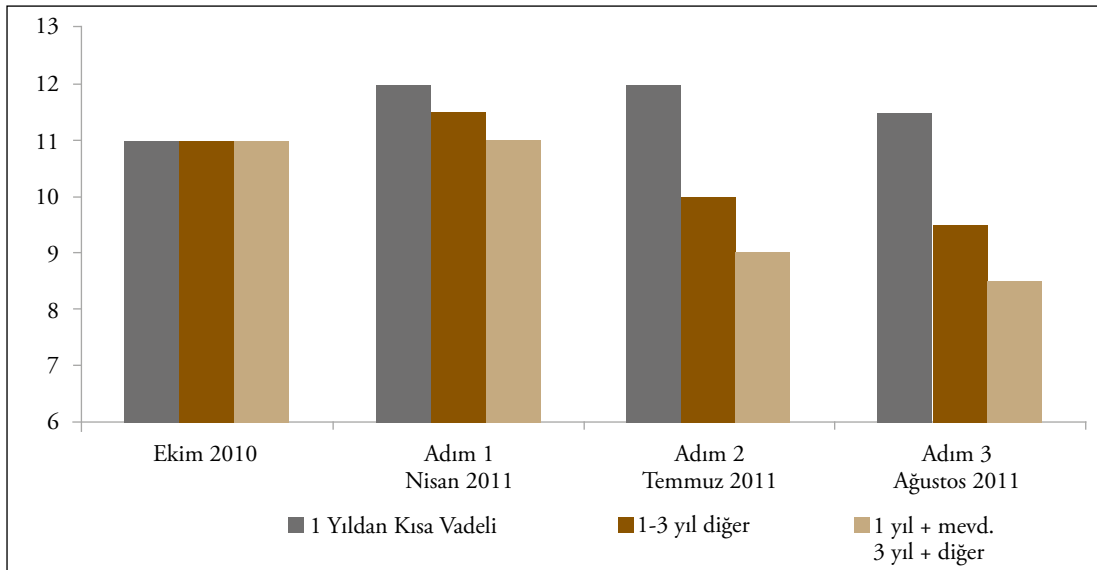
Bu dönemde Türkiye ekonomisine bakıldığında ise, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB), krizin derinleşmesini takiben fiyat istikrarı hedefini gözetirken, bir yandan da krizin iktisadi faaliyet ve finansal istikrar üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlandırmaya yönelik politikalara odaklanmış olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, bankacılık sektörüne likidite desteği sağlamak için, zorunlu karşılık oranları indirilmiş, ayrıca, kısa vadeli faiz oranları düşürülmüştür. Bu bağlamda, TCMB, krize en erken ve en fazla faiz indirimi ile tepki veren Merkez Bankası olmuştur.

Küresel ekonominin 2010 yılında toparlanmasına paralel olarak, TCMB, 14 Nisan 2010 tarihinde krizin finansal piyasalar üzerindeki etkisini hafifletmek için almış olduğu önlem-

lerini aşamalı bir şekilde terk etmek amacıyla, para politikasını normalleştirme operasyonlarını içeren “Para Politikası Çıkış Stratejisi”ni açıklamıştır. Bu çerçevede, kriz döneminde devreye sokulan geçici likidite destekleri geri çekilmeye başlanmış ve piyasanın ihtiyacından fazla sağlanan likidite kademeli olarak azaltılmıştır.

2010 Mayıs’ından itibaren Merkez Bankası politika faizi 1 hafta vadeli ihale faiz oranı olarak belirlenmiştir. Bunu takiben, Avro bölgesinde ortaya çıkan mali sorunların etkisiyle dış talebe ilişkin artan belirsizlik üzerine, Mayıs-Ağustos 2010 döneminde politika faiz oranları düşük düzeyde tutulmuştur. 2010 Eylül ayında ise gecelik faiz oranlarında 0,25 puan indirim yapılmıştır. Ayrıca Para Politikası Çıkış Stratejisi çerçevesinde, benzer nitelikteki likidite yönetim araçları arasındaki vade uyumunu sağlamak için, 15 Ekim 2010 tarihinde açık piyasa işlemleri ile piyasa yapıcı bankalara tanınan repo imkânının sadece gecelik vadede kullanılmasına karar verilmiş ve üç ay vadeli repo ihalelerine son verilmiştir.

Yine bu stratejisi çerçevesinde, döviz likiditesine ilişkin sağlanan imkânları ölçülü ve kademeli olarak kriz öncesi seviyesine getirmek için, yabancı para karşılık oranı, 2010 yılı Nisan, Temmuz ve Eylül aylarında yapılan düzenlemelerle, toplamda 2 puan artırılarak % 11 seviyesine çıkarılmıştır (Şekil 4.11).

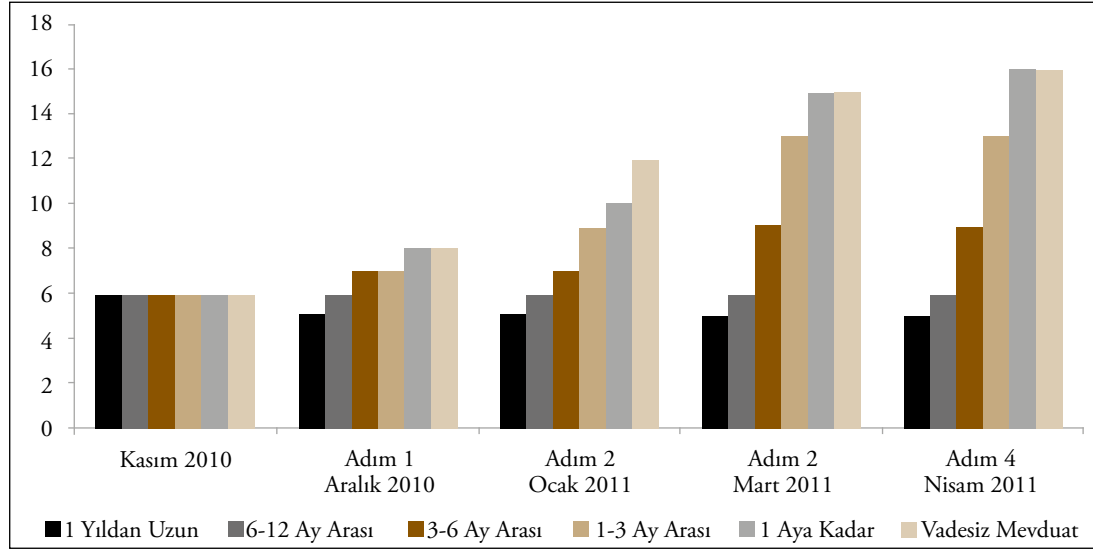

Şekil 4.11. Yabancı Para Zorunlu Karşılık Oranları: 2010-2011 (%)

Kaynak: TCMB

2010 yılının son çeyreğinde küresel ekonomideki yavaşlamanın belirginleşmesi üzerine merkez bankalarının parasal genişleme (*quantitative easing*) sürecine girmesi ve bunun sonucu olarak gelişmekte olan ekonomilere yönelik sermaye hareketlerinin artması, para politikası stratejisinin de değiştirilmesini gerektirmiştir. Kısa vadeli bu sermaye girişlerinin iç ve dış talebin büyüme hızlarındaki ayrışmayı derinleştirmesi, cari işlemler açığının hızla artmasına neden olmuş ve makro finansal riskleri azaltıcı yönde önlemlerin alınmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Bu çerçevede Türk Lirası zorunlu karşılık oranı Eylül ve Kasım aylarında 0,50’şer puan artırılarak % 6’ya yükseltilmiştir. Ayrıca zorunlu karşılık oranlarını finansal riskleri azaltıcı şekilde daha etkin kullanabilmek için Eylül ayında Türk Lirası zorunlu karşılıklarına faiz ödemesi uygulamasına son verilmiştir (Şekil 4.12).

Şekil 4.12. Yabancı Para Zorunlu Karşılık Oranları: 2010-2011 (%)

Kaynak: TCMB

Kasım 2010 itibariyle ise, çıkış süreci tamamlanmış ve ardından üçüncü aşamaya geçilmiştir. Bu dönemde TCMB, fiyat istikrarının yanında finansal istikrarı da sağlamanın gerekli olduğunu altını çizmiş ve bunun için “düşük politika faizi, geniş faiz koridoru ve yüksek karşılık oranları” bileşenlerinden oluşan bir politika uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede, Kasım ayında TCMB’nin gecelik piyasada uyguladığı borçlanma faiz oranı % 5,75’ten % 1,75’e; Aralık ayında ise, % 1,50’ye düşürülmüştür. Borç verme faiz oranı ise, 0,25 puan artırılarak % 9’a yükseltilmiştir.

Diğer taraftan bankacılık sektöründe yükümlülüklerin vadesinin uzatılarak banka bilançolarındaki vade uyumsuzluğunun azaltılması ve yabancı sermaye girişlerinin daha uzun vadeye yönlendirilmesi amacıyla Türk Lirası zorunlu karşılık oranları, mevduatların vade yapılarına göre farklılaştırılmıştır (Şekil 4.12).

2011 Mart ayında ise, kredilerin ve iç talep göstergelerinin güçlü durumu, yeni bir parasal sıkılaştırmanın gerekli olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu doğrultuda, Türk Lirası zorunlu karşılık oranları, vadesiz ve kısa vadeli mevduatlar/katılım fonları ile diğer yükümlülükler için yeniden düzenlenmiştir (Şekil 4.12). Benzer şekilde, aynı tarihte yabancı para zorunlu karşılık oranları da mevduatların vade yapısına göre farklılaştırılmıştır (Şekil 4.11).

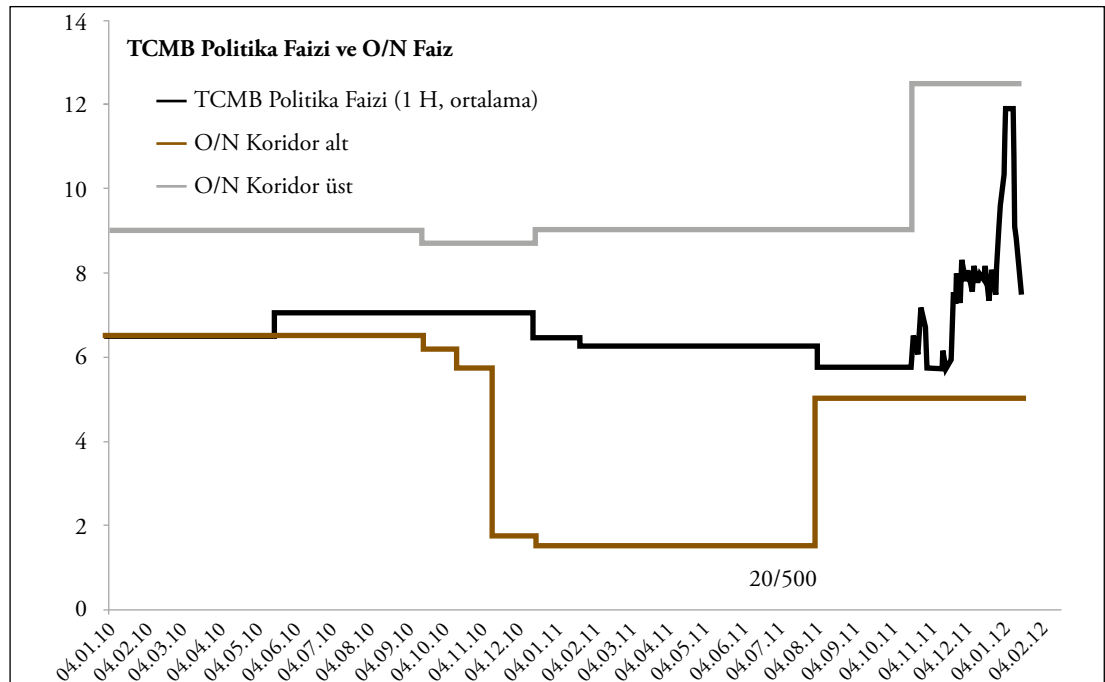
Ayrıca Türkiye’ye yönelik sermaye girişlerinin güçlenmesi sebebiyle, 2011 Ağustos ayında günlük döviz alım ihale tutarı artırılmış ve Ekim ayından itibaren ise, döviz alım ihalele-

rinde yöntem değişikliği yapılmıştır. Döviz rezervlerini güçlendirmek amacıyla, sermaye girişlerinden daha etkin bir şekilde faydalanmak ve esneklik sağlamak için, düzenli döviz alım ihalelerinde tutar artırılarak döviz alımlarının hızlandırılması yoluna gidilmiştir.

Para politikası stratejisinde değişikliğe gidilmesine yol açan dördüncü aşamada ise, risk, Euro Bölgesi'nden gelmiştir. Yunanistan'da başlayan kıvılcım çevredeki (*periphery*) ülkelerden İrlanda, İspanya, Portekiz ve ardından İtalya'ya sıçramış ve Fransa gibi merkez ülkeleri tehdit eder hale gelmiştir. Öte yandan, Avrupa Birliği'nin karmaşık yapısı ve siyasal kararsızlığı borç krizinin daha da derinleşmesine yol açmıştır. Sonuç olarak ise, Avrupa'nın borç yükü içindeki bu ekonomileri açısından, borçlanma ve mevcut borçları çevirme maliyetleri önemli ölçüde artmıştır.

Euro Bölgesi'ndeki bu gelişmeleri yakından izleyen TCMB, 2011 Temmuz ayı Enflasyon Raporu'nda, risklerin artmasına paralel olarak faiz koridorunun daraltılabileceğini duyurmuştur. Ayrıca gelişmiş ekonomilerin sorunlarının derinleşmesi ve yurtiçi iktisadi aktivitelerin durgunluk sürecine girmesi durumunda da, para politikası araçlarının genişletici yönde kullanılabileceğini vurgulamıştır.

Bunun üzerine, Para Politikası Kurulu, 4 Ağustos 2011'de olağanüstü toplanarak, Euro Bölgesi'ndeki mali sorunların küresel risk alma iştahını olumsuz olarak etkilediğini ve bu sürecin derinleşerek Türkiye'yi durgunluğa sokma riskini artırdığını belirterek, politika faizini düşürmüştü ve dolayısıyla faiz koridorunu daraltmıştır. Özel olarak, politika faizi 0,5 puan indirilmiş ve gecelik borçlanma faizi 3,5 puan artırılmıştır. Bunun sonucu olarak, borçlanma ve borç verme faizi birbirine yaklaşmış, faiz koridoru daralmıştır (Şekil 4.13).

Şekil 4.13. TCMB Faiz Koridoru

Kaynak: TCMB, İMKB, TBB

Yine bu dönemde likidite yönetiminin etkinliğini sağlamak ve sağlanan likiditenin bankacılık sistemi içinde daha dengeli dağılmasına katkıda bulunmak için haftalık repo ihalelerinde kuruluşların vereceği toplam teklif tutarına sınırlama getirilmiş ve her bir kuruluş ilan edilen ihale tutarının en fazla % 20'si kadar teklif vereceği kabul edilmiştir.

Bununla birlikte, Ağustos 2011'de döviz likiditesi sağlamak amacıyla yabancı para zorunlu karşılık oranları tüm vadeler için 0,5 puan azaltılmış ve bunun sonucu olarak piyasaya yaklaşık 930 milyon dolar fon sağlanmıştır. Ayrıca Türk Lirası'ndaki değer kaybını önlemek ve yükselme eğiliminde olan döviz kurunu stabilize etmek için, 5 Ağustos 2011 tarihi itibari ile ihale yöntemiyle piyasaya döviz satmaya başlanılmıştır.

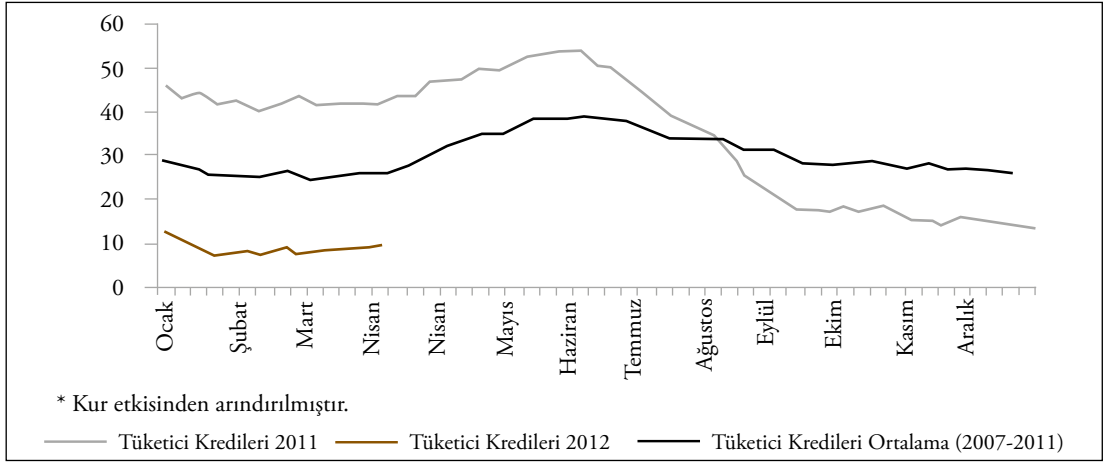
Bilindiği gibi, TCMB, uyguladığı para politikası araçları ile piyasadaki para miktarını kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu minvalde, Tablo 3, çeşitli para arzı tanımlarına göre para miktarını vermektedir. Buna göre, en küçük kapsamlı arz tanımı olan M1, 2009, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 28, % 25 ve % 2 oranında artmış ve 2011 yılsonu itibariyle 136,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. Son üç yılda M2 ve M3'deki değişim de benzer oranda gerçekleşmiştir. M2, 2009, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 13, % 19 ve % 12 oranında artarak, 2011 yıl sonu itibariyle 655,5 milyar TL'ye yükselmiştir. M3 ise, 2011 yılsonunda 693 milyar TL'ye ulaşmıştır. M2 ve M3'de en dikkat çekici artışın, 2008 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4.3. Para Arzları: 2005-2011 (Bin TL)

	M1		M2		M3	
	Toplam	% Değişim	Toplam	% Değişim	Toplam	% Değişim
2005	62.548.071		241.027.834		264.487.928	
2006	68.567.023	10	297.524.979	23	320.765.954	21
2007	72.673.185	6	343.417.896	15	369.184.752	15
2008	83.523.458	15	437.699.247	27	461.545.335	25
2009	107.051.398	28	494.024.148	13	520.674.414	13
2010	133.884.898	25	587.814.547	19	616.200.873	18
2011	136.236.864	2	655.522.524	12	693.068.891	12

Kaynak: TCMB

Sonuç olarak, küresel ekonomideki ve Euro Bölgesi'ndeki belirsizlikler ve riskler ile yurtiçindeki gelişmelere paralel olarak, TCMB'nin uyguladığı para politikası araçları bir yandan ekonomiye likidite sağlarken, diğer yandan finansal istikrarın bozulmasını engellemiştir. Bununla birlikte, yabancı sermaye girişleri ile beslenen ve iç-dış talep ayrışmasının sonucu olarak ortaya çıkan cari açık da bu dönemde önemli bir risk unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada, Merkez Bankası, kredi bolluğunun bu açık üzerinde etkili olduğu noktasından hareketle başlattığı parasal sıkılaştırma ile kredi artışını kontrol altına alabilmiştir (Şekil 4.14).

Şekil 4.14. Kredi Artış Oranları (% , 13 haftalık hareketli ortalama, yıllıklandırılmış)

Kaynak: TCMB

Bununla birlikte, parasal sıkılaştırma ile kredi artışının yavaşlatılmasının kısa vadeli bir çözüm olduğunun ve asıl yapılması gerekenin, yapısal önlemler ile yurtiçi tasarrufların artırılması olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

TCMB, gerek küresel krizin yarattığı tahribatı engellemeye yönelik zamanında ve hızlı bir şekilde aldığı önlemlerle gerekse ekonominin toparlanmasına paralel olarak hazırlanan ve başarı ile uygulandığı “Para Politikası Çıkış Stratejisi” ile sorumlu bir politika oyuncusu olduğunu göstermiştir. Ancak dünya ekonomisi halen zor bir dönemden geçmektedir. Küresel yavaşlamaya ek olarak, Türkiye’nin en önemli ticaret ortağı olan Avrupa Birliği’nin, özellikle güneyde ve çevrede yer alan ekonomilerinde öne çıkan mali sorunların yarattığı riskler, TCMB’nin teyakkuz halinde olmaya devam etmesini gerektirmektedir.

Beşinci Bölüm

ÖDEMELER DENGESİ

Ödemeler dengesi, bir ülkenin uluslararası iktisadi faaliyetlerinin sistematik kayıtlarını içeren bir bilançodur. Cari işlemler açığının makroekonomik ve finansal istikrarı sağlamadaki önemi, ülkelerin cari işlemler açıklarının sürdüremeyip krize girdiklerinden ötürü hayli fazladır.

Ödemeler dengesinin zaman içerisinde değişen rolü ve önemini, Türkiye ekonomisi bağlamında da gözlemlemekteyiz. İthal ikamesi ve sabit kur rejiminin uygulandığı 1980 öncesi dönemde, makroekonomik dengesizlikler sonucu ortaya çıkan cari işlemler açıkları, dış borçlarla kapatılmaya çalışılmakta, bu sürdürülemez hale gelince ise, döviz kıtlığı ithal mallarının kıtlığına (petrol, makine teçhizat, ara malı gibi) ve ekonomik problemlere yol açmaktaydı. 1980’li yıllarda başlayan ekonomik liberalizasyon ile birlikte, esnek kur rejimine geçilmiş ve cari işlem açıklarının kur değişimi ile ortadan kalkacağı ve cari açığın artık ekonominin korkulu rüyası olmaktan çıkacağı düşünülmüştür. Nitekim küreselleşme ile artan ülkelerarası ticari ekonomik ilişkilere, sermayenin hızla ve serbest dolaşımının da eklenmesi, ödemeler dengesi konusunu ülke ekonomileri için hayati bir konu haline getirmiştir.

5.1. EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ DENGİ

Türkiye ekonomisi, 2001 krizini takip eden yıllarda (küresel kriz yılı 2009 yılı hariç) makroekonomik performansı ile önemli bir başarı sergilemiştir. Türkiye, 2001 sonrası küresel büyüme ortalamalarının çok üzerinde ekonomik büyüme rakamlarını yakalamayı, yüksek enflasyon rakamlarını % 10’ların altına düşürmeyi ve son yıllarda işsizlik oranlarını azaltmayı başarmıştır. Bu tabloya ek olarak, bir diğer önemli makroekonomik performans ölçütü olan cari işlemler açıkları Türkiye’de problem teşkil etmektedir. Zira ödemeler den-

gesinin temel kalemlerinden cari işlemlerde verilen açığın artarak devam etmesi finansal ve makroekonomik istikrarı tehdit etmektedir.

Cari işlemler açığı, bilhassa Türkiye ekonomisi için önemli bir konudur. Toplumsal hafızamızda derin izler bırakmış olan bu konunun, hep olumsuz çağrışımlar yapmasının arka planında, cari işlemler açığı ile doğrudan ilişkili büyük ekonomik krizlerin Türkiye iktisat tarihinde çokça karşılaşılmış olması yatmaktadır. Cari açıkları takip eden ekonomik krizlerle defalarca baş etmek zorunda kalmış olan Türkiye ekonomisinin cari açıklar ve krizler sarmalından çıktığı 2010-2011 yıllarında kanıtlanmıştır.

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin uygulandığı 1960-80 döneminde, kamu açıkları, enflasyon ve aşırı değerli kur sarmalından kaynaklanan cari açıklar, dış borçlarla kapatılmaya çalışılmıştır. Bunun sürdürülemediği durumlarda ise, döviz kıtlığı, ithal mallarının kıtlığını ve ekonomik çöküntüyü beraberinde getirmiştir. Sürdürülemez cari işlemler açıklarını takip eden büyük devalüasyonlar ise yalnızca geçici bir çözüm sağlamakla kalmıştır.

Türkiye'nin 1980 sonrası dışa açılmaya başlaması ile birlikte, esnek kur rejimine geçilmiş ve cari işlem açıklarının artık ekonominin korkulu rüyası olmaktan çıkacağı, açık olması durumunda ise kurların piyasada belirlenerek, otomatik olarak cari açığı dengeleyeceği düşünülmüştür. Fakat ekonomik liberalizasyon ile birlikte artan tüketim ve yatırım harcamaları sonucu, ödemeler dengesinin dış ticaret kaleminde verilen açıklar, finans hesaplarında, dış tasarruflarla finanse edilmiştir. Dolayısıyla, nitelik olarak farklı olmakla birlikte, 1980 öncesi dönemde olduğu gibi, kamu açıkları-enflasyon-faiz-kur sarmalı kaynaklı cari işlemler açığı krizleri bu döneme de damgasını vurmuştur.

2001 krizi sonrası uygulanan yapısal politikalar sonucunda, Türkiye ekonomisindeki makroekonomik dengesizliğin ve cari işlemler açıklarının kaynağı olarak bilinen kamu açıkları ortadan kalkmıştır. Fakat cari işlemler açıklarının bu dönemde de devam ettiği, hatta 90'lı yıllardan daha yüksek seyrettiği görülmektedir. Bunun sebebi ise, kamu açıkları iç açıkların kaynağı olmaktan çıkarken, özel kesim açıklarının (tasarruf-yatırım) iç açıkların kaynağı haline dönüşmesi olmuştur. Bununla birlikte, 2001 sonrası dönemde, makroekonomik istikrarın (kamu bütçesi, enflasyon, kamu borç stoku, istihdam) sağlanmış olması ve cari açığın finansmanının artan sermaye girişleri ile sorunsuz bir şekilde karşılanıyor olması sebebiyle, cari işlemler açığı açısından herhangi bir endişeye yer olmadığı düşünülmektedir.

Küresel kriz sonrası dönemde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) da cari açık problemine bakışının değiştiği görülmektedir. Global krizin etkilerinin ortadan kalkmaya başlaması ile birlikte, iç talebin, tüketimin ve kredilerin artması enflasyon üzerinde baskı oluşturmuş, ayrıca cari açığı daha da arttırmaya başlamıştır. Diğer yandan, krizden çıkış için ABD, İngiltere ve Avrupa merkez bankalarının parasal genişlemeye gitme kararları sonucu küresel piyasalarda artan likidite, Türkiye'ye yabancı sermaye girişini arttırmış ve haliyle kredi genişlemesine yol açmıştır. TCMB, değişen iç ve dış koşulları dikkate alarak, finansal ve makroekonomik istikrarı gözetken yeni bir politika yaklaşımı uygulamaya başlamıştır.

2010 Aralık ayı başında yayımlanan *Finansal İstikrar Raporu*'nda çerçevesi belirlenen yeni politika yaklaşımına göre, enflasyon hedeflemesi ile finansal istikrarın, zorunlu karşılıklar politikası ile de makro dengelerin korunması amaçlanmıştır. Bu çerçevede TCMB, sıcak para girişini engellemek için bir yandan gecelik faizi indirirken, diğer yandan kredi artışı, iç talep artışı ve bunun sonucunda da dış ticaret açığını önlemek için kanuni karşılık oranlarını yükseltmiştir. Bu politikalar sayesinde TCMB, bir yandan finansal istikrarı sağlarken diğer yandan da cari açığı düşürmeyi, cari açık finansman kalemlerinin vadelerini uzun vadeye yönlendirmeyi ve haliyle ekonominin dış şoklara karşı dayanıklılığını arttırmayı amaçlamıştır.

2011 yılının sonlarına gelindiğinde, TCMB'nin uyguladığı politikaların etkileri gözlemlenmeye başlamıştır. Faiz koridoru politikası, finansal piyasalardaki spekülasyon dalgalanmaları düşürürken, zorunlu karşılıklardaki kapsam genişlemesi ve oran artışları sıcak para girişini, kredi hacmi artışını ve döviz kurunun değerlenmesini önlemek sureti ile cari açığın azalmaya başlamasını sağlamıştır. Dolayısıyla, 2010 Kasım ayında cari açığı düşürmeye yönelik olarak uygulamaya koyulan politikaların olumlu etkileri, 2011 Kasım ayında görülmeye başlanmıştır.

5.2. ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER

Bir ülke ekonomisinin dünyanın diğer ülkeleri ile olan iktisadi ilişkilerini gösteren ödemeler dengesinin (ÖD), cari işlemler ve finans hesaplarındaki bir açık veya fazla, net hata noksan ve rezerv hareketleri kalemleri ile dengelenir.

2001-2011 dönemindeki Türkiye'nin ödemeler dengesi bilançosu gelişmeleri Tablo 5.1'de yer almaktadır. 2001'den bu yana, Türkiye'nin ödemeler dengesine ilişkin göze çarpan beş önemli nokta görülmektedir; (i) cari işlemler açıklarının temelinde mal ithalat ihracatı arasındaki uçurum yer almaktadır. İlgili dönem boyunca ithalat ihracattan büyüktür, aralarındaki fark sürekli artmaktadır. Bu yüzden, mal dengesi her zaman negatif değer almaktadır. (ii) Hizmet gelirlerinin, zamanla önemli artışlar kaydetmesine karşın, cari açığı önemli ölçüde azaltacak bir büyüklüğe ulaşamadığı görülmektedir. (iii) Cari işlemler hesabının gelir dengesi açığının sürekli olarak arttığı ve cari açığı iyiden iyiye besleme ihtimalinin arttığı görülmektedir. Cari açığın finansmanının sürekli olarak artan yabancı sermaye ile yapılması durumunda, zaman içerisinde yabancı sermaye temettü ve faiz kazançlarının artan miktarlarda yurtdışına faktör ödemeleri yapmasına yol açacaktır. (iv) Cari açığın finansmanının büyük bölümünün, uzun dönemli doğrudan yatırımlardan daha ziyade kısa vadeli sıcak para ile karşılandığı görülmektedir. Bununla birlikte, özellikle 2006-2008 yıllarında doğrudan yabancı yatırımlarda önemli artışlar olmuş, 2005 yılında 9 milyar dolar olan net doğrudan yatırımlar, 2007'de 20 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak küresel krizin baş gösterdiği 2008 yılında doğrudan yatırımlarda ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Ayrıca, portföy yatırımlarının da son yıllarda önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Özellikle, kriz sonrasında, portföy yatırımlarında önemli bir artış görülmüş, 2010 yılında 16 mil-

Tablo 5.1. Ödemeler Dengesindeki Gelişmeler: 2001-2011

(Milyon ABD Doları)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
CARİ İŞLEMLER HESABI	3,760	-626	-7,515	-14,431	-22,309	-32,249	-38,434	-41,524	-13,370	-46,643	-77,199
Mal Dengesi	-3,363	-6,390	-13,489	-22,736	-33,080	-41,056	-46,852	-53,021	-24,850	-56,445	-89,435
Hizmet Dengesi	9,136	7,885	10,511	12,797	15,156	13,555	13,283	17,748	17,316	15,493	18,246
Gelir Dengesi	-5,000	-4,554	-5,557	-5,609	-5,839	-6,656	-7,108	-8,364	-8,191	-7,139	-7,744
Cari Transferler	2,987	2,433	1,020	1,117	1,454	1,908	2,243	2,113	2,355	1,448	1,734
FİNANS HESABI	-14,557	1,172	7,162	17,702	42,685	42,689	49,287	34,707	10,065	58,929	66,077
Doğrudan yatırım	2,855	939	1,222	2,005	8,967	19,261	19,941	16,955	6,858	7,574	13,439
Portföy dengesi	-4,515	-593	2,465	8,023	13,437	7,415	833	-5,014	227	16,093	22,215
Diğer yatırımlar	-12,897	826	3,475	7,674	20,281	16,013	28,513	22,766	2,980	35,262	30,423
NET HATA VE NOKSAN	-2,127	-758	4,450	1,071	2,824	185	1,170	4,120	4,147	2,733	12,166
GENEL DENGİ	-12,924	-212	4,097	4,342	23,200	10,625	12,015	-2,758	791	14,968	1,014
REZERV VARLIKLAR	12,924	212	-4,097	-4,342	-23,200	-10,625	-12,015	2,758	-791	-14,968	-1,014
Resmi Rezervler	2,694	-6,153	-4,047	-824	-17,847	-6,114	-8,032	1,057	-111	-12,809	1,813
IMF Kredileri	10,230	6,365	-50	-3,518	-5,353	-4,511	-3,983	1,701	-680	-2,159	-2,827

Kaynak: TCMB

yar dolar olarak gerçekleşen yatırımlar 2011 yılında 22,2 milyar seviyesine ulaşmıştır. (v) TCMB'nin cari açığı azaltmaya yönelik uygulamaya koyduğu politikanın başarılı olduğu ve Kasım 2011 sonrası dönemde cari açığın azalma eğilimine girdiği görülmektedir (Tablo 5.1.a).

Tablo 5.1.a'da aylık ödemeler dengesi rakamları sunulmuştur. 2001 krizinden bu yana hızlı bir artış trendine girmiş olan cari açık, global finansal krizin etkisi ile 2009 yılında 14 milyar dolara kadar gerilemiştir. Fakat krizin etkilerinin ortadan kalkması ile birlikte 2010 senesinde, açık, 2008 yılındaki 41,5 milyar dolarlık seviyenin üzerine çıkarak 46,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 5.1.). Ocak 2011 itibari ile yıllık bazda 49,7 milyar dolar olan cari açık, Ekim 2011 tarihinde yeni bir rekor kırmış ve 78,6 milyar dolara yükselmiştir (Tablo 5.1.a). Kasım 2011'de ise, yıllık bazda cari açığın az da olsa düşmeye başladığı görülmektedir. Bu yavaşlama, TCMB'nin Kasım 2010 tarihinde uygulamaya başladığı yeni politikaların olumlu etkilerinin görülmeye başladığına işaret etmektedir.

Cari işlemler açığının düşme eğiliminin 2012'nin ilk aylarında da devam ettiği görülmektedir. Zira son açıklanan Şubat 2012 rakamlarına göre cari açık, Kasım 2011'de başladığı düşüşüne arka arkaya son dört aydır devam etmiş ve 75,3 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Aynı dönemde mal dengesindeki açığın gerilerken hizmetler dengesindeki fazlanın arttığı görülmektedir.

Tablo 5.1.a. Ödemeler Dengesindeki Aylık Gelişmeler: 2011-2012 (Yıllık Bazda)

(Milyon ABD Doları)	Ocak '11	Şubat '11	Ekim '11	Kasım '11	Aralık '11	Ocak '12	Şubat '12
CARI İŞLEMLER HESABI	-49,653	-53,571	-78,629	-78,129	-77,199	-77,105	-75,284
Mal Dengesi	-59,700	-63,550	-90,226	-89,969	-89,435	-89,317	-87,829
İhracat f.o.b.	122,635	124,345	140,842	142,693	143,457	144,290	146,169
İthalat f.o.b.	-182,335	-187,895	-231,068	-232,662	-232,892	-233,607	-233,998
Hizmet Dengesi	15,593	15,799	18,130	18,285	18,246	18,367	18,562
Gelir Dengesi	-7,114	-7,379	-8,052	-7,963	-7,744	-7,742	-7,780
Cari Transferler	1,568	1,559	1,519	1,518	1,734	1,587	1,763
FİNANS HESABI	62,499	66,957	72,983	74,079	66,077	63,208	62,161
Doğrudan yatırım dengesi	7,034	7,324	12,714	12,046	13,439	14,440	14,299
Portföy dengesi	16,617	20,754	17,545	19,319	22,215	21,377	19,908
Diğer yatırımlar	38,848	38,879	42,724	42,714	30,423	27,391	27,954
NET HATA VE NOKSAN	2,292	3,818	13,636	12,229	12,166	11,403	11,973
GENEL DENGE	15,087	17,153	7,955	8,144	1,014	-2,520	-1,176
REZERV VARLIKLAR (*)	-15,087	-17,153	-7,955	-8,144	-1,014	2,520	1,176
Resmi Rezervler	-12,928	-14,604	-5,113	-5,103	1,813	5,347	4,192
Uluslararası Para Fonu Kredileri	-2,159	-2,549	-2,842	-3,041	-2,827	-2,827	-3,016

Kaynak: TCMB

Türkiye’de cari açığın finansmanında da iyileşmelerin başladığı görülmektedir (Tablo 5.1.a). 2011’de yıllık bazda 7 milyar dolar seviyesinde başlayan yabancı sermaye yatırımları, Ekim ve Kasım aylarında 12 milyar dolar bandında seyretmiş ve yılı 13,4 milyar dolar olarak kapamıştır. Bu düzenli artış, 2012 yılının Ocak ayında da devam etmiş ve Şubat ayında küçük bir düşüş yaşansa da aynı düzeyin korunduğu görülmüştür. Kasım 2011 sonrasında, sıcak para olarak nitelendirilen portföy yatırımlarının önce artıp sonra düşüşe geçtiği, banka ve özel kesim kredilerinde ise azalma olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, TCMB’nin bir yandan cari açığı düşürürken diğer yandan finansman kalemlerini uzun vadeli sağlıklı hale getirme hedeflerinde başarılı olduğunu, 2011 Aralık ve 2012 yılının ilk 2 aylık verileri desteklemektedir.

Yukarıda sunulan çerçeve, Türkiye’nin kronik bir cari açık probleminin var olduğunu ve çözüme yönelik olarak uygulanan politikaların olumlu etkilerinin son aylarda alındığını göstermektedir. Öte yandan, cari işlemler açığını doğru analiz edebilmek ve çözüm önerileri sunabilmek için, cari işlemler açıkları ve finansman kaynaklarının aşağıda daha detaylı incelenmesi fayda sağlayacaktır.

5.2.1. DIŞ TİCARET DENGESİ

Kronik cari işlemler açıklarının temelinde mal dengesindeki açık, bir başka deyişle, ithalatın ihracattan daha yüksek olması yatmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisindeki cari açığın esas nedeni mal dengesinde verilen açıktır.

Türkiye'nin mal ticareti dengesine ilişkin verilerin yer aldığı Tablo 5.2'de görüleceği gibi, 2001 yılında sırasıyla 31,3 ve 41,4 milyar dolar olan ihracat ve ithalat, yine sırasıyla yıllık ortalama % 17 ve % 21 oranında artmışlardır. 2011 yılına gelindiğinde, ihracat 135 milyar dolar, ithalat da 240,8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bununla birlikte, kriz yılları dışında, ihracatın ithalatı karşılama oranının sürekli azaldığı görülmektedir. Nitekim bu oran 2001 yılında % 75,7 iken 2011 yılında % 56 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, Türkiye ekonomisinin küresel ekonomi ile bütünleşme düzeyinin de bir göstergesi olarak alabileceğimiz, ihracatın GSYH içerisindeki payı, son on yılda % 15-16 aralığında iken 2011 yılında % 17,4'e yükselmiştir. İthalatın GSYH içerisindeki payı ise, 2001 yılında % 21,1 iken düzenli olarak artmış, 2008 yılında % 27,5'e yükselmiş, 2011 itibari ile % 31 olarak gerçekleşmiştir.

2011 ve 2012 Ocak-Şubat dönemleri karşılaştırıldığında, ihracattaki artış hızının devam ederken ithalatta çok önemli oranda yavaşlama olduğu görülmektedir. Zira 2011 Ocak-Şubat döneminde ihracat 19,6 milyar dolar iken % 12,9 artışla 2012 Ocak-Şubat döneminde 22,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ithalattaki artış ise yalnızca % 1,9 olarak gerçekleşmiştir.

Mal dengesindeki sürekli artan açığın yapısını anlayabilmek için ihracat ve ithalatın bileşenlerini daha detaylı incelemek gerekir. Tablo 5.3 ekonomik gruplara göre ayrılmış 2007-2011 arası dönemdeki dış ticaret verilerini sunmaktadır. Buna göre, dönem boyunca, ihracat ürünlerinin yaklaşık olarak % 50'si ara mallarından oluşurken, bu oran ithalat için % 72'dir. Bu oranların 2011 yılı için rakamsal karşılığı ihracatta 68 milyar dolar, ithalatta ise 173 milyar dolardır. Tüketim malları, Türkiye'nin ihracatının yaklaşık olarak % 40'ını oluştururken, toplam ithalattaki payı dönem boyunca yaklaşık olarak % 12 olmuştur. Bununla beraber, ithal mallarının % 16'sının yatırım malları olduğu, ihracatımızın ise yalnızca % 12'sinin yatırım mallarından oluştuğunu görülmektedir.

Tablo 5.2. Dış Ticaret Eğilimleri: 2001-2011

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İhracat (Milyar \$)	31,3	36,1	47,3	63,2	73,5	85,5	107,3	132	102,1	113,9	135
İthalat (Milyar \$)	41,4	51,6	69,3	97,5	116,8	139,5	170,1	202	140,9	185,5	240,8
Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)	72,7	87,6	116,6	160,7	190,3	225	277,3	334	243,1	299,4	375,8
İhracat/İthalat (%)	75,7	69,9	68,1	64,8	62,9	61,3	63,1	65,4	72,5	61,4	56
İhracat/GSYH (%)	16	15,5	15,5	16,1	15,2	16,1	16,5	17,9	16,6	15,5	17,4
İthalat/GSYH (%)	21,1	22,1	22,7	24,8	24,1	26,3	26,2	27,5	22,9	25,3	31

Kaynak: DTM, TCMB

Yukarıdaki göstergeler ışığında, ithalatın kısa vadede düşürülmesinin, ekonomik büyümeden fedakârlık yapmadan mümkün olmadığı görülmektedir. Zira 2011 yılı aramalı ithalatı olan 173 milyar dolar, 2011 yılı toplam ihracat rakamı olan 135 milyar dolardan daha büyüktür. Haliyle, mal dengesinin sağlanabilmesi için, ekonomide yapısal bir dönüşüme

ihtiyaç vardır. Nisan 2012’de açıklanan teşvik yasası uzun dönemde bu dönüşümün sağlanmasına yönelik olarak atılmış önemli bir adımdır.

Bununla birlikte, ara malı ithalatının bu kadar yüksek olmasının sebeplerinden birisi, Türkiye’nin net enerji ithal eden bir ülke olması ve son dönemde artan enerji maliyetleridir. 2009 yılında 30 milyar dolar olan enerji ithalatı, 2011 yılında 54 milyar dolara ulaşmıştır. 2011 yılı ara malı ithalatının 173 milyar dolar olduğu düşünüldüğünde, toplam ara malı ithalatının % 31’inin enerji kaleminden oluştuğu görülmektedir. 2011 Ocak-Şubat döneminde 7,5 milyar dolar olan enerji ithalatı % 24 artışla 2012’nin aynı aylarında 9,3 milyar dolara ulaşmıştır (Tablo 5.3.a).

Demir-çelik, makine ve kazanlar fasılları, 2011 yılında da, enerjiden sonra en büyük hacimli iki ithalat kalemi olmuştur. Motorlu kara taşıtları ithalatının da 2009 yılındaki 9 milyar dolardan 2011 yılında 17 milyar dolara çıktığı, Şubat 2012’de de artışın bir önceki yılın aynı ayına göre devam ettiği görülmektedir.

Tablo 5.3. Geniş Ekonomik Gruplara Göre Dış Ticaret: 2007-2011

	İHRACAT (Milyon Dolar)					İTHALAT (Milyon Dolar)				
	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011
YATIRIM MALLARI	13.755	16.725	11.117	11.771	14.200	27.054	28.021	21.463	28.818	37.268
Yatırım (Sermaye) Malları	5.599	6.884	5.818	6.414	7.747	23.366	23.256	18.384	23.250	29.603
Sanayi taşımacılık araç ve gereçleri	8.156	9.842	5.299	5.357	6.453	3.688	4.765	3.078	5.569	7.665
ARA MALLARI	49.403	67.734	49.734	56.381	67.970	123.640	151.747	99.510	131.445	173.140
İşlem görmemiş hammaddeler	2.803	3.206	2.637	3.663	4.032	10.038	3.154	7.985	12.259	16.160
İşlem görmüş hammaddeler	32.699	47.184	35.164	38.416	45.743	58.891	1.742	43.492	58.733	75.482
İşlem görmemiş yakıt ve yağlar	6	82	102	107	132	22.830	13.692	17.773	1.176	1.304
Yatırım mallarının aksam ve parçaları	3.168	3.713	2.923	3.447	4.432	9.087	65.680	8.292	9.064	10.861
Taşımacılık araçları parçaları	6.162	6.943	4.951	6.336	7.989	10.455	32.259	7.841	10.581	12.334
Gıda işlenmemiş hammaddeler	182	138	255	447	209	1.685	14.511	2.074	2.794	4.379
Gıda işlenmiş hammaddeler	853	1.324	1.143	1.165	1.832	858	9.445	1.206	1.113	1.794
İşlem görmüş diğer yakıt ve yağlar	3.530	5.144	2.558	2.800	3.600	9.796	11.264	10.848	12.223	16.434
TÜKETİM MALLARI	43.696	47.077	40.733	45.321	52.245	18.694	21.489	19.290	24.735	29.692
Binek otomobilleri	6.840	7.474	6.086	6.210	6.485	4.747	753	4.265	6.820	8.475
Dayanıklı tüketim malları	8.556	8.948	7.857	8.916	10.472	3.027	1.121	2.619	3.499	4.337
Yarı dayanıklı tüketim malları	12.443	12.519	10.654	11.794	13.080	3.914	1.306	4.090	5.303	6.453
Dayanısız tüketim malları	6.834	7.135	6.356	7.155	7.884	4.359	4.552	4.949	5.531	5.895
Gıda işlenmemiş tüketim malları	3.813	4.226	4.389	4.971	5.515	403	117	596	676	814
Gıda işlenmiş tüketim malları	3.484	4.210	3.880	4.511	5.895	954	3.531	1.003	1.366	1.816
Motor benzini ve diğer hafif yağlar	1.553	2.253	1.234	1.513	2.616	1.172	4.808	1.191	1.343	1.662
Taşıma araç ve gereçleri	174	312	276	252	298	118	5.301	577	197	240
DİĞERLERİ	418	491	559	411	555	675	707	666	546	739
TOPLAM	107.272	132.027	102.143	113.883	134.969	170.063	201.964	140.928	185.544	240.838

Tablo 5.3.a. Fasillara Göre Dış Ticaret: 2009-2012

İTHALAT (Milyar Dolar)				ŞUBAT	ŞUBAT	OCAK - ŞUBAT		
No	FASIL ADI	2009	2010	2011	2011	2012	2011	2012
27	Mineral yakıt, yağ ve türevleri	29.905	38.497	54.118	3.747	4.599	7.507	9.292
39	Plastik ve plastikten mamul eşya	6.944	9.730	12.578	970	995	1.898	1.967
72	Demir ve Çelik	11.352	16.121	20.424	1.591	1.675	3.104	3.213
84	Kazan ve makineler	17.132	21.267	27.108	1.717	1.953	3.334	3.739
85	Elektrikli makine ve aksesuarlar	12.243	14.642	16.836	1.239	1.322	2.422	2.564
87	Motorlu kara taşıtları	8.976	13.419	17.184	1.266	978	2.284	1.751
	Ara Toplam	86.552	113.676	148.247	10.531	11.523	20.549	22.527
	TOPLAM	140.928	185.544	240.838	17.520	17.713	34.425	35.086
İHRACAT (Milyar Dolar)				ŞUBAT	ŞUBAT	OCAK - ŞUBAT		
No	FASIL ADI	2009	2010	2011	2011	2012	2011	2012
08	Meyve	3.002	3.491	3.910	329	289	683	577
27	Mineral yakıt yağ ve türevleri	3.921	4.469	6.539	398	665	933	1.286
39	Plastik mamuller	3.094	3.717	4.581	331	359	631	687
61	Örme giyim eşyası	6.926	7.731	8.396	667	670	1.358	1.303
62	Örülmemiş giyim eşyası	4.295	4.636	5.129	429	463	836	878
71	Kıymetli madenler	5.929	3.747	3.745	263	725	419	1.122
72	Demir ve Çelik	7.641	8.740	11.226	922	1.089	1.634	1.882
73	Demir veya çelikten eşya	4.545	4.850	5.759	403	515	810	939
84	Kazan ve makine ve aksesuarlar	8.133	9.413	11.563	842	930	1.590	1.762
85	Elektrikli makine ve parçaları	6.631	7.530	8.880	615	762	1.227	1.443
87	Kara Taşıtları	12.252	13.813	15.805	1.238	1.315	2.337	2.519
	Ara Toplam	66.368	72.138	85.534	6.437	7.783	12.458	14.398
	TOPLAM	102.143	113.883	134.969	10.060	11.777	19.611	22.137

Kaynak: DTM

İhraç malları arasında kara taşıtlarının önemini koruduğu (2009 yılında 12,3 milyar dolar, 2011'de 16 milyar dolara çıkmıştır), fakat artış hızında yavaşlama görülmektedir. Şubat 2010 ile Şubat 2011 karşılaştırıldığında kara taşıt ihracat rakamlarında bir değişiklik olmadığı görülecektir.

5.2.2. HİZMET TİCARETİ VE GELİRLER DENGESİ

Cari açık probleminin geçici bir problemden ziyade, yapısal, kronik bir problem olmasının sebeplerinden bir diğeri de, hizmet gelirlerinin yıllar boyunca artmakla birlikte, bu artışın çok küçük kaldığı gerçeğidir. Bu bağlamda, cari işlemler hesabının diğer alt kalemleri olan hizmet ve gelir kalemleri incelendiğinde, hizmetler dengesinin (özellikle turizm gelirleri dolayısı ile) sürekli pozitif olmakla birlikte, 2005 ve sonrasında 13-18 milyar dolar bandında sabitlenmiş olduğu (Tablo 5.4), gelir dengesinin ise artan miktarlarda açık vermeye (Tablo 5.5) devam ettiği görülmektedir.

Hizmet dengesinin en önemli kalemi olan net turizm gelirleri 2001 yılında 6,4 milyar dolar iken hızlı bir artışla 2005 yılında 15 milyar dolara ulaşmış ve 2008 yılına kadar bu düzeyde kalmıştır. 2008 yılında 18 milyar dolara çıkan net turizm gelirlerinin, kriz döneminde azaldığı, fakat 2011 itibariyle aynı düzeyi yakaladığı gözlemlenmektedir. Mal dengesindeki açığının 2010 yılında 56,4 milyar dolar iken 2011’de 89,4 milyar dolara yükseldiği dikkate alındığında, mal dengesi açığının kapatılmasında net hizmet gelirlerinin etkisiz kaldığı görülmektedir.

Tablo 5.4. Hizmetler Dengesindeki Gelişmeler: 2001-2011

(Milyon Doları)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
HİZMETLER DENGESİ	9.136	7.885	10.511	12.797	15.156	13.555	13.283	17.748	17.316	15.493	18.246
Taşımacılık	833	861	-523	-1.064	-51	310	-425	208	1.840	1.482	2.502
Turizm	6.352	6.599	11.090	13.364	15.280	14.110	15.227	18.445	17.103	15.981	18.044
İnşaat Hizmetleri	654	832	682	724	874	879	759	974	1.090	859	838
Sigorta Hizmetleri						-618	-899	-684	-527	-469	-407
Finansal Hizmetler	-391	-400	-83	-89	-41	-247	-228	-133	-355	-234	-690
Diğer Ticari Hizmetler	1.695	-68	-26	129	-200	-434	-821	-1.040	-1.286	-1.340	-1.440
Resmi Hizmetler	-315	-566	-708	-721	-874	-920	-733	-778	-846	-869	-1.059
Diğer Hizmetler	308	627	79	454	168	475	403	756	297	83	458

Kaynak: TCMB

Cari işlemlerin diğer bir kalemi olan gelirler dengesine ilişkin veriler, Tablo 5.5’te yer almaktadır. Bilindiği gibi gelir dengesi, yabancı yatırımların temettü, kâr ve faiz gelirlerinden oluşmaktadır. 2005 yılında gelir dengesi -5,8 milyar dolar iken bu rakam 2008’de -8,4 milyar dolara yükselmiştir. Global krizin etkisi ile azalmakla birlikte, bu rakam 2010 yılında -7,14 milyar dolar, 2011’de -7,74 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Tablo 5.5’in alt kalemleri incelendiğinde, uzun ve kısa vadeli yabancı sermaye faiz ödemelerinin yıllar itibariyle artmakta olduğu görülmektedir. Bu durum, kronik cari işlemler açığının başka bir kaynaktan daha beslenir hale gelme eğilimine girdiğinin sinyallerini vermektedir.

5.3. CARİ AÇIK VE FİNANSMANI

5.3.1. ÖDEMELER DENGESİNDEKİ BAŞLICA EĞİLİMLER

Cari açığın finansmanına ilişkin 2001-2011 dönemini kapsayan veriler Tablo 5.6’da yer almaktadır. Cari işlemler açığının finansman kısmına bakıldığında, en önemli kalemin, diğer yatırımlar, yani banka ve özel kesimin yurtdışından aldığı krediler olduğu göze çarp-

Tablo 5.5. Gelirler Dengesindeki Gelişmeler: 2001-2011

(Milyon Dolar)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
GELİR DENGESİ	-5.000	-4.554	-5.557	-5.609	-5.839	-6.656	-7.108	-8.364	-8.191	-7.139	-7.744
Ücret Ödemeleri					-60	-72	-67	-66	-105	-130	-163
Yatırım Geliri	-5.000	-4.554	-5.557	-5.609	-5.779	-6.584	-7.041	-8.298	-8.086	-7.009	-7.581
Doğrudan Yatırımlar	52	-108	-440	-799	-850	-1.053	-2.105	-2.613	-2.732	-2.185	-2.780
Portföy Yatırımları	-694	-835	-1.207	-1.195	-924	-662	383	972	267	-491	-887
Diğer Yatırımlar	-4.358	-3.611	-3.910	-3.615	-4.005	-4.869	-5.319	-6.657	-5.621	-4.333	-3.914
Faiz Geliri	1.139	784	634	697	1.005	1.453	2.158	2.022	1.685	1.094	1.207
Faiz Gideri	-5.497	-4.395	-4.544	-4.312	-5.010	-6.322	-7.477	-8.679	-7.306	-5.427	-5.121

Kaynak: TCMB

maktadır. Krediler 2002 yılında 826 milyon dolardan 2007 yılında 28,5 milyar dolara yükselmiş. Yurtdışından alınan kredilerin krizden çıkışla birlikte hızlı bir şekilde arttığı ve 2010 yılında 35,2 milyar dolara çıktığı görülmektedir. Bu rakam 2011 yılında azalarak 30,4 milyar dolara gerilemiştir. Bu azalışın sebebinin, Merkez Bankası'nın kredi hacmini kontrol edebilmek ve spekülasyonları önleyebilmek için faiz koridorunu daraltması olduğu söylenebilir. Kredilerin alt kalemleri incelendiğinde, bu değişim daha net görülmektedir. 2010 yılında bankaların kredileri 40,4 milyar dolar iken 2011'de bu rakam 9,2 milyar dolara gerilemiş, buna karşın reel sektör kredileri 2011 yılında kriz sonrası hızlı artışla 21,3 milyar dolar olmuştur.

Krediler, ödemeler dengesi finans hesabında, yıllara göre farklılık göstermekle birlikte, ülkeye net sermaye girişinin en az % 50'sini oluşturmaktadır. Bu oran 2010 yılında % 60'lara kadar yükselmiş, 2011 yılında ise % 46 olmuştur. Bunun anlamı, özel kesim tasarruf açığının yabancı tasarruflar ile kapatılmakta olduğudur. Bu borçların faiz ödemeleri, cari açığın daha da artmasına yol açacaktır.

Cari açığın finansmanı açısından en güvenilir kaynak olarak görülen doğrudan yabancı yatırımlar, küresel finans krizi dolayısı ile 2007 yılındaki 19,9 milyar dolarlık düzeyinden 2010 yılında 7,6 milyar dolara kadar düşmüş, fakat 2011 yılında yeniden artışa geçerek 13,4 milyar dolar olmuştur. Cari açığın finansmanı açısından en riskli kalem olan portföy yatırımlarının da, dönem içerisinde hızlı artış ve azalışlar gösterdiği görülmektedir. 2005 yılında 13,4 milyar dolara kadar yükselen portföy yatırımları 2008 yılında -5 milyar dolar seviyesine inmiş, fakat krizden çıkışla birlikte yeniden artarak, 2011 yılında 22 milyar doları bulmuştur. Bu rakam 2011 yılı finans hesabının % 33'üne karşılık gelmektedir.

Cari işlemler açığı 2011'de rekor kırmakla birlikte, açığın finansmanı cephesinde de benzer bir rekora imza atıldığı, zira açığın kolaylıkla finansmanının yapıldığı ve hatta rezervlerdeki artışın 10 milyar doların üzerinde devam ettiği görülmektedir. Tablo 5.6'da görüleceği gibi, 2008-2009 küresel kriz yılları hariç, finans hesabının sürekli olarak cari işlemler açığının üzerinde seyrettiği ve 2010 yılında 46,6 milyar dolarlık cari açığa karşılık finans hesabının 58,9 milyar dolar fazla verdiği görülecektir. Bu rakamlara net hata noksan ra-

Tablo 5.6. Cari Açığın Finansmanı: 2001-2011

(Milyon Doları)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
I. CARİ AÇIK	3.760	-626	-7.515	-14.431	-22.309	-32.249	-38.434	-41.524	-13.370	-46.643	-77.199
II. FİNANS HESABI	-14.557	1.172	7.162	17.702	42.685	42.689	49.287	34.707	10.065	58.929	66.077
Doğrudan yatırım	2.855	939	1.222	2.005	8.967	19.261	19.941	16.955	6.858	7.574	13.439
Portföy dengesi	-4.515	-593	2.465	8.023	13.437	7.415	833	-5.014	227	16.093	22.215
Krediler	-12.897	826	3.475	7.674	20.281	16.013	28.513	22.766	2.980	35.262	30.423
Merkez Bankası	696	1.306	469	-233	-803	-1.268	-1.448	-1.789	-899	-549	-1.963
Genel Hükümet	-1.977	-669	-2.194	-1.163	-2.165	-754	-34	1.710	1.571	3.551	1.877
Bankalar	-9.411	-1.373	3.194	1.240	10.375	686	347	-798	6.910	40.412	9.234
Reel Sektör	-2.205	1.562	2.006	7.830	12.874	17.349	29.648	23.643	-4.602	-8.152	21.275
III. NET HATA VE NOKSAN	-2.127	-758	4.450	1.071	2.824	185	1.170	4.120	4.147	2.733	12.166
GENEL DENGE	-12.924	-212	4.097	4.342	23.200	10.625	12.015	-2.758	791	14.968	1.014
IV. REZERV VARLIKLAR	12.924	212	-4.097	-4.342	-23.200	-10.625	-12.015	2.758	-791	-14.968	-1.014

Kaynak: TCMB

kamları da ilave edildiğinde, resmi rezervlerde sadece 2010 yılında 15 milyar dolar bir artış kaydedildiği görülmektedir. 2011 yılında ise, bu durum değişmiş ve açığın finansmanına net hata ve noksan kalemi de 12 milyar dolar gibi önemli bir katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak, rezervler 2011 yılında 1 milyar dolar artış kaydetmiştir.

5.3.2. CARİ AÇIĞIN FİNANSMANINDA YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİ

Ödemeler dengesi verilerinin sunulduğu yukarıda yer alan Tablo 5.1 ve Tablo 5.6 incelendiğinde, cari açığın finansmanında herhangi bir zorluğun olmadığı görülecektir. Bununla birlikte, cari açığın finansman kalemlerinin detayları incelendiğinde, uzun vadeli doğrudan yatırımların bu kalemlerin en küçüğü olduğu da görülecektir. Net doğrudan yatırımlar 2010 yılında sadece 7,1 milyar dolar, 2011'de ise 13,4 iken, aynı yıllarda portföy yatırımları 16,3 ve 22,2 milyar dolar olmuştur. Krediler ise 2010'da 35,2 ve 2011'de 30,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5.7 yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımını sunmaktadır. Buna göre, 2009 yılından itibaren sanayi yatırımları, toplam yatırımlar içindeki ağırlığını artırırken, buna mukabil, hizmetler sektöründeki yatırımların payının azaldığı görülmektedir. Bu çerçevede, 2011 yılında da, yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık olarak % 50'si sanayi ve % 50'si de hizmet sektöründen oluşmakta, tarım sektöründeki yatırımlar ise ihmal edilebilecek kadar küçük kalmaktadır.

Tablo 5.8 yabancı sermaye yatırımlarının sektörlere göre yüzde dağılımını göstermektedir. Buna göre, sanayi sektörüne yapılan yabancı sermaye yatırımlarının 2007 yılında % 82'si imalat sanayine yapılırken bu oran 2011 yılında % 43'e gerilemiştir. Buna karşılık elektrik gaz üretim dağıtımının payının aynı yıllarda % 11,1'den % 55'e yükseldiği görülmekte-

Tablo 5.7. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı: 2007-2011

(Milyon Dolar)	2007	2008	2009	2010	2011
TARIM SEKTÖRÜ	9	41	49	82	31
SİNAİ SEKTÖRLER	5.114	5.174	3.780	2.861	7.770
Madencilik ve Taşocakçılığı	336	151	89	139	148
İmalat	4.210	3.970	1.615	905	3.363
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	766	1.252	196	123	648
Kâğıt Hamuru, Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri İmalatı	60	64	90	20	73
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı	470	28	62	5	1.256
Kimyasal Madde ve Ürünler ile Suni Elyaf İmalatı	1.108	200	336	117	316
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	770	194	237	54	12
Ana Metal ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	515	1.243	31	194	211
Makina ve Teçhizat İmalatı	48	226	220	64	78
Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı	117	236	59	178	435
Ulaşım Araçları İmalatı	70	77	225	38	69
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtımı	568	1.053	2.076	1.817	4.259
HİZMETLER SEKTÖRÜ	14.014	9.532	2.423	3.295	8.085
İnşaat	289	336	208	308	319
Toptan ve Perakende Ticaret	164	2.085	389	425	523
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	1.117	170	391	212	239
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	11.662	6.069	666	1.584	6.032
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	560	641	560	412	577
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	177	149	106	111	232
TOPLAM	19.137	14.747	6.252	6.238	15.886

Kaynak: TCMB

dir. Bu durum da, yabancı sermayenin, enerji sektörüne ağırlıklı olarak yatırım yaptığını göstermektedir. Tablo 5.8’de yer alan çarpıcı diğer bir oran da, hizmet sektörüne yapılan yatırımların bileşimine ilişkindir. Zira hizmet sektörüne gelen yabancı sermayenin ağırlıklı olarak finans sektörüne geldiği gözlenmektedir. 2007 yılında toplam hizmet sektörü yatırımlarının % 61’i finans sektörüne gelirken, bu oran 2011 yılında azalmakla birlikte dünya finans krizinin etkilerinin devam etmesine rağmen hâlâ % 38 gibi yüksek bir orandadır.

Bir ülkede cari işlemler açıklarının sürdürülemez hale gelmesi durumunda yüksek döviz çıkışıyla tetiklenen finansal krizler reel ekonomiye büyük zarar vermektedir. Türkiye’de süreklilik arz eden cari açık problemi, ekonomik büyümenin yetersiz olan yurtiçi tasarruflar yerine yabancı tasarruflarla finanse edildiğine işaret etmektedir. Bu gerçekler ışığında, artan cari açık sebebiyle, ülkenin ekonomik büyüme performansının kırılan bir yapıya sahip olduğu, gittikçe artan oranda dış şoklara açık hale geldiği ve haliyle uzun vadede ciddi ekonomik sorunlara yol açabileceği gerçeğinin de gözden uzak tutulmaması gerekmektedir.

Tablo 5.8. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Yüzde Dağılımı: 2007-2011

	2007	2008	2009	2010	2011
SİNAİ SEKTÖRLER	26,7	35,1	60,5	45,9	48,9
Madencilik ve Taşocakçılığı	6,6	2,9	2,4	4,9	1,9
İmalat	82,3	76,7	42,7	31,6	43,3
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtımı	11,1	20,4	54,9	63,5	54,8
HİZMETLER SEKTÖRÜ	73,2	64,6	38,8	52,8	50,9
İnşaat	1,5	2,3	3,3	4,9	2
Toptan ve Perakende Ticaret	0,9	14,1	6,2	6,8	3,3
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	5,8	1,2	6,3	3,4	1,5
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	60,9	41,2	10,7	25,4	38
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	2,9	4,3	9	6,6	3,6
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	0,9	1	1,7	1,8	1,5

Kaynak: TCMB

Altıncı Bölüm

KALKINMA YOLUNDA YENİ EŞİK: ORTA GELİR TUZAĞI

6.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SON DURUM

Türkiye ekonomisi, 2008-2009 yıllarında yaşanan küresel krizin etkisiyle 27 çeyreklik büyüme serüvenine ara vermişse de, bu duraklama, 1 yıl kadar sürmüş ve 2009'un son çeyreğinden itibaren yerini yeniden yükselişe bırakmıştır. Krizin gerek milli gelir gerekse istihdam üzerindeki olumsuz etkileri hızlı bir biçimde bertaraf edilmiş ve Türkiye 2010 ile 2011 yıllarında, hâlâ karamsar bir tablonun hâkim olduğu bir küresel konjonktürde, çarpıcı büyüme oranları gerçekleştirerek iki yıl arka arkaya dünya büyüme sıralamasında ilk üçe girmeyi, başarmıştır.

Bu bağlamda, büyümeye bağlı olarak birçok makroekonomik değişken de iyileşmiş ve 2011 sonu itibariyle, kriz sırasında tepe noktasını gören işsizlik oranı % 10 seviyesinin, *Bütçe Açığı/GSYH* oranı da % 1,5 seviyesinin altına inmiştir. Ancak bu ve benzeri birçok gösterge olumlu gidişatını sürdürürken, diğer yandan, büyümeye ve ithalatın hızlanmasına bağlı olarak, cari işlemler açığında da ciddi bir artış görülmüştür. Dolayısıyla, krizin tedavisi, iyileşmenin yanı sıra yan etkisini de beraberinde getirmiştir.

Öte yandan Türkiye, 2001 krizinden sonra uygulamaya koyduğu ekonomi politikalarıyla bugünkü başarısını yakalamış olmakla birlikte, ekonomide tadilat döneminin artık ömrünü tamamlamış olduğunu da kabul etmek gerekmektedir. Son 10 yılda yakalanan yüksek büyümenin, bundan sonra da sürdürülebilmesi, işte bu noktada önem taşımaktadır. Zira büyümeyi ateşlemek yeterli olmayıp, onu devam ettirmek, zorlu bir mücadeleyi berabe-

rinde getirmektedir. Bu sebeple, bundan sonra temel hedef, MÜSİAD 2011 Ekonomi Raporu'nun da temasını oluşturduğu gibi, "yüksek büyümenin sürdürülebilmesi" olmalıdır.

Özellikle 2023 hedefleri doğrultusunda ilerlenmesi gereken önümüzdeki dönemde, büyümenin sürdürülmesi, yine MÜSİAD'ın 2010'dan bu yana altını çizerek ifade ettiği gibi, "orta gelir tuzağı" olarak adlandırılan tehlikeden kaçabilmek için de önem taşımaktadır. Nitekim büyüme uzun vadede devam ettirilemez ise, Türkiye, bir kısır döngü olarak nitelendirilebilecek olan kapana yakalanıp, on yıllar boyunca orta gelirli ülke olmaya mahkûm kalabilecektir.

6.2. ORTA GELİR TUZAĞI KAVRAMI VE DÜNYA EKONOMİLERİ

Orta gelir tuzağı, iktisat literatüründe yeni bir kavram değildir. Orta gelir seviyesine ulaşmış ekonomilerin, çok uzun yıllar boyunca bu seviyede kalıp, yüksek gelirli grup seviyesine sıçrayamamalarını ifade etmektedir.

Orta gelir tuzağını daha detaylı irdelemeden önce, genel olarak "gelir tuzağı" ifadesinin ne anlama geldiğini anlamakta fayda vardır. Nitekim gelir tuzakları, "orta gelir" seviyesinde ortaya çıkabileceği gibi, "düşük gelir" de de karşımıza çıkabilir. Aynı zamanda yüksek gelirli ülkelerde de yapısal sorunlar nedeniyle de gelir seviyesinde düşüşler görülebilir.

Ülkelerde kişi başı geliri veri alan ve ağırlıklı olarak Satınalma Gücü Paritesi'ne (SGP) göre kişi başı geliri dolar cinsinden ölçen bu kavram, bir ülkenin belli bir gelir seviyesinde içine girdiği kısır döngüye işaret etmektedir. Buna göre, gelir tuzağına düşmüş ülkeler, çok uzun süre bu seviyede kalmakta ve bir üst kademeye geçememektedirler. Gelir tuzağı kavramını daha iyi anlayabilmek için Tablo 6.1 incelenebilir.

Tabloda görüldüğü üzere, gelir tuzaklarını belirleyen en iyi gösterge, belli bir gelir düzeyine ulaşmış ülkedeki sürdürülebilir büyüme oranlarıdır. Bu doğrultuda, uzun vadede büyüme hızını belli bir oranda götürebilen ekonomiler, sağlıklı olup, geleceğe umutla bakmaktadır. Zira düşük gelirli ancak istikrarlı büyüyen bir ekonomi belli bir süre sonra orta gelirli, orta gelirli ve istikrarlı büyüyen bir ekonomi ise yüksek gelirli ülke kategorisine geçecektir.

Bununla birlikte, alarm veren ekonomiler, bulundukları gelir seviyesinden çıkamama riskiyle karşı karşıyadırlar. Bu ekonomiler, bir süre yüksek büyüme göstermiş ancak bunu, zamanla kaybederek uzun vadeye yayamamış olanlardır. Bu çerçevede, orta gelir kademesi ele alınacak olursa, bu gruptaki ülkeler, hızlı bir büyümeyle düşük gelir kategorisinden çıkmış, ancak orta gelir düzeyine ulaştıklarında yavaşlamaya başlamışlardır. Bu ülkelerin orta gelir sarmalına girmiş olmasının ilk nedeni, ücretlerdir. Nitekim düşük gelirli

Tablo 6.1. Ekonomilerde Gelir ve Büyüme

	DÜŞÜK GELİR	ORTA GELİR	YÜKSEK GELİR
DEVAM EDEN BÜYÜME	 FAKİR, SAĞLIKLI, UMUTLU	 ORTA GELİRLİ, SAĞLIKLI, UMUTLU	 ZENGİN, SAĞLIKLI, MUTLU
YAVAŞLAYAN BÜYÜME	 DÜŞÜK GELİR TUZAĞI RİSKİNDE	 ORTA GELİR TUZAĞI RİSKİNDE	 YÜKSEK GELİR TUZAĞI RİSKİNDE
DURAN BÜYÜME	 FAKİR VE HASTA	 ORTA GELİR	 ZENGİN VE HASTA

ekonomiler, ilk etapta bol ve ucuz işgücü çalıştırarak, hızlı adımlarla yukarı tırmanabilmektedir. Ancak bu avantaj, daha yüksek ücret anlamına gelen orta gelir kategorisine girildiğinde ortadan kalkmakta ve böylelikle rekabetçi gücünü yitiren bu ekonomiler ivme kaybetmektedir. Dolayısıyla, verimliliğin artırılmaması ve teknolojinin geliştirilmemesi halinde, mütevazı oranlarda sürüp giden büyüme oranları ile bir üst seviyedeki gelire çok uzun yıllar ulaşmak mümkün olmamakta ve böylece ülkeler, kendini, orta gelir tuzağının içinde bulmaktadır.

Gerek düşük, gerek orta, gerekse yüksek gelir tuzağına düşen ülkelere, geçmişten ve günümüzden birçok örnek vermek mümkündür. Bu bağlamda, birçok Asya ve Afrika ülkesi, fakirlik fasit dairesine girmiştir ve potansiyelleri olmasına rağmen buradan çıkacak hamleleri bugün halen yapamamaktadırlar.

Bir diğer uçta, yüksek gelirli ekonomiler bazında da, aynı tuzağa düşmek mümkündür. Zira Japonya gibi orta gelir sınıfından mezun olarak kalkınma sürecini başarıyla tamamlamış ve önde gidenlerle farkı kapatmış bir ekonomi, bu dinamik yürüyüşünü sürdürmemiştir. Nitekim Japonya'nın ortalama büyümesi son yirmi senede % 1'in altında kalmakta

ve ülke bu kısır döngüden çıkamamaktadır. Buna paralel olarak, Japonya ekonomisi, yüksek maliyetler nedeniyle sürekli bir “sanayi göçü” vererek 19. yüzyılda İngiltere’nin maruz kaldığı gibi “tersine bir sanayileşme” (*de-industrialization*) sürecine girmektedir. Sonuç itibarıyla bugün Japonya, kişi başına düşen milli geliri yüksek olduğu halde, durağan büyümesiyle yerinde saymakta ve yıldızı giderek sönmektedir.

2009 küresel krizi ile birlikte AB’nin de benzer dinamiklerin etkisi altına girebileceği yolunda çok güçlü öncü göstergeler vardır. Zira, Japonya’da olduğu gibi, AB’de de büyüme oldukça düşük seyretmekte, ekonomi yeni iş yaratamamakta, nüfus yaşlanırken sosyal güvenlik açıkları, kamu borç yükü ve bütçe açıkları kontrolsüz bir şekilde artmaktadır. Japonya ve AB’nin bu yüksek gelir tuzağından çıkmasını sağlayacak itici faktörlerin neler olduğu konusunda yeterli bir mutabakat da henüz yoktur.

Öte yandan, dünya genelinde orta gelir tuzağına düşmüş vakalar da çoğunluktadır. Tayland, Filipinler ve Malezya gibi, hızlı büyümeyle “düşük gelir” döngüsünü kırarak orta gelirli ülkeler grubuna girebilmiş ülkeler, bu aşamaya geldikten sonra ideal oranlarda büyüyememiş ve bir türlü sonraki aşamaya geçip, zengin ülkeler arasına girememiştir. Bir diğer deyişle, bu ülkeler, orta gelir kapanında sıkışıp kalmıştır. Buna paralel olarak, 1987 yılından bu yana, yani son 25 yılda, çoğunluğunu Latin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkelerinin oluşturduğu bir grup ekonomi, bu tuzak döngüsünden hâlâ çıkış bulamamaktadır.

Bununla birlikte, kapana ayağını kaptırmadan üst kategoriye tırmanmayı başarmış ülkeler de mevcuttur. Bu çerçevede, düşük gelir zincirini kıran ülkelere örnek olarak Vietnam gösterilebilir. Vietnam, fakirlik kısır döngüsünü kırdığı gibi, Güney Kore de “orta gelir tuzağına” yakalanmadan günümüzde yüksek gelirli ülkeler grubunun içine girmiştir ve bir durgunluk belirtisi göstermeden yoluna devam etmektedir. Güney Kore’de 1990’lı yılların hemen başında 8.000 dolar civarında olan kişi başına milli gelir (SGP bazında), 1995 itibarıyla 10.000 dolar bandına, bir başka deyişle, orta gelirli ekonomiler seviyesine çıkmıştır. 1996’daki Güneydoğu Asya krizine rağmen 1990’lı yılları genel olarak “hamle dönemi” olarak değerlendirerek istikrarlı büyümeden taviz vermeyen Güney Kore ekonomisi, 2008 yılında ise yüksek gelirli ülke kategorisine geçerek, tuzağa yakalanmadığını açıkça göstermiştir.

6.3. ORTA GELİR TUZAĞI VE TÜRKİYE

2004 yılından bu yana orta gelirli ülke statüsünde yer alan Türkiye ekonomisinin, orta vadede, orta gelir tuzağı ile karşı karşıya kalma durumunu incelemenin yanı sıra, öncelikle, 2000’li yıllar öncesinde içinden geçtiği düşük gelir tuzağına da değinmekte yarar vardır.

6.3.1. DÜŞÜK GELİR TUZAĞINDAN KURTULMA ÇABASI: 2004 ÖNCESİ

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, biri 1970'ler, diğeri de 1990'lar olmak üzere, ekonomik anlamda iki 'kayıp on yıl' tecrübesi yaşamıştır. Nitekim bu iki dönemde de, hem iç hem de dış konjonktürde bozulmalar yaşanmış, istikrarsızlık ve popülizm belirgin bir şekilde öne çıkmış, milli iradenin askeri darbe veya muhtıralarla zedelenmesi vuku bulmuş ve makro ekonomik dengeler ciddi anlamda bozulmuştur.

Kısaca göz atmak gerekirse, Türkiye'nin, 1970'lerin öncesindeki döneme, yani 1960'lı yıllara, bütün dünyaya paralel olarak İthal İkameci Sanayi (İİS) politikalarıyla girdiği görülmektedir. Ancak ne yazık ki, göreceli olarak başarılı olan birinci on yıl (1960-1970), ikinci on yılda yerini tam bir çöküşe bırakmıştır. Planlı kalkınma ve ithal ikameci sanayileşmede Türkiye'nin treni kaçırdığı dönem de zaten 1970'lere tekabül etmektedir. Zira Türkiye'nin 1960'larda başlattığı İİS modelinin içerdiği çok kritik zafiyetler vardır.

Bu zafiyetlerin ilki, modelin verimlilik ve dinamik bir sanayileşmeyi değil, statik ve hantal bir yaklaşımı öne çıkarmış olmasıdır. İkinci olarak, model korumacıdır ve rekabet ortamı kurumsallaştırılmamıştır. Ayrıca, sistemdeki eksikliklere, Türk sanayileşmesindeki vizyonsuzluk ve dünyadan kopukluğun yanı sıra, sanayicinin uzun vadeli, stratejik ve girişimci kalitesine dayanan dönüşümünü temin edecek olan destek/disiplin/denetim paradigması eksikliği ilave edilmelidir. Dolayısıyla, ülkeye döviz çekemeyen, rekabetin olumlu etkilerine maruz kalmayan bu verimsiz düzen ömrünü başarısızlıkla tamamlamış ve Türkiye'yi 1980'lere, fakir bir ülke olarak sokmuştur.

Ardından Türkiye, 1980'lerde bir kıpırdanma sürecine girmiş, ancak bir kalkış için gerekli iç ve dış çapalar devreye sokulamamış, küresel uyum mekanizması kurulamamış ve böylelikle ekonomi alanındaki kısmi iyileşmelere rağmen, sistem bu on senede bir yol alamamıştır. 1990'lı yıllar ise, koalisyon hükümetlerinin yaratmış olduğu siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve çöküntü ile ekonomiyi tahrip etmiş ve 2001 krizi ile sonlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye, çok uzun süre boyunca, düşük gelirli ülke sarmalına takılı kalmıştır.

Kriz sonrasında ise nihayet girilen değişim ve reform süreci, tek parti hükümetinin politik stabiliteyi ve başarılı ekonomik politikaları beraberinde getirmesiyle birlikte, Türkiye'ye yıllar sonra rahat bir nefes aldırılmıştır. Bu bağlamda, "Güçlü Ekonomiye Geçiş" programı başarıyla uygulanmış, Türkiye ekonomisi birçok makroekonomik göstergesini yoluna koymaya başlamıştır. Nitekim bu dönemde, sanayiye geçiş ve verimlilik alanlarındaki başarıların da etkisiyle hızlı ve kesintisiz bir büyüme performansı sergileyen ekonomi, kriz ve öncesinde rekor seviyelere ulaşan kamu borçlarını da ciddi oranda aşağı çekerek mali disipline kavuşmuştur. Bunun yanı sıra, ekonominin yıllar boyunca çare bulunamamış yarası olan yüksek ve yapışkan enflasyon da, % 70 seviyelerinden tek hanelere çekilmiştir.

Tüm bunlara bağlı olarak, AB ilerleme raporlarının da tespit ettiği üzere, Türkiye, tarihinde ilk defa 2004 yılından itibaren, ekonominin başlıca sektörlerinin çalışmaya başladığı,

risklerin ölçülebilir, öngörülebilir ve yönetilebilir hale geldiği “çalışan bir piyasa ekonomisi” hüviyetine kavuşmuştur.

Ve nihayet Türkiye, 2001 krizinin bitiminde 3.000 dolar olan kişi başına milli gelir seviyesini 2004 yılında orta gelir seviyesi olan 10.000 dolara çıkarmayı başarmıştır. Böylelikle, kısılıp kaldığı düşük gelirli ülke tuzağından ancak on yıllar sonra kurtulabilmiştir.

6.3.2. ORTA GELİRLİ ÜLKE STATÜSÜNE TERFİ: 2004-2011

Orta gelirli ülke statüsüne kavuştuğu 2004 yılından sonra Türkiye, büyümesine kesintisiz olarak devam etmiş, ancak 2008 yılının son çeyreğinde, küresel krizin etkisiyle küçülmeye başlamıştır. 2009 yılının son çeyreğinde yeniden toparlanmaya başlayan ekonomi, 2010 ve 2011 yıllarını, birçok ülkeyi imrendiren ve rekor sayılabilecek büyüme oranlarıyla geride bırakmıştır. Avrupa, ABD ve Japonya gibi olgun ekonomiler hamle yapamazken Türkiye dünyada pozitif yönde ayrılmış, çalkantılı dünyada bir sakin liman olarak öne çıkmıştır.

Bununla birlikte, kırılganlığı hâlâ devam eden dış dünyanın da etkisiyle, Türkiye’nin, 2008’den bu yana yaşanan süreci idare etmek zorunda kaldığını da unutmamak gerekmektedir. Belirlenen 2023 hedefleri doğrultusundaki rakamlara ulaşabilmek ise, bir strateji olmadan sağlanamayacaktır. Ayrıca, Türkiye’yi 3.000 dolar bandındaki gelir seviyesinden 10.000 dolar seviyesine kısa sürede çıkaran program, 25.000 dolar seviyesine ulaştırmak için yeterli olmayacaktır. Nitekim, daha önce de belirtildiği gibi, bu program, temel olarak, zaten erozyona uğramış ekonominin tamirini sağlamıştır.

Öte yandan, Türkiye ekonomisi 2002 yılından beri, uzun yıllardır ihtiyaç duyduğu istikrara kavuşarak, sahip olduğu potansiyel ile yoksulluk avantajlarını da sonuna kadar devreye sokmuştur. Zira son on yılda Türkiye’de varlık fiyatları düşük, reel ücretler yeterince rekabetçi ve kredi maliyetleri de gerileyerek seyretmiş, bütün bunlar Türkiye’nin rekabetçiliğine olumlu yansarak, büyümeyi desteklemiştir. Bu ortamda Türkiye’de düşük-orta teknolojilere sahip geleneksel sektörler de yoğunluk kazanmıştır. Bu durum ise, orta gelir tuzağına düşen ülkelerin içinde bulunduğu duruma işaret etmektedir. Düşük maliyetler ve emek yoğun sektörler avantajı, orta gelir kategorisine girildiği anda, kaybedilmekte ve rekabet gücünün artırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, orta gelirli ülke konumuna henüz 7 yıl önce kavuşmuştur. Dolayısıyla, gelir basamaklarını çıkış süreci şimdilik normal seyretmektedir. Ancak bundan sonraki dönemde, hızlı bir şekilde bir üst kategoriye geçiş aşamasında, bir kısır döngü içine girmek için dikkatli olunması şarttır. Zira Türkiye’nin, kişi başı milli gelirden, 53 ülkeden oluşan OECD liginin en alt seviyelerinde, dünya rekabet liginde 132 ülke arasında 62. sırada ve Birleşmiş Milletler’in beşeri kalkınma endeksinde 82. sırada yer alıyor olması da, Türkiye’nin kalkınma hamlesini derinleştirmesi bağlamında açık bir ev ödevi olarak görülmelidir.

Ekonomide 2010 ve 2011 yıllarında yaşanan yüksek büyümenin hız kesmeye başlamış olması ve yapısal olarak çözülmesi gereken cari açık probleminin varlığı, tüm bu verilerle birleşince, Türkiye’nin, önümüzdeki dönemde, bir “orta gelir tuzağı” testinden geçebile-

ceğine işaret etmektedir. İşte bu noktada, ekonominin kapana ayağını kaptırarak yerinde seyretmesinin ve artan oranlarda bir açık pazar haline gelmesinin önüne, bugünden alınacak sıkı tedbirlerle geçilebilecektir.

6.3.3. ORTA GELİR TUZAĞINDAN KORUNMA STRATEJİSİ: 2012 VE SONRASI

Sonuç olarak, orta gelir tuzağına düşmemek ve yüksek gelirli ülkeler grubuna ideal bir sürede girebilmek için, Türkiye'nin, 2012 ve sonrasındaki kalkınma stratejisinin belirlenmesinde iki amaç göz önüne alınmalıdır: Bunlardan ilki, kısa vadede ideal büyüme oranlarını yakalayabilmek olmalıdır. Diğeri ise, orta ve uzun vadede, büyümenin devam etmesini sağlamaktır. Bu ise, cari açığı finanse edemeyeceğimiz ve Yunanistan benzeri ekonomilerde bugün mevcut olan durumu yaşamayacağımız bir büyüme modelinin tesisiyle gerçekleştirilir.

Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde, araç olarak, “iki uçlu” bir büyüme stratejisi kullanılmalıdır. Bu stratejinin temel ögesi ise, gerek 2023'e giden yolda gerekse sonrasında kademeli bir büyüme hedefi belirleyen uzun vadeli bir vizyon çizmektir. Aynı zamanda, cari durum değerlendirildiğinde, küresel ekonomik durgunluğun ve kısmi yavaşlamanın devam ettiği bir ortamda, ulusal kalkınmanın da hızını kesmeye başlaması doğal bir netice olacaktır. O halde, 2012 yılında gerçekleşmeye başladığı görülen bu ivme kaybının kalıcı olmaması için, Türkiye ekonomisinin yeni bir iyi mimariye ihtiyacı olduğu ortadadır.

Elbette, ekonomik kalkınma için belirlenmiş tek bir evrensel reçete yoktur. Nitekim doğru büyüme stratejisi, ülkeden ülkeye farklılık göstermekte, hatta bir ülkenin kendi içinde dahi, zamanla meydana gelen değişimlerden ötürü, farklılaşabilmektedir. Yine benzer bir şekilde, kalkınmanın içeriği de, aynı oranlarda büyüme sağlayan ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Aynı büyüme hızını yakalamış iki ülkeden biri sanayi ile, bir diğeri ise hizmetler sektörü ile bu noktaya gelmiş olabilir. Dolayısıyla, sağlıklı bir ekonomik kalkınma için izlenecek yol, diğer ülkelerin tecrübelerini de göz ardı etmeden, ülkenin kendi ihtiyaçları doğrultusunda oluşturacağı yol haritasından geçmektedir.

Bu nedenle, Türkiye ekonomisinde yeni mimarinin dizayn edilmesi noktasında, büyüme ana hedef olarak benimsenirken, çözüm bekleyen yapısal cari açık sorununa da el atmak gerekmektedir. Zira Türkiye'de, üretimin büyük bir çoğunlukla ithalata bağımlı olması nedeniyle, öteden beri, büyüme dönemlerinde dış ticaret açığında ve dolayısıyla cari açıkta artış görülmüştür. Son yıllarda artan bu açık, finanse edilebildiği için, çok büyük bir risk taşımamış olsa da, bunun sürdürülebilir olmadığı ortadadır.

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, hane halklarının yüksek borçluluk oranı nedeniyle, ulusal tasarruflar, 2011 yılında da arzu edilen seviyede seyretmemiştir. Zira 2011 yılında, özel yatırımların GYSH'ye oranı % 22 olarak gerçekleşmişken, özel tasarrufların GYSH'ye oranı % 13 olarak kaydedilmiştir. Yatırımların ve tasarrufların birbirini dengelemesi gerektiği göz önüne alındığında, tasarruf oranlarının, ideal seviyeyi geriden takip ettiği görül-

mektedir. Yatırımlar ile tasarruflar arasındaki bu fark ise, dış finansman yoluyla sağlanmıştır. Ancak özellikle, küresel ölçekli gri bir ekonomik tablonun var olduğu bir ortamda, dış finansmana bağlı olmaya devam etmek akılcı bir yaklaşım olamaz.

Bu durumda, uzun vadeli kalkınma hedefleri doğrultusunda hareket etmek için, yeni ekonomik strateji, “büyümeyle cari açık arasındaki bağlantıyı kırarak” bir şekilde inşa edilmelidir.

İktisat literatüründe, geçmişten bugüne, farklı kalkınma modelleri ortaya koyulmuştur. Faktör birikiminden faktör verimliliğine kadar uzanan bu teoriler bazında, ülkelerin uygulamaya koydukları farklı stratejiler görülmektedir. 1970-80 döneminden önce birçok dünya ülkesi tarafından benimsenen ve bir ekonominin ithal ettiği ürünleri ülke içinde üretmeye odaklanan “ithal ikameci” üretim stratejisi, daha sonra yerini “ihracata dayalı” üretime bırakmıştır. Türkiye de, 1980’lerde bu standart büyüme politikasını benimsemiş ve ithal ikameci büyüme modelini terk etmiştir. Bir başka deyişle, iç pazar için üretim yapmak yerine, dış pazarlara odaklanmayı tercih etmiştir.

Bununla birlikte, ihracat, büyümenin ana dinamiği olarak benimsenmesine rağmen, dış politikadaki sorunların da etkisiyle, bu konuda arzu edilen noktaya uzun süre ulaşılamamıştır. Bu bağlamda, veriler, politikanın ana hedefi olan üretimde dış pazar yoğunlaşmasının, aslında tam olarak gerçekleşmediğini ve üretimdeki büyümenin “iç talep” büyümesiyle önemli ölçüde bağlantılı olduğunu göstermektedir. Son 10 yıllık dönemde ise, dış ilişkilerde hayata geçirilen sıfır sorun politikası ve ardından yürütülen maksimum entegrasyon modeli ile ihracatta gözle görülür bir artış kaydedilmiştir.

Buna paralel olarak, ihracatın büyümeye olan katkısının bugün ne aşamaya geldiğini görmek amacıyla 2011 verilerine bakmak faydalı olacaktır. Veriler, daha önceki yıllarda olduğu gibi, 2011 yılında da, GSYH büyümesinin iki ana bileşeninin, özel tüketim ve özel yatırımlar olduğunu göstermektedir. Tüketim, her zaman olduğu gibi yine milli gelirin % 70’lik önemli bir kısmını oluşturmuş, sergilediği % 7,7 oranındaki büyümeyle GSYH büyüme oranının en büyük puanına sahip olmuştur. Keza özel yatırımlar da, 2011’de, % 22,3’lük milli gelir dilimi ve % 22,8’lik büyüme oranıyla, tüketimi takip eden en önemli kalkınma kalemini oluşturmuştur. Bu iki harcama grubu, büyüme artış hızına, sırasıyla 5,3 ve 5,1 puanlık katkılarda bulunurken, ihracat ise yıllık ivmesini artırmasına rağmen, ancak 1,5 puanlık bir katkı sağlayabilmiştir.

Bu rakamlardan da basit bir şekilde anlaşılacağı üzere, Türkiye ekonomisi, ihracat odaklı büyüme gayreti içinde olsa da, daha ziyade, adı konulmamış bir şekilde, iç talep odaklı bir büyüme modelini uygulamaktadır. O halde, doğru belirlenmiş bir stratejiyle yola devam edilmesi gereken şu ortamda, Türkiye nasıl bir yol izlemelidir? Bu sorunun irdelenmesi, oluşturulacak ideal planın alt başlıklarını belirlemek açısından önem taşımaktadır.

Şüphesiz gerek iç talep merkezli, gerekse ihracat odaklı büyüme modellerinin, artı ve eksi yönleri mevcuttur. Bazı iktisadi araştırmalara göre, iç talep kaynaklı büyüme, ancak dünya GSYH’sinin en az % 2’si kadar gelir üreten ekonomiler için uygundur. Bu görüşe göre,

yeterli tasarruf oranlarının sağlanamadığı bir ekonomide, yalnızca iç talebi baz alarak büyümeye çalışmak sağlıklı olmayacaktır.

Öte yandan, ihracatın, ülkelerin rekabet gücünü ortaya koyan bir gösterge olduğu günümüzde, teknolojik gelişime ve yabancı yatırımlara da kapı açan bu aracın, daha yoğun bir şekilde kullanılması şarttır. İhracat, ayrıca, üretimin, karşılaştırmalı üstünlükleri olduğu sektörlerle yönelmesini ve dolayısıyla verimli olmasını da sağlamaktadır. Dolayısıyla, ihracata dayalı büyüme modelinin, bundan sonra daha etkin bir şekilde devreye sokulması, oldukça gerekli görülmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin kalkınma gündeminde, ihracatın payının önemli bir pozisyona getirilmesi ihmal edilemez acil bir ihtiyaç olmakla birlikte, günümüz küresel ekonomik koşulları ve belirsizlikler göz önüne alındığında, iç talep odaklı büyümenin etkin bir şekilde kullanılması da önem taşımaktadır. Güçlü iç talep, dış yatırımları tetikler bir hale getirilip, daha avantajlı bir duruma dönüştürülmelidir.

Bu minvalde, Türkiye'nin yeni büyüme modeli, ihtiyaçları doğrultusunda şekillenecek, geleneksel olmayan karma bir çözüm paketi olarak ortaya koyulabilir. 2023 hedefleri doğrultusunda bir sürdürülebilir büyüme sağlamak için, yüksek rekabet gücüne dayalı, iç pazarı soğutmadan tüm dünya pazarlarına ihracatı teşvik eden ve bunun yanı sıra, cari açık sorununu minimize edecek bir üretim politikası benimsenmelidir.

Bu politikanın bileşenleri ne olmalıdır diye düşünüldüğünde, milli gelirin oluşum sürecini genel hatlarıyla ele almak daha net bir fikir vermektedir. Hâsıl olan GSYH en basit bir formülle ortaya konulduğunda, üç çarpandan oluştuğu görülmektedir. Bunlar, çalışan kişi sayısı, her bir çalışanın harcamış olduğu saat sayısı ve yine her bir çalışanın saat başına ortaya çıkardığı ürün sayısıdır.

Bu faktörlerden ilk ikisi, emek piyasalarının yapısı ile ilgilidir. Üretilen ürün ise, sermayenin miktarına bağlı olmakla birlikte, verimlilikle de büyük ölçüde ilişkilidir. Dolayısıyla, daha çok üretmek için, sadece sermaye zengini olmak yetmeyip, sermayeyi en verimli bir şekilde de kullanmak gerekmektedir. Bu sebeple, belirlenecek stratejinin verimlilik odaklı olması gerektiği ortadadır. Bu bağlamda, şirketlerin verimliliğinde ara geçişi sağlayarak önemli etkileri olan sektörler de, ekonominin mezo düzeyi olarak ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, oluşturulacak bir büyüme modeli için gerekli dinamikleri, makro, mezo ve mikro seviyeler için ayrı ayrı ele almakta fayda vardır. Bu yaklaşım, GSYH dinamiklerini irdeleyen makro ve ekonominin oyuncularını etkileyen mikro bakışın yanı sıra, sektörleri de ele alan mezo düzey bir analizle, üçlü (ternary) bir model kurarak, oluşturulacak politikalarda bütünsellik avantajı sağlayacaktır. Oluşturulacak bir kalkınma modelinin başarısı da, işte bu 3 seviyeli politikalar arasındaki güçlü ilişkiye bağlı olacaktır.

MÜSİAD, Türkiye'nin kalkınma hedefleri çerçevesinde, bu üç düzeyde alınması gereken tedbir önerilerini, Bölüm 7'de, karar vericilerin ve kamuoyunun dikkatine sunmaktadır.

Yedinci Bölüm

ÖNERİLER

7.1. MAKRO POLİTİKALAR

Bir ekonomide makro boyutta alınan önlemler, piyasaların işleyişini devam ettirmeleri için dengeli ve istikrarlı koşulları sağlamalıdır. Bu bağlamda, makroekonomik istikrarsızlığın yaşanmaması için, uygulanacak para politikası ve mali politikanın önemi büyüktür.

Birçok ekonomik araştırma, uzun süreli büyümenin başarılabilmesinde en önemli faktör olan verimliliğin sağlanmasında, makroekonomik uygulamaların yeterli olmadığını saptamıştır. Bir başka deyişle, iyi bir makroekonomi politikası, büyüme için yeterli şart değildir. Ancak kötü bir makroekonomik politika, ekonomide karamsar sonuçların alınmasına sebep olacağından dolayı, makro politikaların şartlara ve hedeflere uygun bir şekilde düzenlenmesi, başarının ilk şartıdır.

Bu kapsamda, başarılı para ve maliye politikaları, sistemin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, finansal düzenlemeler de, makroekonomik politikanın bir parçası olarak ele alınmalıdır.

7.1.1. BASİRETİLİ PARA POLİTİKASI

• Fiyat İstikrarının Sağlanması

Para politikasının ana hedefi, fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Fiyat istikrarından kasıt ise, sadece düşük enflasyonu başarmak değil, bunu, ciddi oynaklıklar olmadan, uzun dönemler boyunca gerçekleştirebilmektedir. Türkiye’de uzun yıllar boyunca beli kırılmamış olan kronik yüksek enflasyon, son 10 yıllık süreçte, başarıyla dize getirilmiş, 2004 yılı itibariyle

tek haneli seviyelere düşürülmüştür. Ancak 2011 yılında, yüksek büyüme, emtia fiyatlarındaki artış ve kur etkisi gibi sebeplerle, enflasyon yeniden % 10 bandına çıkmıştır. Her ne kadar bu, kısa vadede çok endişe verici bir gelişme olmasa da, alınan önlemler, önümüzdeki dönemde yeniden tek haneli enflasyon seviyelerine dönebilmek açısından önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, gerçekleşen enflasyon ile hedeflenen enflasyon arasındaki farkın açılması ve bunun olağan hale gelmesi, TCMB'nin kredibilitesini de orta vadede olumsuz etkileyebilir. Bu ise, küresel krizin etkisinin uzadıkça, enflasyon hedeflemesine olan güvenin sarsılacağına işaretçi olabilir. Bu durumda, fiyat istikrarını sağlamaya yönelik alternatif stratejilerin aranması da gerekecektir.

• Pro-aktif Role Devam

Ancak kabul etmek gerekir ki, özellikle AB'de yaşanan mali sıkıntılar ve diğer küresel belirsizlikler, şu an için çerçevesi belirgin bir para politikası ortaya koymanın çok da mümkün olmadığını göstermektedir. Zira enflasyon hedeflemesindeki sapmalar, sadece Türkiye'ye de özgü değildir. Bu durumda, TCMB'nin, duruma göre şekillenen esnek bir para politikasıyla, pro-aktif rolünü bir müddet daha devam ettirmesi önem taşımaktadır.

7.1.2. İHTİYATLI FİNANSAL REGÜLASYON

TCMB'nin de bir süredir altını çizdiği gibi, makroekonomik dengelerin gözetilmesinde, fiyat istikrarını sağlamak yeterli olmamaktadır. Örneğin, döviz kurundaki yükselme eğilimi veya sürekli değişkenlik gibi durumlar, finansal belirsizliğe yol açarak, iktisadi karar alma sürecini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, bu tür bir belirsizlik, spekülasyon hareketleri de beraberinde getirerek durumu ciddileştirebilmektedir. Öte yandan, kurun yüksek oluşu, bir diğer deyişle, yerli paranın değerinin düşmesi, enflasyonu da tetiklemektedir. Bu ve benzeri sebepler, makroekonomik çerçeve dahilinde, klasik enflasyon hedeflemesinin yanı sıra, finansal istikrarı sağlayacak şartların da oluşturulması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

• Finansal İstikrarın Sağlanması

Bu bağlamda, döviz/TL piyasalarında derinliği (işlem hacmini) artırarak dalgalanmaları azaltmak ve piyasa aktörlerinin daha sağlıklı karar vermelerini sağlamak ele alınması gereken konulardan biri olmalıdır. Bu amaçla, bankalara munzam karşılık ve ihale öncelikleri gibi avantajlar verilmesi suretiyle belli marjlarda önemli tutarlar için kotasyon vermesini sağlayarak, piyasada oluşacak fiyatların bu marjlar içerisinde gerçekleşmesini sağlamak etkili olacaktır.

Bunun yanı sıra, bankaların yurtdışına verdiği döviz depoları için oluşturulan kredi limitlerinin (*line*) BDDK tarafından sıkı takip edilerek gerektiğinde indirilmesi sağlanmalıdır.

Ayrıca, kısa vadeli spekülasyon yabancı yatırım fonlarının toplam yabancı sermaye yatırımları içerisindeki payını azaltmaya yönelik faiz indirimi aktif olarak kullanılmalıdır.

• Döviz Pozisyonu Açıklarının Azaltılması

Dışa açık ekonomilerde, sektörlerin, daha da spesifik olarak, şirketlerin, döviz varlıkları ile yükümlülükleri arasındaki fark, değerlendirmelerde önemli bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de reel sektördeki firmaların 2011 son çeyreğindeki net döviz pozisyonları 93,5 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Öte yandan, kısa vadeli net döviz açığı ise 16,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Düşük olmadığı görülen bu kısa vadeli döviz açığı ise, kur üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle, finansal istikrar açısından, açığın orta vadeli finansmanlarla giderilmesine yönelik çalışmalar önem taşımaktadır.

7.1.3. DİSİPLİNLİ MALİ POLİTİKA

Ekonomik krize yakalanmamak ve/veya olumsuz etkilenmemek için, basiretli para politikası ve ihtiyatlı finansal politikasının yanı sıra, mali disiplin de uygulanması olmazsa olmaz şartlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Krizden çıkış sonrasında, gerek 2010 gerekse 2011 yıllarında Türkiye ekonomisinin mali disiplinden taviz vermediği veriler ışığında açıkça görülmektedir. Nitekim bütçe açığının milli gelire oranı 2011 senesinde Maastricht Kriteri olan % 3’ün oldukça altında, % 1,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, devletin maliye politikası alanında başarılı olduğu ortadadır. Özellikle de, Yunanistan, İspanya gibi AB ülkeleri halen ekonomik krizle boğuşurken Türkiye’nin mali krizden taviz vermemesi, takdire şayan bir gelişme olarak nitelendirilmelidir. Bundan sonra ise önemli olan mali disiplinin gelecekte de devam ettirilebilmesidir. Zira gelecekte güçlü bir ekonomiye sahip olabilmek için sağlam bir kamu ekonomisine ihtiyaç vardır.

• Para Politikalarıyla Uyum

Mali disiplinin sürdürülebilir olması ise, basiretli para politikaları ile uyumlu maliye politikalarının izlenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinin, para ve maliye politikalarının uyum içinde çalışmasını sağlayacak kurumsallaşmalara ihtiyacı bulunmaktadır.

• Kamu Harcamalarında Etkinlik

Sağlam bir kamu ekonomisi için bir diğer önemli koşul da, şüphesiz, kamu harcamalarında etkinliğin artırılmasıdır. Kamu harcamalarında etkinliğin artırılması için 5018’le getirilen performans esaslı harcama yönetimine verilen önem artırılmalıdır.

• Ek Gelir Kaynakları

Yukarıda da bahsedildiği gibi, büyüme için yatırım, yatırım için de tasarruf şarttır. Tasarrufun olmadığı bir ekonomide, sürdürülebilir büyümeden bahsetmek söz konusu olamaz. Zira refah seviyesinin yükseltilmesinde, sürekli borçlanma temel alınamaz. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisinde, tasarruf oranının yükseltilmesi esastır. Tasarruflar ise, kamu ve özel

olmak üzere iki kaynaktan sağlanmaktadır. Bu bağlamda, maliye politikasının ana gayelerinden biri de, kamu tasarruflarının artırılması olmalıdır. Bu ise, vergiler dışında sağlam ilave gelir kaynakları yaratarak mümkün olacaktır.

• Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele

Vergilerin artırılması da, güçlü bir bütçe için en önemli faktörlerdendir. 2011 yılında gerek vergi borçlarının yeniden yapılandırılması, gerekse yüksek ithalat sonucu hasıl olan vergilerin artışı neticesinde, düşük sayılabilecek bir açık veren merkezi yönetim bütçesinin, iktisadi faaliyetin yavaşladığı 2012 yılında zayıflamaması amacıyla, önlemler alınmalıdır.

İşte bu noktada, vergi hasılatının, sadece içinde bulunulan dönemde değil, uzun vadeli olarak yüksek seviyelerde tutulabilmesi için, kayıtdışı ekonomiyle mücadelenin önemli araçlardan biri olarak kullanılmaya devam edilmesi önem taşımaktadır. Kayıtdışıyla mücadelede, denetlemelerin ve teşviklerin yanı sıra, iş ve çalışma hayatına ilişkin mevzuatın basitleştirilmesi ve vergi sisteminin bazı alanlarda yeniden gözden geçirilmesi de ihmal edilmemesi gereken adımların başında gelmektedir.

7.2. MİKRO POLİTİKALAR

Piyasalara, bir diğer deyişle, sektörler ve firmalara, kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayarak rekabetçi güç kazandırma amacıyla dizayn edilen politikalar, mikro politiklardır. Bu politikalar, benimsenecek kalkınma modelinde, üretimden eğitime, iş-gücünden teknolojiye, birçok dinamiği içinde barındırması hasebiyle, kritik bir öneme haizdir.

7.2.1. ÜRETİM POLİTİKASI

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'nin bundan sonra benimseyeceği büyüme modelinde, ihracat önemli bir yer tutmalıdır. Artması hedeflenen ihracat, gerek ürettiği gelirle, gerekse teknoloji, yatırımlar gibi beraberinde getirdiği pozitif dışsallıklarla, kalkınmaya büyük bir katkıda bulunacaktır. Öte yandan, ihracat, Türkiye'nin 2011 yılı itibarıyla oldukça sağlam bir duruş sergileyen ekonomisinin, hemen hemen tek önemsenecek problemi olan cari açık sorununun çözümünde de kritik bir rol oynayacaktır. Bu sebeple, üretimde ihracata yönelik bir strateji oluşturulması önem arz etmektedir.

Türkiye'nin cari işlemler açığının yapısal bir sorun olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. Haliyle, para politikası araçları ile açığın kontrol altına alınması sağlansa dahi, problemin çözümü yapısal değişimden geçmektedir.

• İhracata Yönelik Üretim Teşviki

Bu bağlamda, Türkiye'de ihracatın teşvik edilmesi, üretimin ihracatı artırıcı şekilde yapılması en başta gelen koşuldur. Bu nedenle, ihracat teşviklerinin artırılması, düşük maliyetli

ihracat finansmanının sağlanması, ihracat gelirlerinden elde edilen vergilerde avantaj sunulması gibi unsurlar, ihracatın daha rekabetçi bir alan haline dönüşmesini sağlayacaktır.

Bunun yanı sıra, ihracatın, daha yüksek bir ivmeyle artması amacıyla, iki farklı perspektifte de çalışmaların devam ettirilmesi gerekmektedir. Bunlardan biri, ürün, diğeri de pazar çeşitliliğidir.

• İhracatta Ürün Çeşitliliği

Ürün çeşitliliğinden kasıt, ihracata yönelik ürünlerin, bundan sonraki dönemde, geleneksel olanlardan farklılık göstererek çeşitlenmeye başlaması, bunun da, özellikle teknoloji ve inovasyon anlamında gerçekleştirilmesidir.

Dolayısıyla, 2012 ve sonrası dönemde dış ticarete yönelik asıl hedef, global pazarlarda rekabet edebilmek ve hatta fark yaratabilmek adına, daha yüksek oranda teknoloji içeren ve katma değer oluşturan, ya da yenilikçi özellikler taşıyan ürünlerin ihraç edilmesi olmalıdır. Bu ise, ayrı bir başlık altında ele alınacak diğeri bir mikro politika olan teknoloji politikasının araçlarıyla başarılabilir.

• İhracatta Pazar Çeşitliliği

Pazar çeşitliliği de, ihracat hacminin artırılmasında, şüphesiz önemli bir faktördür. Uzun yıllar boyunca Türkiye'nin ihracat pastasının, yaklaşık olarak yarısına sahip olan Avrupa ülkelerinin payı, global kriz ve sonrasında devam eden bunalımlar nedeniyle giderek düşmektedir. Dolayısıyla, % 40 seviyesinin altına düşen bu orana rağmen, ihracatın yine de artış göstermesi, alternatif pazarlarda gösterilen başarıya bağlıdır. Bir başka deyişle, son yıllarda, Türk işadamlarının Avrupa dışındaki pazarlara yönelmesi olumlu sonuç vermiş ve en önemli ihracat partneri olan bölgenin sıkıntılı bir döneminde imdada yetişmiştir. Öyleyse, küresel belirsizliğin hâkim olduğu böyle bir çağda, bundan sonraki dönemlerde de ihracatın sağlam bir duruş sergilemesi için, nüfuz edilen pazarlardaki başarının sürekliliği sağlanmalı, ayrıca yeni pazar arayışlarına devam edilmelidir.

Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerle, bilhassa çevre ülkelerle, ticaret bloku oluşturulması, yayılma sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Buna paralel olarak, sınır ülkelerle ticaret güçlendirilmeli, özellikle sınırlarda yapılan alışverişlerin TL cinsinden yapılması gündeme alınmalıdır.

Ayrıca, Eximbank'ın, pazar ve ürün çeşitlendirme ve markalaşma önceliklerine göre piyasa koşullarında yeniden yapılandırılması, ihracatın teşviki açısından üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

• İthalattaki Yapısal Sorunların Çözümü

Bilindiği gibi, Türkiye, kaynaklarının zengin olmaması nedeniyle, üretimde, özellikle ara malları anlamında, dışarıya bağımlıdır. Bu nedenle de, büyümenin yukarı yönlü hareket

ettiği dönemlerde, üretimle birlikte ithalat da tırmanmaktadır. Dolayısıyla, cari açık sorununun temelini oluşturan ithalat, Türkiye ekonomisinin yapısal bir problemidir. Oysa amaç, cari açık getirmeyen bir büyüme sağlayabilmektedir. Bu minvalde, minimum açık vererek maksimum büyüme sağlayabilmek için, ihracat hızını artırırken, ithalatın düşmesini sağlamak da, politikanın bir diğer ayağı olmalıdır.

2011 dış ticaret verileri incelendiğinde, toplam ithalat içerisinde en büyük payın, % 22,5 ile mineral yakıtlar ve yağlar faslına ait olduğu görülmektedir. Bir diğer deyişle, enerji ihtiyacı, ithalat problemimizin en büyük kaynağını oluşturmaktadır. Petrol ve doğalgaz gibi kaynakların, Türkiye'deki kıtlığı bilinmekle birlikte, bunlardan elde edilen ürünlerin ithalattaki payı da yadsınamayacak seviyededir. Dolayısıyla, en azından bu ürünlerin yerli üretimini yapmak amacıyla, rafineri sayısının artırılmasında büyük fayda mülahaza edilmektedir. Bununla birlikte, alternatif enerji üretimiyle ilgili çalışmaların hız kazanması gerekmektedir. Bu konuyla ilgili önerilere, sektörel öneriler çerçevesinde daha detaylı yer verilecektir.

Bunun yanı sıra, diğer önemli ithalat kalemleri, sırasıyla, makine ve kazanlar, demir-çelik, motorlu kara taşıtları, elektrikli makine ve cihazlardır. Bir kısmı teknolojik ilerlemeyi şart kılan bu ürünlerin de, ithal ikameci bir mantık çerçevesinde ve göreceli üstünlük koşulu dahilinde, üretim stratejisi içerisinde öncelikli olarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) programı, bu konuyla ilgili önemli bir adım olmakla birlikte, uygulamada kamu faktörünün eksik kaldığı görülmektedir. Bu nedenle, programın bütünsel ve işlevsel olabilmesi amacıyla, GİTES'in kamu ayağının oluşturulması da ihmal edilmemelidir.

Yine bu bağlamda, orta ve uzun vadede Türkiye ekonomisinin, emek yoğun tüketici malları üreten bir yapıdan bilgi yoğun malların üretimine doğru kaydırmalı, üretim politikasının temel hedeflerinden olmalıdır.

• Yerli Üretim İçin Yerli Malı Kullanımı Teşviki

6 Eylül 2011 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren ve kamu kurum ve kuruluşlarınca gerçekleştirilecek mal alımlarına ilişkin uygulamalarda öncelikli olarak Türkiye'de üretilen ürünlerin tercih edilmesini sağlayan yerli malı kullanımına dair genelge son derece önemli ve yerinde bir adım olarak kaydedilmiştir. Nitekim, özellikle Uzakdoğu'dan gelen mallarla kamu ihalelerinde rekabet etmek neredeyse mümkün değildir. Böyle bir ortamda, yerli malı kullanımına ilişkin zorlama, Uzakdoğu'dan gelen malların yaygın olarak bulunduğu bazı sektörlerde haksız rekabetin de önünü kesecektir. Aynı zamanda, yabancı sermayeyi Türkiye'de üretime sevk edebilecek bu yaklaşımın, özellikle belediyelerde ve kamu kurumlarında uygulanmasının, etkin bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir.

7.2.2. TEKNOLOJİ POLİTİKASI

Teknoloji, kalkınmanın kendisini beslemesi ve kazanılanların kalıcı olması için en önemli araçlardan biri olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda, ciddi bir teknoloji politikasının uygulamaya sokulması, yatırımın verimliliğini arttıracığından ve katma değeri yüksek ihracatı üretimi sağlayacağından, cari açık artışına yol açmadan ekonomik büyümenin sağlanmasını mümkün kılacaktır.

• Ar-Ge Desteklerinin Etkinliği

Buradan yola çıkarak, Ar-Ge yatırım desteklerinin arttırılmasının ve stratejik bir planlama çerçevesinde basamaklar halinde gerçekleştirilmesinin ne denli önemli olduğu dile getirilebilir. Bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik alınan bazı tedbirler halihazırda yürürlüğe koyulmuş durumdadır. KOSGEB'in Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programları, Tematik Proje Destek Programları, TÜBİTAK Ar-Ge destekleri, bunlara örnek olarak gösterilebilir. Nisan 2012'de açıklanan teşvik programı da, bu anlamda çözüme yönelik atılmış uzun vadeli önemli bir adımdır. Şirketlere, bu ve benzeri araçların sunulmasına devam edilmelidir.

Mevcut durumda, desteklerin bir bölümü, rasyonel bir fayda-maliyet analizi yapılmadan, geri dönüşü belirsiz olan ya da uzun zaman alacak olan projelere veya sektörlerle aktarılmaktadır. Bu bağlamda, kaynakların etkin bir şekilde kullanılması ve rekabet gücünün bir an evvel artırılması amacıyla, desteklerin, özellikle, göreceli üstünlük sağlanabilecek ve hızlı sonuç alınacak alanlarda, daha yoğun bir şekilde sunulması akılcı bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca teşvikler, Ar-Ge sürecini hızlı ve etkin kılmak amacıyla, hak ediş usulü yerine, ön ödemeli modelle verilmelidir.

Bununla birlikte, sağlanan teşvik ve destekler, sadece araştırma ve geliştirme aşamasında sınırlı kalmamalı, elde edilen sonuçların boşa gitmemesi ve ortaya çıkan ürünlerden istifade edilebilmesi için, ticarileştirme başta olmak üzere pazarlama gibi süreçlerde de devam etmelidir. Nitekim ticarileştirilemeyen araştırma-geliştirme çalışmaları ekonomide bir değer oluşturmamaktadır.

Elbette, sunulan desteklerin ne ölçüde bir fayda getirdiğini tespit etmek, yani ölçmek de gerekmektedir. Bu sebeple, teşviklerin etkinliğinin değerlendirilmesine yönelik olarak, performans göstergeleri modeli geliştirilmelidir.

• Teknolojik Altyapının Geliştirilmesi

Teknoparkların fiziki altyapıları güçlendirilmeli, bu parklar, kümelenmiş bilim-teknoloji-üretim parkları haline dönüştürülmelidir. Ayrıca, buralardaki mevcut çalışma ve yönetim şartları yeniden düzenlenmelidir. Bu merkezlerde, eğitim ve danışmanlık hizmetleri de geliştirilmelidir. Oluşturulacak bu yeni nesil teknoparkların, özel sektör eliyle veya kamu-özel sektör işbirliği çatısı altında, kurulması ideal olacaktır. Bu nedenle, parkların yöneti-

minin özel sektöre verilmesiyle ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması, teknolojik gelişim konusunda daha hızlı yol alınmasında önemli rol oynayacaktır.

Öte yandan, kuluçka merkezlerinin sayısı artırılmalıdır. Bu bağlamda, kuluçka merkezlerinin kurulum masraflarının, teşvikler kapsamına dahil edilmesi düşünülmelidir. Bununla birlikte, üniversite-sanayi işbirlikleri geliştirerek daha verimli sonuçlar almak amacıyla, pilot üniversitelerde geniş çaplı laboratuvarlar kurulmalıdır.

• Endüstriyel Tasarımının Desteklenmesi ve Teknoloji Avcıları Modeli

Küresel rekabette daha güçlü daha etkin olmak için sermayenin üretime katkısını mümkün olabildiğince artırmak gerekmektedir. Ekonomik büyümenin ve ürüne katma değer vermenin yolu ise teknoloji ve tasarımdan geçmektedir. Bu sebeple, KOBİ'lerin yeni iş ve istihdam alanları yaratan yenilikçi teknoloji, zekâ ürünleri ve endüstriyel tasarım çalışmaları teknik ve mali olarak desteklenmelidir. KOSGEB, Kalkınma Ajansları, Patent Enstitüsü tarafından bu destekler geliştirilmeli ve etkinliğinin ölçülebildiği bir süreç yönetimi ile sunulmalıdır.

Bu denetimlerin yanı sıra “teknoloji avcıları” geliştirilmelidir. Anadolu'nun birçok yerinde, ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmiş birçok yenilikçi ürün bilgisizlikten ve imkânsızlıktan gün yüzüne çıkamamaktadır. KOBİ'lerin geliştirdikleri bu tip yenilikçi yaklaşımları ortaya çıkaracak bir model kurularak tüm kalkınma ajansları tarafından koordinasyonu yapılmalıdır.

7.2.3. İSTİHDAM POLİTİKASI

Türkiye'de işsizlik problemi, uzun süre varlığını muhafaza etmiş, 2001 sonrasında gelen yüksek büyümeye rağmen, son yıllara kadar durağan bir seyir izlemiştir. Bir başka deyişle, global krize kadar, istihdam dostu bir büyüme gözlenmemiştir. Ancak, yapılan belli başlı reformların da etkisiyle, 2010 ve 2011 yıllarında, iktisadi faaliyetteki artış, istihdam piyasalarına da yansımış ve işsizlikte gözle görülür bir gerileme sağlamıştır. Bu doğrultuda, işsizlik oranı, 2011 yılında % 9,8 olarak gerçekleşerek, tek haneye inme başarısı göstermiştir.

Bununla birlikte, işsizliğin daha da düşük seviyelere düşürülmesinin yanı sıra, işgücüne katılımın artırılması ve istihdam piyasalarında verimlilik ve kaliteden verilen ödün konusunda çalışmaların yapılması, önümüzdeki dönemde izlenecek istihdam stratejisinin ana hatlarını oluşturmaktadır.

• İşgücüne Katılım Oranının Yükseltilmesi

İstihdam piyasalarının değerlendirilmesinde kullanılan önemli göstergelerden biri de işgücüne katılım oranıdır. İşgücüne katılım oranı, çalışan ya da iş arayan kişilerin, çalışma ça-

ğındaki nüfusa oranı olarak hesaplanmaktadır. Türkiye’de, işgücüne katılım oranı, geçmiş senelere nazaran bir iyileşme göstermiş olmakla birlikte, halen oldukça düşük bir seviyede seyretmektedir. Nitekim 2011 yılında, oran, % 49,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, toplumumuzda çalışabilecek yaştaki bireylerin ancak yarısı, bir işte çalışmakta ya da iş aramaktadır.

Oysaki gelişmiş ülkelerdeki emek piyasalarına bakıldığında, bu oranın % 70-80 civarlarında seyrettiği görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de işgücüne katılım oldukça düşük oranlardadır ve bu da, potansiyel emeğin atıl kalması anlamına gelmektedir.

Türkiye’de bu durumun dinamiklerine bakıldığında, cinsiyet ayrımının ana sebep olduğu gözlenmektedir. Nitekim 2011 yılında, erkeklerde işgücüne katılım oranı % 71,7 iken, bu, kadınlarda ancak % 28,8 seviyesinde kalmıştır. Bu nedenle, kadınların iş piyasaları içinde yer almamayı büyük ölçüde tercih etmesinin, Türkiye’de emeğin atıl kalması probleminin temelinde yer aldığı açıkça ortadadır.

Bu analizin sonucu olarak, kadınların işgücü piyasalarına girmeleri için cesaretlendirilmeleri ve teşvik edilmeleri büyük önem taşımaktadır. Konunun, uzun vadeli çözüm getirecek bir ayağını, kız çocuklarının okullaşma oranının artırılması oluşturulmaktadır. Bu noktada, kamuoyunun bilgilendirilmesi ve farkındalığın oluşturulması çalışmalarına devam edilmelidir.

Sorunun bir diğer ayağı da, kadınların çalışma hayatında yer almasıyla ilgili toplumsal kültürün henüz tam olarak yerleşmemiş olmasıdır. Bu minvalde, kadınların, farklı yetenekleri ve üretkenlikleriyle, ekonomiye sağlayacakları katkıya dair sosyal bilinçlendirme faaliyetleri ihmal edilmemelidir.

Bunun yanı sıra, işyerlerinde kadın çalışanlara yapılabilen ve kadınların iş piyasalarından uzaklaşmasına sebep olan ayrımcılıkla ilgili de önlemlerin alınması gerekmektedir. Yine bununla bağlantılı olarak, işverenlerin kadın istihdamını öncelikli düşünmesi için, ilgili teşvikler geliştirilebilir.

Öte yandan, uzun süre iş bulamamaktan mütevellit olarak cesareti kırılmış ve işgücü piyasasından kendini çekmiş olan bireyleri de yeniden geri kazanmak amacıyla, teşvik edici çalışmalar yapılması faydalı olacaktır.

• İşgücü Piyasalarındaki Katılımların Giderilmesi

İşsizliğin var olmasına, yani mevcut beşeri kapasitenin tam olarak kullanılamamasına sebep olan bir unsur da, işgücü piyasalarında görülen katılımlardır. Bir başka deyişle, işçi çalıştırma konusundaki kurallar ve maliyetler, özellikle işverenlerin, yeni istihdam konusunda cesaretini kırmakta ve rekabetçi bir piyasa oluşmasına engel olmaktadır. Bu nedenle, istihdama ilişkin kanunların yeniden gözden geçirilerek, mevcut yapının esnek bir hale getirilmesi kaçınılmaz bir durumdur.

Bu bağlamda, işverenler için en büyük sorunlardan biri, ücret dışı istihdam maliyetlerinin yüksek oluşudur. Bu yüzden, sosyal güvenlik prim yükleri ve vergi yüklerinin indirilmesi, istihdamın artması yönünde bir etki sağlayacaktır. Özellikle yeni teşvik mekanizmasındaki avantajlar bu kapsamda genişletilebilir. Ayrıca, SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu) primlerini düzenli olarak ödeyen işverenlere, genel teşvik mahiyetinde bir indirim verilebilir.

İstihdamı olumsuz yönde etkileyen bir diğer unsur, işten çıkarma maliyetlerinin, yüksek meblağlarda olmasıdır. İşverenler, bu nedenle, bir çalışanı işe alma aşamasında iki kere düşünmek durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla, işten çıkarma maliyeti hususunda, çalışanların da haklarını zedelemeyecek bir şekilde, bir çözüme ulaşılması kaçınılmazdır. Yine bu bağlamda, kıdem tazminatlarının, gider olarak yazılması şirketler için önemli bir teşvik olacaktır.

Türkiye'deki işgücü piyasalarında mevcut olan bir diğer katılık da, çalışma saatlerine ilişkindir. Özellikle iktisadi faaliyetin daralma gösterdiği dönemlerde de önemli bir katkı sağladığı bilinen ve cari durumda da hatırı sayılır bir işgücünden yararlanılmasını sağlayacak olan “yarı zamanlı” çalışmayla ilgili şartların düzenlenmesi ve bu sistemin yaygınlaşması gerekmektedir. Ayrıca, benzer faydaları olduğu bilinen esnek zamanlı çalışma ile ilgili yapılandırmanın devreye sokulması da önemlidir.

• İşgücü Verimliliğinin Artırılması

Üretimin arka planında rol oynayan en önemli aktör, yapılan üretimin ne denli etkin olduğuna işaret eden toplam faktör verimliliğidir (*total factor productivity*). Faktörlerden kasıt ise, sermaye, işgücü ve teknolojidir. Bu bağlamda, işgücü açısından değerlendirildiğinde, çalışanların, saat başı ne kadar ürün ürettiklerinin yanı sıra, ne ölçüde verimli oldukları da kritik önem taşımaktadır. Global verimlilik endekslerine bakıldığında, ne yazık ki, Türkiye'deki işgücü piyasalarında verimliliğin düşük seviyelerde gerçekleştiği görülmektedir.

Verimliliği ve kaliteyi sağlamanın temel yolu ise, şüphesiz, öncelikli olarak, eğitimden geçmektedir. Ayrı bir mikro politika olarak, aşağıda ele alınacak olan eğitim stratejisinin yanı sıra, işletmeler bazında da, verimli ve kaliteli mal ve hizmet üretimi için yönlendirmeler, teşvikler ve denetlemeler yapılmalıdır.

• İş Güvenliği Yasalarının Revize Edilmesi

Halen uygulanan iş sağlığı ve güvenliği sistemi, üzerinde birçok oynanmış, düzenlemeler yapılmış ancak zamanın dışında kalmış, uygulanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini kaybetmiştir. Mevcut durumda ortadaki sorunlar geçici-kısa vadeli çözümlerle halledilmemeli, gerek işçilerin, gerek işverenlerin ihtiyaçları en hızlı ve ucuz olarak karşılanmalı, eski denetim mantığı bırakılarak çift denetim esaslı ‘denetim + hizmet’ sistemine geçilmelidir. Bu sistemin yönetimi için, iller veya sanayisi küçük illerde bölgesel bazda ‘iş sağlığı ve gü-

venliği il konseyleri' kurulmalıdır. Bu konseylerde sendikalar, devlet, belediye, itfaiye, sivil savunma, iş güvenliği uzmanları, işyeri hekimleri, meslek odaları, İSG denetim firmaları temsilcileri adil ve demokratik olarak temsil edilerek yerel politikalar oluşturulmalıdır.

Öte yandan, iş kazaları ile ilgili maddi cezalar düzenlenmeli, ancak işverenler esas ve kesin kurban olmaktan çıkarılmalı. İşverenlerin sorumluluğu asgari sınırlara çekilerek sınırlandırılmalı, yoruma dayalı muğlaklıklar giderilmelidir. Ayrıca, SGK rücu davaları ortadan kalkmalıdır. Zira, bir yandan iş sağlığı ve güvenliği için sigorta ödemeleri yapan işverenlerin, kaza veya hastalıktan sonra, bir de rücu adı altında ceza ödemesi mantıksız ve adaletsizdir. Yine buna paralel bir şekilde, kaza incelemelerini devletin tek bir birimi yapmalıdır. Nitekim hem SGK hem Çalışma Bakanlığı iş müfettişi incelemesi, sadece bürokratik yükü artırmaktadır.

Bunun yanı sıra, denetime çekidüzen verilmeli, bu meyanda firmalarda denetim + hizmet görevi, yetki ve sorumluluk olarak Çalışma Bakanlığı tarafından lisansları verilen iş sağlığı ve güvenliği denetim-hizmet firmalarına verilmelidir. Bakanlığın denetim yetkisi-görevi baki olmalı, ayrıca ve aslen denetim firmalarını denetlemelidir. Denetim firmaları, işyeri geçici kapatma dahil 'öneri yapma' yetkisine sahip olmalıdır. Bu kuruluşlar bölgesel olarak hizmet vermelidir. Her bölgede yetkilendirilmiş firmalardan bir havuz oluşturulmalı ve işyerlerine görev atamaları onayını Çalışma Bakanlığı vermelidir.

İş sağlığı güvenliği hizmeti ve 'işletme belgesi' alma zorunluluk sınırı geçici bir süre için 10 kişi olarak belirlenmelidir. Ancak kimya sanayi gibi çok yüksek risk içeren işlerde eskiden olduğu gibi çalışan sayısına bakılmaksızın hizmet ve 'işletme belgesi' alma zorunluluğu getirilmelidir.

SGK primlerinde ödül-ceza, yani risklilik esas alınmalı: İSG firmalarına yapılacak ödemelerin kaynağı olarak SGK primlerinin hesaplanması yeniden düzenlenmeli, kaza riski yüksek firmalar daha yüksek, riski az olanlar daha az prim ödemelidir. Primler yıllık olarak firmanın İSG performansı ve durumuna göre belirlenmeli, iş kazası/meslek hastalığı az olan az, fazla olan da fazla prim ödeyecek şekilde dolaylı bir ödül-ceza sistemi kurulmalıdır.

Ceremeler, iş sağlığı ve güvenliği fonundan karşılanmalı: Bu sistemin kurulmasının ardından, ölümlü ya da yaralanmalı tüm iş kazalarında, işçilere ya da yakınlarına-mağdurlara yapılacak tazminat ödemeleri oluşturulacak iş sağlığı ve güvenliği fonundan sağlanmalıdır. Bu fon SGK primleri üzerinden kesilecek % 20'lik pay ile oluşturulabilir. Üzerine düşen yasal sorumlulukları yerine getiren işverenlerin yine de olabilecek iş kazaları sonrası hapse düşme, milyonlarca lira tazminat ödeme gibi konularla cesaretleri kırılmamalıdır.

7.2.4. EĞİTİM POLİTİKASI

Yukarıda da belirtildiği gibi, rekabetçi bir piyasaya sahip olmak için, teknolojik gelişimin yanı sıra, beşeri sermayenin de kaliteli ve üretken olması gerekmektedir. Bu nedenle, nitelikli bir emek gücü oluşturmanın ana koşulu eğitimidir. Zira bir ülkenin kalkınması bir

piramit olarak görülecek olursa, bu piramidin tabanında, üzerindeki katmanları büyük ölçüde etkileyecek olan eğitimin yer aldığı varsayılabilir.

Türkiye’deki eğitim sistemi, bu anlamda, uzun bir süre sorgulanmış ve gerekli düzenlemelerin hayata geçirilmesi konusu defalarca dile getirilmiştir. İşte bu noktada uzun süredir beklenen ve 2012 yılı başında açıklanan 4+4+4 olarak adlandırılan Eğitim Reformu, bu konuya ilişkin ihtiyaçların bir bölümüne cevap vererek, stratejik dönüşümün başladığının müjdecisi olmuştur. Bu bağlamda, kanun değişikliklerinin ne zaman uygulamaya geçeceği ile ilgili süreçlerin belirlenmesi ve toplumun bu konuda net bir şekilde ve zamanında bilgilendirilmesi ihmal edilmemelidir.

4+4+4 Reformu, eğitimdeki birçok soruna el atmakla birlikte, sistemde, geliştirilmesi özellikle uzun vadeli kalkınma hedefleri için önem taşıyan bazı unsurları belirtmekte de fayda vardır.

• Eğitimin, Düşündürmeye Yönelik Olması

Türk eğitim sistemi, bugüne kadar zaman zaman değişiklikler geçirmesine rağmen, genel çerçevesi itibarıyla, ezberci ve yarıştıracı bir yapıya sahip olmuştur. Bu durum, gerek erken yaşlarda gerekse üniversite çağında verilen eğitim için maalesef benzer bir hal izlemiştir. Öte yandan, teknoloji ve inovasyonda önde gelen gelişmiş ülkelere bakıldığında, eğitim sistemlerinde küçük yaşlardan itibaren ezbercilikten kaçınıldığı, düşünmenin, irdelemenin ve fikir üretmenin teşvik edildiği görülmektedir. Dolayısıyla, daha çok düşünen, araştıran ve sorgulayan bir toplum ve sonucunda daha verimli ve dinamik bir ekonomi için, eğitim sisteminin yeniden yapılandırılarak ezbercilikten mümkün olduğunca arındırılması gerekmektedir.

• Eğitimin, Çok Yönlü ve Sürekli Olması

Çok yönlü düşünebilen, gerek toplumsal gerekse iş dünyasıyla ilgili gelişmelere geniş bir pencereden bakabilen vizyoner bireylerin yetiştirilmesi, gelişmiş bir ülke olma yönünde atılacak önemli adımlardan biridir. Bu nedenle öğrencilerin, özellikle yüksek öğrenim kademelerinde, disiplinler arası bir eğitim programına tabi tutulması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Öte yandan, eğitimin ilk kademelerinden itibaren, gençlerin sadece akademik alanda değil, sosyal ve sanatsal faaliyetlerde de kendilerini geliştirmelerini esas alan bir sistem geliştirilmelidir. Bunun yanı sıra, kendini sürekli geliştiren bir topluma kavuşmak için, yaşam boyu eğitim programları yoğunlaştırılmalı, teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.

• Eğitimin, Piyasa İhtiyaçlarına Uyum Sağlaması

Gerek mesleki eğitim kurumlarında gerekse üniversitelerde izlenen müfredat, genel itibarıyla, iş hayatının gereksinimlerini karşılayacak nitelikte değildir. Bu sebeple, öğrenciler mezun olup çalışmaya başladıklarında işe uyum sağlayamamaktadır. İşverenler açısından

da olumsuz olarak nitelendirilen bu durum, müfredatın iş hayatındaki pratik uygulamalarla uyumlu hale getirilmesini ve zenginleştirilmesini gerektirmektedir. Bunun yanı sıra, öğrencilerin mesleki uygulamaları mezun olmadan tanınması amacıyla, zorunlu mesleki staj programları hazırlanabilir.

Ayrıca, sanayi sektörümüz hızla gelişirken, birçok alt sektörde teknik eleman ihtiyacı giderek artmaktadır. Dolayısıyla, ara eleman yetiştiren mesleki okulların imaj ve içerik olarak yenilenerek daha çok öğrenci çekmesi, ivedilikle ele alınması gereken konulardan biridir. Yine bu bağlamda, mesleki eğitim kurumlarında görev yapan yönetici ve eğitimcilerin niteliğini artıracak stratejilerin belirlenmesi ve toplumsal denetim mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

Bununla birlikte, ekonomik gelişmenin ve dolayısıyla sektörlerdeki büyümenin, verimlilikle doğrudan ilişkisi olduğu göz önüne alındığında, “verimlilik” konseptinin ne anlama geldiği ve nasıl bir önem taşıdığı da, erken eğitim dönemlerinden itibaren zihinlere yerleştirilmelidir. Bununla ilgili olarak, verimli ders çalışma yöntemlerinden yola çıkarak, öğrencilerin konunun önemini zamanla daha derin bir şekilde kavramaları sağlanmalıdır.

7.2.5. YATIRIM POLİTİKASI

Gerek özel gerekse kamu sektörü tarafından gerçekleştirilen yatırımlar, büyümenin en önemli faktörleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, özellikle uzun vadeli olan yabancı kaynaklı direk yatırımları, ülkeye çekmek için de çalışmalar hızlandırılmalıdır.

• Yatırım Ortamının İyileştirilmesi

Politika belirsizliklerinin giderilmesi ve yatırımcıların risk almasını engelleyecek düzenlemelere gidilmesi, yatırımları artırma koşullarının başında gelmektedir.

Öte yandan, yatırımcılara sağlanacak belli mali avantajlar da yatırımları cazip kılmak açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda, kamu-özel sektör işbirliğiyle gerçekleştirilen büyük projelerden belli kriterleri sağlayanlara, KDV ödemesi ile ilgili kolaylık ya da esneklikler getirilmesi, özel sektörün bu tür önemli yatırımlara daha çok yönelmesini sağlayacaktır.

Bununla birlikte, yatırımın önündeki mevzuatla ilgili mevcut engellerin kaldırılması aciliyet taşımaktadır. Bu minvalde, gerek yerli gerekse yabancı yatırımcıların cesaretini kıran düzenlemeler yeniden gözden geçirilmelidir. Bu, bilhassa, hukuki ve vergisel alanlardaki uygulamalar çerçevesinde ele alınmalı, bürokrasi azaltılmalıdır.

Buna paralel olarak, özellikle yenilikçi ürün ve hizmetlerle ilgili araştırma, geliştirme, ticarileştirme ve yatırım gibi faaliyetler için fikri mülkiyet hakları sisteminin geliştirilmesi ve girişimcilere bu konuda güven aşılması şarttır.

• Etkin Tanıtım Yapılması

Yatırım ortamının iyileştirilmesinin yanı sıra, yabancı yatırımcıları çekebilmek amacıyla, ülke ve sektör tanıtımlarının etkin bir şekilde yapılması gerekmektedir. Kaynakları ve ekonomisi Türkiye’den daha zayıf olan ülkeler dahi, iyi ve çekici bir tanıtımla, yatırımcı çekebilmektedirler. Türkiye’nin şu anda mevcut olan tanıtım etkinlikleri ise içerik açısından yetersiz kalmakta ve dikkat çekmemektedir. Bu bağlamda, tanıtım konusuna da özel bir önem atfedilerek, yeni bir yaklaşım içerisine girilmesi elzemdir. Bu konuyla ilgili olarak, Türkiye’deki iç pazarın güçlü olduğu vurgusu yapılması, en çarpıcı noktalardan biri olacaktır.

Öte yandan, yabancı sermaye çekmede kalkınma ajansları ile Yatırım Destekleme Ajansı’nın uzun vadeli bir vizyona dayalı strateji eşliğinde çok daha performans odaklı olarak devreye sokulması gerekmektedir.

• Altyapının Geliştirilmesi

2023 vizyonu çerçevesinde ve hatta daha da sonraki dönem için, kendine büyük kalkınma hedefleri belirlemiş Türkiye’nin, gerek milli gelir gerekse ihracat anlamında arzu edilen rakamlara ulaşabilmesi için elzem olan faktörlerden biri de, bu amaçlara hizmet edecek güçlü bir altyapıya sahip olmaktır.

Bu çerçevede, özellikle ihracatı destekleme amacıyla, ülke çapında, güçlü bir lojistik sistemi kurulmalıdır. Bu, büyüyen Türkiye’nin en büyük eksiklerinden biridir. Bu yüzden, taşımacılığın daha kolay, hızlı ve etkin bir şekilde yapılabilmesi için, demiryolu ağlarının birbirine bağlanması hususu bir an önce değerlendirilmelidir. Kısaca, raylı sistemlerin tüm ülkede yayılması önem taşımaktadır. Ayrıca, hava lojistik merkezi kurulması da ayrı bir proje olarak ele alınmalıdır.

Yine bu kapsamda, daha etkin bir taşımacılık sistemi için, taşımacılık maliyetlerinin aşağı yönlü hareket etmesini sağlayacak bir strateji oluşturulmalıdır.

• Kurumların Modernleşmesi ve Etkinleşmesi

Kurumlar, bir ülkenin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. İktisat tarihinde birçok az gelişmiş ülke, hızlı kalkınmak amacıyla, gelişmiş ülkelerin benimsediği ekonomi politikalarını uygulamış, ancak bekledikleri başarıyı elde edememişlerdir. Bunun başlıca nedeni ise, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki kurumsal yapı farklılıkları olmuştur. Nitekim kurumların politikaları uygularken sergiledikleri başarı, verimlilik farklılıkları yaratmıştır ve yaratmaktadır.

Bu bağlamda, kısa vadede büyüme yaratacak birçok politikanın yanı sıra, orta ve uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme sağlayacak kurumsal gelişim de, stratejik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, kaliteli, modern ve etkin kurumların oluşturulmasına yönelik kültürel

bir transformasyon için gerekli şartlar bir an önce sağlanmalıdır. Bununla birlikte, özellikle teknoloji gibi stratejik alanlarda, ilgili kurumlar arası eşgüdüm ve uyum yaratılması için çalışmalar yapılmalıdır.

• Bölgesel Gelişime Önem Verilmesi

Türkiye’de belli bölgeler, birçok altyapı ve sermaye eksikliğinin yanı sıra, düşük işçi kalitesi ve verimliliği nedeniyle az gelişmişlik göstermektedirler. Bu bölgelerde yatırımları desteklemek, hem üretimin hem de istihdamın artmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, bölgesel vergi avantajları ve yatırım teşvikleri, faydası ispatlanmış bir sistem olarak, orta vadede de devam ettirilmelidir. Bu bölgelerde, ayrıca, okullaşma oranlarının artırılması ve temel eğitimde fırsat eşitliği sağlanması önem arz etmektedir.

Bununla birlikte, bu bölgelerdeki yoksulluğu azaltmak amacıyla, mikro finans uygulamalarının yaygınlaştırılması, değerlendirilmesi gereken bir çözüm enstrümanı olacaktır. Nitekim bu sayede işsiz nüfus ve özellikle kadınlar, bölge ekonomisine kazandırılacaktır. Bu bağlamda, özellikle az gelişmiş bölgelerde, mikro kredi şubelerinin açılması, bölgesel kalkınma açısından önemli faydalar getirecektir.

• Kamu – Özel Sektör İşbirliği (PPP) Kanunu’nun Çıkarılması

Son yıllarda Türkiye gösterdiği başarılı ekonomik performans ile birlikte büyük bir kalkınma hamlesi de başlatmıştır. Bunun sonucu olarak, hastane, köprü, havalimanı, otoyollar ve tüp geçitler gibi büyük altyapı projeleri bir bir hayata geçirilmeye başlamıştır. Ancak, yurtiçi tasarrufların az olduğu bir ortamda bu denli büyük projeler için yabancı finansman kaynağı bulmak bir zaruret olarak görülmektedir.

Bununla birlikte, son dönemde yine yaygın bir şekilde anılan “Kamu – Özel Sektör İşbirliği” (PPP) modelinin etkin bir şekilde kullanımı için hukuki altyapısının tamamlanması gerekmektedir. Hem projelerin büyüklüğü, hem de içerdiği sözleşmelerin karmaşıklığı kamu ve özel sektörün görev ve sorumluluklarının son derece net ve şüphe götürmeyecek şekilde ayrıştırmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca, büyük bir finansman sağlayacak yabancı yatırımcının da, yatırım ortamı ve işletme sürecine ilişkin net şekilde bilgisi olmalıdır. İşte tüm bu gri alanları netleştirecek, yabancı sermayeyi daha rahat çekebilecek ve uygulama süreçlerini kolaylaştıracak “Kamu – Özel Sektör İşbirliği Kanunun” bir an önce tamamlanması son derece yerinde bir adım olacaktır.

• Özel Ekonomik Bölgelerin Desteklenmesi ve Hayata Geçirilmesi

Özel Ekonomik Bölgeler – ÖEB, devletin firmalara sunduğu imkânların kalitesini artırmak amacıyla tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan bir model olarak bilinmektedir. Firmaların performansı için içerisinde bulundukları firma ağının önemi ise, hiçbir zaman yadsınamaz. Bu sebeple, özel ekonomik bölgelerin kurulması, belirli sektör ve firma gruplarında, performansın daha etkin kılınabilmesini sağlamaktadır. Söz konusu bölgelerin geliştirilmesi sürecinde kamu-özel işbirliği (PPP) yaklaşımı ön planda tutul-

malı, bölge yönetimi özel sektör tarafından yapılırken, kamu idaresi de etkin bir biçimde denetimi sağlamalı, bu sayede denge mekanizması etkin bir biçimde tesis edilmelidir.

Ayrıca bu bölgelerde sadece sanayi üretimi değil, ticaret faaliyetleri de hedeflenmeli, aynı zamanda sadece ihracat değil iç piyasa da göz önünde bulunacak şekilde, bölgenin barındıracağı sektörler bir strateji çerçevesinde belirlenmelidir. Burada en önemli nokta, etkin düzenleyici çerçevenin ve dünya genelinde kabul gören düzenleyici kuralların bu bölgelerde uygulanmasıdır.

• KOSGEB Destekleri Ödemelerinin Belli Bir Takvime Bağlanması

KOSGEB'in son yıllarda büyük bir etkinlik kazandığı ve birçok farklı program kapsamında KOBİ'lere kaynak aktardığı görülmektedir. Önceleri sadece imalat sanayi KOBİ'lerine destek veren KOSGEB'in bugün inşaat, enerji, ticaret, turizm, haberleşme, lojistik, hizmet gibi sektörlerle de destek vermesi, kaynakların çok daha fazla sayıda işletmeye ulaşması adına oldukça önemli bir adım olmuştur. Ancak, kurumun hedef kitlesinin neredeyse yedi kat arttığı bir durumda, desteklerin dağıtımı ve uygulamasında sorunlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Özellikle projesi kabul edilmiş ve destek almaya hak kazanmış işletmelerin alacakları desteklerin makul bir zaman diliminde ödenmesi hususu, proje finansmanı sözleşmesinde yer almalı, böylece destek kullanıcı firma hangi dönemlerde ne kadar destek alacağını bilmeli, bu sürelerle de riayet edilmelidir.

• Kamunun Büyük Projelerinin İhale Süreçlerini Yürütebilecek Bir Merkez İhdas Edilmesi

Türkiye'de birçok altyapı proje stoku birikmiş durumdadır. Hemen hemen tüm Bakanlıkların dünya ölçeğinde büyük yatırımları gerektiren projeleri sunduğu bir dönem yaşanmaktadır. Ancak, bu seviyede büyük projelerin şartname süreçlerinin, ihale süreçlerinin, finansman süreçlerinin ve uygulama süreçlerinin her biri başlı başına uzmanlık gerektiren alanlardır. Hedeflenen yapıların zamanında ve uygun maliyetli bir şekilde tamamlanabilmesi tüm bu süreçlerin doğru bir şekilde yürütülmesi ile mümkün olacaktır. Büyük projelerin ihalelerinde yaşanan sıkıntılardan hareketle, alt ve üst yapı ihalelerinden sorumlu olacak merkezi bir ihale birimi ihdas edilmeli, şartnameden imzaya kadar uzanan süreci bu merkez yürütmelidir. Bu sayede, projelerden elde edilen tecrübe bir havuzda toplanacak ve bu konuda kamu kısa zamanda kendisini geliştirecektir. Bunun yanı sıra, ihaleye ilişkin süreçlerin daha şeffaf, paylaşılabılır ve hesap verilebilir bir şekilde yürütülmesi de sağlanmış olacaktır.

• KOBİ'lere Yönelik Finansman Derinliğinin Genişletilmesi

Türkiye'de bütün küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) neredeyse bir numaralı problemi, uygun vadeli ve maliyetli finansmana erişimdir. Özellikle Avrupa Birliği bölgesinde yaşanan belirsizliklerin üst seviyeye ulaştığı bir dönemde bankaların da kredi iştahlarının azaldığı ve reel ekonominin bel kemiği olan KOBİ'lere yönelik kredilerde de gözle görülür bir yavaşlama yaşanmaktadır. Ancak, 5 Nisan 2012 günü açıklanan ve 8 Haziran 2012 günü de kamuoyuyla detayları paylaşılan Yeni Teşvik Kanunu'nun beklenen etkiyi

yapabilmesi ve yatırımları hızlandırabilmesi için yatırımcının farklı enstrümanlarla desteklenmesi önemlidir. Ekonomimiz için oldukça önemli bir dönemeçten geçildiği böylesi bir dönemde, bankaların, özellikle, yeni kanunun yarattığı fırsatlardan yararlanacak yatırımcılara kredi vermesi sağlanmalıdır.

• Girişim Sermayesi (*Private Equity*) Modelinin Bankalarca Kullanılması

Yatırım ve girişim hedefiyle projesi bulunan girişimcilerin desteklenmesi modeli olan girişim sermayesi modelinin bankalar tarafından aktif olarak uygulanması gerekmektedir. Proje sahibinin, kaynak sağlayanlara kredi geri ödemesi ve sermaye karlılığını hesaplayabildikleri bir nakit akışını sunabilmesi halinde, projeye finansman kaynağı alması sağlanmalıdır.

7.2.6. TASARRUF POLİTİKASI

• Yurtiçi Tasarrufların Artırılması

Türkiye örneğinde de görüldüğü gibi, genel olarak, bir ekonomide, herhangi bir sıkıntı olmadan finanse edilebiliyorsa, cari işlemlerin açık veriyor olmasının bir öneminin olmadığı söylenebilir. Fakat bu bakış açısı, kısa dönem için doğru olmakla birlikte, orta ve uzun dönemde geçerli bir yaklaşım değildir. Bilhassa, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği, esnek kur rejiminin geçerli olduğu ve küreselleşmenin hızla ekonomik hayatı yeniden şekillendirdiği günümüz dünyasında, bu yaklaşım oldukça sakıncalı sonuçlara yol açacaktır. Zira günümüzde artık, finans hesabının cari işlemler hesabını finans mı ettiği yoksa cari işlemler açığına mı yol açtığı tartışılır bir hale gelmiştir. Özellikle, gelişmekte olan ülkeler için, finans hesabının, döviz kurunun değerlenmesine yol açtığı için, cari işlemler açığına yol açtığı yönünde bulgulara da rastlanmaktadır.

Bu bağlamda, cari açık problemiyle ilgili alınacak birincil öneme haiz önlemlerden biri de, yurtiçi tasarrufların artırılmasıdır. Zira Türkiye’de tasarruf oranı oldukça düşük seviyelerde gerçekleşmekte ve yatırımları karşılayamamaktadır. Bu da, dış finansman ihtiyacını beraberinde getirmektedir.

Tasarrufların, kamu kesiminde, vergi dışı yollarla artırılmaya çalışılmasının yanı sıra, özel kesimde de özendirilmesi gerekmektedir. Son dönemlerde özel tasarrufların düşüş göstermesinin nedenlerinden biri, kısa vadeli kredi imkânlarının bollaşması olarak sayılabilir. Dolayısıyla, tüketimi tetikleyip tasarrufları azaltan kolay ulaşılabilir kredi fırsatları sunan bu sistemin düzenlenmesi gerektiği ortadadır. Yine bu bağlamda, tasarruf faizleriyle kredi faizleri arasındaki kâr marjının makul bir seviyede ayarlanması ve bir düzenlemeye tabi tutulması faydalı olacaktır.

Bunun yanı sıra, tüketimi cazip hale getiren bir finansal yapı yerine, yatırım araçlarının sayısının artırılması ve finansal sisteme olan güveni arttırmaya yönelik çabaların çoğaltılması gerekmektedir. Bu çalışmalar, ayrıca, Türkiye’de halk arasında gayrimenkule yönelik olan yatırım felsefesinin değiştirilmesi yönünde de hizmet etmelidir.

7.3. MEZO (SEKTÖREL) POLİTİKALAR

İşletmelerin, ekonomik sistem içerisinde, rekabetçi bir şekilde büyümeleri amacıyla, sektörel ve sektörler arası etkinliği ve verimliliği sağlaması amaçlanan mezo politikaların önemi inkâr edilemez.

MÜSİAD, gerek iktisadi araştırmaları neticesinde ulaştığı sonuçlar, gerekse içinde bulunduğu iş dünyasında yaptığı yakın gözlemler ve değerlendirmeler neticesinde, 2012 ve sonrası geliştirilecek büyüme stratejisi kapsamında, gerek kalkınma gerekse cari açığı azaltma açısından, belli başlı sektörlerin birincil öncelikle ele alınması gerektiğine inanmaktadır.

Bu sektörler ve taşıdıkları önem aşağıda belirtilmektedir:

- 1- Makine Sektörü: Ürettiği yatırım malları hasebiyle diğer birçok sektörle olan etkileşimi ve dış ticaret açığındaki etkisi
- 2- Bilişim Sektörü: Ürettiği mal ve hizmetlerin, ekonomideki birçok sektörün gelişimindeki etkisi
- 3- Enerji Sektörü: En büyük ithalat kalemi olma özelliği ve cari açık üzerindeki baskın etkisi
- 4- Otomotiv Sektörü: Yüksek ihracat potansiyeli taşıma özelliği
- 5- İnşaat Sektörü: İstihdamdaki lokomotif rolü ve dış pazarlardaki etkinliği
- 6- Turizm Sektörü: Hizmet ihracatının en önemli dinamiği olma özelliği
- 7- Sağlık Sektörü: Toplumsal kalkınmanın başlıca göstergelerinden olma özelliği
- 8- Gıda ve Tarım Sektörü: Cari fazla verme özelliği

7.3.1. MAKİNE SEKTÖRÜ

• Makine Sektörünün Stratejik Sektör Kabul Edilmesi

Makine sektöründe imal edilen ürünlerin tamamına yakın bir bölümü, birçok sektörde kullanıldığı için, genel imalatın omurgasını oluşturmaktadır. Bu nedenle de, makine sektöründe üretilen mallar, yatırım malı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, yarattığı yüksek katma değer ve tüm sektörlerin gelişimine sağladığı katkı nedeniyle, makine sektörü stratejik bir sektör olarak belirlenmelidir. Bu bağlamda, devlet yardımları konusunda makine sektörüne pozitif ayrımcılık yapılması ve sektörün özel statüde değerlendirilmesi gerekmektedir.

• Sektörün Rekabet Gücünün Artırılması

Ar-Ge çalışmaları yapılmadan sektörümüzde sürdürülebilir rekabet gücünün sağlanması mümkün değildir. Ancak, sektördeki çoğu firma fason üretim yapmakta veya yaptığı ürünleri taşeron firma sıfatıyla dağıtıma sokmaktadır. Bu firmalar düşük kâr marjı ile ça-

lıştıklarından dolayı, uzun vadeli plan yapamamakta ve dolayısıyla, Ar-Ge çalışmalarına esas olan altyapı kurulamamaktadır.

Bu bağlamda, sektördeki firmaların, Ar-Ge çalışmalarına cirolarından pay ayırmaları ve bunu Ar-Ge altyapısını kurmakta harcamaları oldukça zordur. Ancak, makine imalat sanayinin alt sektörleri içinde sinerji yaratarak, bu sektörlerin, sanayicilerle üniversitelerin ortak bir payda oluşturdukları teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyete geçmeleri sağlanmalıdır.

• Yerli Makine Alımının Teşviki

Türkiye’de ithalat artışının en önemli kalemlerinden biri makineler faslıdır. İthal edilen makinelerin büyük bir kısmı ise, Türk makine sektörü tarafından üretilebilmektedir. Bu önemli gerçek göz önüne alınarak, makine alımlarında, özellikle kamu alımlarında, yerli makineler tercih edilmeli, bununla ilgili teşvik edici bir düzenlemeye gidilmelidir.

Nitekim kamu alımlarında yerli firmalara öncelik verilmesi, en azından eşit rekabet şansı sağlanması, yerli imalatçılara önemli bir motivasyon ve rekabet gücünü artırıcı imkân sağlarken, kamu kuruluşlarına da tasarruf imkânı doğuracaktır. 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu’nun 63. maddesi “Kamu alımlarında bütün yerli istekliler lehine % 15 oranına kadar fiyat avantajı sağlanmasına” imkân vermektedir. Buradan hareketle uygulamayı etkin kılıcı mevzuat düzenlemelerine ve uygulamalarına süratle gidilmelidir.

• Kullanılmış Makinelere İlişkin İthalat ve Piyasa Denetim Gözetimi

2010/9 sayılı Tebliğ kapsamında gerçekleştirilen kullanılmış makine ithalatı, makine sektörünü olumsuz etkilemektedir. Kullanılmış makinelerin yüksek bakım maliyeti, üretim performansı düşüklüğü, yedek parça teminindeki zorluklar ve yüksek fire oranları, imalat kayıplarına yol açmakta, ülkemize yeni teknoloji girişini azaltarak verimin artmasını engellemektedir. Kullanılmış makinelerin de tıpkı yeni makineler gibi ilgili teknik mevzuata uyması gerektiği göz önüne alınarak, Piyasa Gözetimi ve Denetimi (PGD) çalışmaları yoğunlaştırılmalıdır.

Sektör, bu bağlamda, ilgili kural ve düzenlemelere tam uyum sağlamadığı halde CE işareti konularak bazı ülkelerden ithal edilen ve bu nedenle de fiyatı düşük olan makinelerin haksız rekabeti ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle, daha etkin piyasa denetimi yapılması gerekmektedir. Uzakdoğu rekabetine karşı korumacılık ve haksız rekabet ilkelerinin harekete geçirilmesi, piyasa gözetim ve denetim mekanizmalarına işlerlik kazandırılması, sektörün selameti açısından zorunludur.

• KDV Probleminin Çözülmesi

Makine alım ve satımlarında KDV oranı bazı makine çeşitleri için % 8 olarak uygulanmaktadır. Bu oran, bütün yerli makinelerde uygulanmalı ve böylelikle yerli makine alımı teşvik edilmelidir. Leasing yolunun kullanıldığı makine alımlarında yerli makinelerin

KDV oranı eskiden olduğu gibi % 1 olarak uygulanmalıdır. Leasing veya teşvik kapsamında % 1 KDV ile satış yapan üretici üretimde kullandığı malzemeleri yine % 1 KDV ile alabilmelidir.

7.3.2. BİLİŞİM SEKTÖRÜ

• Bilişimde Üretici Olmak

Türkiye, cep telefonu ve bilgisayar başta olmak üzere, birçok bilgi ve iletişim teknolojisi ürününü yurtdışından ithal etmekte ve toplumun bu ürünlere olan yüksek talebi nedeniyle de, bu ürünler, ithalatta önemli bir yer tutmaktadır. Cari açığı körükleyen bu durumu kontrol altına alabilmek için, Türkiye’de de bu ürünlerin bir kısmının üretilmesiyle ilgili hamleler yapılmalıdır. Bu nedenle, bilişim sektöründe yerel üretimin teşvikine yönelik tedbirler aciliyet taşımaktadır.

• Yazılımın Stratejik Sektör Kabul Edilmesi

Bilişim yazılımı, gerek sanayi gerekse hizmetler alanındaki birçok sektörde kullanıldığı için, sektörler arası bir role sahiptir. Bir başka deyişle, yazılım sektörünün gelişimi, diğer sektörlerin de gelişimi üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla, ekonominin genelinde böylesine kritik bir etkiye sahip yazılım sektörünün, stratejik sektör olarak kabul edilmesi önem taşımaktadır. Bu çerçevede, stratejik önemi ortada olan bilişim yazılımında, Türkiye’nin ithalatçı ülke statüsünden çıkması için yerli firmalara sahip çıkılmalıdır.

• Kamunun Özel Sektöre Desteği

Yukarıda bahsi geçen hususlar çerçevesinde, kamu kuruluşlarının bilişim sektörüyle ilgili ihtiyaçlarını, yerli firmalardan karşılamaya çalışması, Türkiye’de sektörün gelişimini destekleyecek eylem planının en önemli parçalarından biri olacaktır. Bu bağlamda, kamu sektörü, bilişim alanında özel sektörle, rekabetçi değil, birbirini bütünleyici yönde bir tutum sergilemelidir.

• Teknoloji Eğitiminin Yaygınlaşması

Bireylere, teknolojinin toplumsal sistemle olan ilişkisini göstermek için yapılacak çalışmalar, kalkınma yolunda atılacak adımlardan biridir. Teknoloji okur-yazarlığını artırmak olarak tanımlanan bu faaliyetlere erken eğitim kademelerinde başlanması önem taşımaktadır. Bu kapsamda, okullarda bilgi teknolojileri sınıfları açma yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

Ayrıca, bilişim alanında sertifika programlarının yaygınlaştırılmasını kolaylaştıracak alt-yapı düzenlemelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Yüksek öğrenim düzeyinde ise, her ülkenin olduğu gibi, Türkiye’nin de kalkınmasında büyük rol oynayacak bilgi teknolojileri mühendisliğinin üzerinde durulmalıdır.

7.3.3. ENERJİ SEKTÖRÜ

• Yeni Tesisler Kurulması

Ülkemizin en önemli ithal kalemlerinden olan petrokimyasalların yerli üretimine yönelik hamleler yapılmalıdır. Bu bağlamda, PETKİM gibi petrokimya tesisleri kurulmalı mevcut rafineri potansiyeli en az iki katına çıkarılmalıdır.

• Kömürün Değerlendirilmesi

Kömür ürünleri ithalatı da, önceki yıllara göre azalma gösterse de, enerji kalemleri arasında önemsenmeyecek bir yer tutmaktadır. Halbuki ülkemiz, kömür bakımından zengin sayılabilecek kaynaklara sahiptir. Bu kaynaklarınsa ancak % 37 gibi bir bölümü değerlendirilmektedir. Bu nedenle, gerek kömür ithalatını daha da azaltmak, gerekse kömürü alternatif bir enerji kaynağı olarak kullanmak için, mevcut kömür rezervlerinin tespiti, değerlendirilmesi ve en önemlisi de verimli hale getirilmesi, enerji alanında dışa bağımlılığımızı azaltmak için atılacak adımlardan biri olmalıdır.

• Hidroelektrik Santrallerin Kurulması

Hidroelektrik santraller (HES), Türkiye için, en önemli enerji kaynaklarının başında gelmektedir. Ülkemiz elektrik üretiminde kullanılacak zengin bir hidroelektrik potansiyele sahip olduğundan, bu gücün planlı bir şekilde değerlendirilmesi ve bu yolla enerji üretiminin artırılması gerekmektedir. Bununla birlikte, barajların belli ömürlere sahip olduğu göz önüne alınarak, mevcut kaynakları stratejik zaman dilimlerine yayarak kullanmak önem taşımaktadır. Bu minvalde, milyonlarca dolar yatırımlarla inşa edilen ve işletmeye alınma aşamasında yürütme durdurma kararıyla askıya alınan HES'lerle ilgili hukuki mekanizmaya da bir çözüm getirilmelidir.

• Nükleer Santrallerin Kurulması

Sürekli ve çevre dostu bir enerji kaynağı olarak, nükleer enerji santrallerinin kurulması aşamasında sürecin hızlandırılması gerekmektedir. Nükleer santraller, Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığının azalması ve enerji güvenlik arzının sağlanması için bir alternatif değil kaçınılmaz bir çözüm kaynağıdır. Bu nedenle, Akkuyu'da ve Sinop'ta kurulması planlanan santrallerin çalışmaları hız kazanmalıdır.

• Jeotermal Kaynakların Kullanımı

Ülkemiz jeotermal enerji konusunda da potansiyele sahip olduğundan, elektrik üretiminde daha çok jeotermal kaynak kullanmak için, stratejik bir çalışmayla, tespiti yapılan sahaların önümüzdeki 10 yıl içerisinde, üretime hazır hale getirilmesi önem taşımaktadır.

• Enerjide Ar-Ge Çalışmalarının Artırılması

Büyüme hedefleri çerçevesinde, önümüzdeki dönemde, enerjiye olan ihtiyaç da şüphesiz büyüyecektir. Bu nedenle, kaynakların artırılmasının yanı sıra, bilgi yoğun bir enerji sektörüne de sahip olmak gerekmektedir.

Türkiye’de GSYH’den enerji Ar-Ge’sine ayrılan pay yüz binde 1,5 gibi oldukça düşük bir oranda gerçekleşmektedir. Oysa bu oran, gelişmiş ülkelerde yüz binde 30 ila 80 arasında değişmektedir. Dolayısıyla, Ar-Ge çalışmalarına ayrılan payın artırılması gerektiği ortadadır. Bunun yanı sıra, yabancı enerji firmalarının Ar-Ge merkezlerinin Türkiye’ye çekilmesi konusunda adımlar atılmalıdır.

• Enerjinin Verimli Kullanılması

Enerji çeşitliliğiyle ilgili yapılacak planların yanı sıra, mevcut enerjiyi verimli ve tasarruflu bir şekilde nasıl tüketmek gerektiğine yönelik olarak, tüketiciler ve üreticiler bilinçlendirilmelidir. Yine bu bağlamda, endüstriyel kalite standartları geliştirilmeli ve denetleyici düzenlemeler yapılmalıdır.

Ayrıca gerek ithal edilerek, gerekse yerli kaynaklardan üretilerek elde edilen enerjinin en verimli bir şekilde kullanılması ve tüketimde de tasarruf edilmesi yönünde bilinçlendirme çalışmaları yapılmalı, her birey küçük yaşlardan itibaren bu bilinçle yetiştirilmelidir. Aynı zamanda ülkemizde binaların çoğunluğunun yalıtımsız olduğu düşünüldüğünde, bu alanda uygulanacak teşviklerin hem iş imkânı oluşturacağı hem de sağlanacak tasarrufla cari açığın düşürülmesinde önemli bir katkı sağlayacağı unutulmamalıdır.

7.3.4. OTOMOTİV SEKTÖRÜ**• Markalaşmanın Öncelikli Hedef Olması**

Türkiye, otomotiv sanayisi gelişmiş olmakla birlikte, kendi milli markası olmayan tek ülke durumundadır. Pazar koşulları ve mevcut yan sanayi, marka araç üretilmesi konusunda yeterli kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye, bu konuda konvansiyonel araçlardan ziyade, bugün dünya ile aynı seviyede olduğu elektrikli araç üretiminde daha rahat bir şekilde yerli marka oluşturabilir. Bu proje, başka ülkelerin yaptığı gibi, milli bir proje olarak benimsenmeli ve gerekli her türlü destek sağlanmalıdır. Zira bu alan, bugün için ülkemiz adına bir fırsattır ve kaçırılmamalıdır.

Bununla birlikte, sadece araç üretimi konusunda değil, aksam ve parça üretiminde de, sektör oldukça gelişmiş olduğu halde, markalaşmada oldukça geri durumdadır. Bu nedenle, yedek parça üretiminde patentli, markalı ve faydalı ürün geliştirmeye önem verilmeli, ihracat yapılan ülkelerde marka ve tasarım tescilleri için yönlendirmeler yapılmalıdır.

• Ar-Ge’ye Önem Verilmesi

Sektörün rekabet gücünü artırabilmesi için, sanayi kuruluşları ve üniversiteler, kamu kurumlarının teşvik ve yönlendirmeleriyle, otomotiv alanında yoğun Ar-Ge çalışmaları yapmaları ve özgün teknolojiler üretmelidirler.

• Sektöre Eleman Yetiştirilmesi

Sektörün en önemli ihtiyaçlarından olan vasıflı kalifiye eleman yetiştirilmesine yönelik çalışmalar yoğunlaştırılmalıdır. Bu bağlamda, hızlı gelişen teknolojiye uygun mesleki eğitim yapılmalıdır. Hatta sektöre özel mesleki eğitim kurumlarının kurulması da, bir çözüm alternatifi olarak ele alınmalıdır.

• Strateji Belgesi'nin Takibi

Otomotiv Sanayi Strateji Belgesi, otomotiv sektöründe rekabeti artırmak adına önemli bir hamle olmuştur. Bununla birlikte, belgede ortaya konan hedeflerin gerçekleşme durumu dönemsel olarak incelenmeli ve sektörle paylaşılmalıdır.

• Vergi İndirimleri

Sektörde uygulanan vergi oranlarının yüksek olması, sektörü olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, vergilerin daha uygun seviyelere getirilmesi, AB ülkeleriyle uyumlu olması önem taşımaktadır.

• İkinci El Araç Satışı Düzenlemeleri

İkinci el ticaret yapan galericilerin meslek tanımı yapılmalı ve belirli kriterler getirilerek, bu satıcılara, yetki belgesi verilmelidir. Böylelikle, verilecek birtakım haklar sayesinde sektördeki kayıtdışılık azalmış olacaktır.

7.3.5. İNŞAAT SEKTÖRÜ

• Yetkinlik Belgesi Sisteminin Etkin Uygulanması

İhalelerdeki yarışların bir uzantısı olarak ortaya çıkan ucuz ve kalitesiz yapılar, Türkiye'de öteden beri, özellikle deprem zamanlarında, maddi hasarlara ve can kayıplarına yol açmaktadır. Bu durum, toplumsal maliyetinin yanı sıra, kaliteli inşaat yapan firmaların da, böylesine bir rekabette, piyasadan çekilmek zorunda kalmalarını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu ise, yıllardan beri, inşaat sektöründe faaliyet göstermeyle ilgili herhangi bir şartın uygulanmamış olmasından ileri gelmiştir.

Bu bağlamda, 2012 başında devreye giren ve müteahhitlerin yetkinlik belgesi, ustaların da şeflik belgesi almasını gerektiren düzenleme oldukça sevindiricidir. Bundan sonra yapılması gereken, bu önemli hamlenin uygulamadaki takibinin etkin bir şekilde yapılması olmalıdır. Ancak bu sayede, Türkiye, daha sağlıklı ve kaliteli yapılara kavuşacaktır.

• Nitelikli Eleman Yetiştirilmesi

Diğer birçok sektör gibi, inşaat sektöründe de büyük ihtiyaç duyulan ara eleman açığının kapatılması için, meslek liselerinde inşaat ile ilgili bölümlerin veya derslerin açılması etkili bir çözüm olacaktır.

• Teminat Mektubu Sorununun Giderilmesi

Yurtdışında müteahhitlik hizmeti veren Türk firmaları, birçok ihaleyi kazanmalarına rağmen, teminat mektubu temin edemediklerinden dolayı, sözleşmeleri gerçekleştirememektedirler. Bu firmaların, başarı gösterebilecekleri yabancı pazarlarda etkinliklerini artırmak için desteklenmeleri önemlidir. Bu bağlamda, yönetmelikte, oran indirimine gidilmesi konusu, sektörün global anlamda genişlemesi açısından ciddi bir şekilde ele alınmalıdır.

• Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetlerinin Desteklenmesi

Türk inşaat sektörü, engin bilgi ve tecrübesiyle, adım attığı birçok ülkede başarılı projelere imza atmakta ve giderek büyümektedir. Bununla birlikte, girişimci ruha sahip inşaat firmalarının, politik risk taşıyan veya az gelişmiş ülkelerde de yoğun bir şekilde faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Bu nedenle, yatırım uğruna risk alan bu firmaların, devlet tarafından korunması ve desteklenmesi oldukça anlamlı olacaktır. Bu bağlamda, bu şirketleri risklere karşı koruma altına alacak bir sigorta sisteminin dizayn edilmesi düşünülmeli gereken hususlar arasında yer almaktadır.

7.3.6. TURİZM SEKTÖRÜ**• Turizm Envanterinin Etkin Kullanılması**

Turizm varlıklarımızı en etkin bir şekilde kullanmak ve böylelikle gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında yapılacak tanıtımlara yön vermek maksadıyla, tarihi, kültürel ve doğal varlıkları içeren envanter kapsamında bu bölgelere turizm çekebilmek için özel çalışmalar yapılmalıdır.

• İç Turizmin Geliştirilmesi

Yabancı turistlerin yanı sıra, yerli turistlerin de, ülkemizin doğal ve kültürel değerlerini sevmesine yönelik çalışmalar yoğun bir şekilde yapılmalıdır. Yerli turistlerin bu şekilde özendirilerek yurtiçi turizmin artması, özellikle az gelişmiş bölgelerde ekonomiye önemli katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle, konuyla ilgili gerek özel ve kamu kurumlarının gerekse STK'ların işbirliği içinde çalışması önem arz etmektedir.

• Ulaşım Altyapısının Bütünselleşmesi

Turistlerin yurtiçinde hızlı, rahat ve etkin bir ulaşım gerçekleştirebilmeleri amacıyla, özellikle deniz ve demiryolları yolcu taşımacılığının geliştirilmesi konusunda hamlelere ihtiyaç vardır. Ayrıca, tüm ulaşım hatlarının birbirine bağlı bir şekilde bütünsellik kazanması, üzerinde durulması gereken bir husustur.

• Turizm Yatırımlarının Özendirilmesi

Yerli ve yabancı yatırımcıların, turizm sektörüne çekilmesine yönelik politikalar, sektörün sağlam bir geleceğe sahip olması için atılacak kritik adımlar arasında gelmektedir. Bu bağ-

lamda, yatırımcılara finansal teşvikler veya avantajlar sağlanmasının yanı sıra, bu konuda bürokratik engellerin de kaldırılması gerekmektedir.

• **Turizm Eğitiminin Yoğunlaşması**

Her kademedede, özellikle yüksek öğrenimde verilecek turizm eğitiminin nitelik ve nicelik olarak artırılması, sektörde çalışanların kalitesini artıracığından, sektörün gelişmesi açısından önem taşımaktadır.

7.3.7. SAĞLIK SEKTÖRÜ

• **Özel Sektörün Teşvik Edilmesi**

Özel sağlık sektörü, oluşturduğu istihdam, uluslararası standartlardaki tesisler ve sağlık turizmi ile cari açığın kapatılması adına oluşturduğu potansiyel ve avantajlar ile ülkemiz için çok kıymetli bir değerdir. Sektörde çalışan hekimler ve hemşireler de, branşlarında Türk tıbbi ve sağlık bilimi adına ciddi başarılar göstermektedir. Bu nedenle, özel sağlık sektörüne verilen önemin artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, hastane ve tıp merkezlerinin kaliteli sağlık hizmeti üretimini zayıflatacak seviyeye inen mevcut Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamındaki fiyatların arttırılarak ya da alternatif finans yöntemleri sunulurarak, sektörün hizmet kalitesinden ödün vermemesi sağlanmalıdır.

• **Sağlık Harcamalarının Azaltılması**

Sağlık harcamalarının dengede tutulabilmesi için halkımız, reklam mecralarında, sağlık hizmetlerinden etkin yararlanma ve bilinçli ilaç kullanımı konusunda aydınlatılmalıdır. Ayrıca, kamu ile özel sektör işbirliğiyle, sağlık hizmet sunucuları ve sağlık personeli gereksiz harcamaların engellenmesi konusunda duyarlı hale getirilmelidir.

• **Yerli Üretim Teşviki ve Sağlık Vadisi**

Ülkemizde, ilaç ve tıbbi cihaz ithali ihmal edilmeyecek seviyelerde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, ilaç ve tıbbi cihaz stratejik ürünler olarak kabul edilmeli ve bunların yerli üretimi desteklenerek, bu alanda yatırımın güçlendirilmesi için ortak girişimler teşvik edilmelidir. Hatta bu konuda, Türkiye'nin bölgesel üretim üssü olması için çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda, atılacak en önemli adım, daha önce Çatalca'da kurulması düşünülen sağlık vadisinin ivedilikle hayata geçirilmesi olacaktır.

• **Sektörde İnovasyon ve Teknolojinin Hâkim Kılınması**

Türkiye sağlık sektörü, gerek nüfus artışı gerekse sağlık sigortası kapsamının yaygınlaştırılması sonucu giderek artan sağlık hizmet talebinin yanı sıra, coğrafi açıdan dünya pazarlarına yakınlığı açısından da, yenilikçi ürün ve hizmetler için önemli bir talep kaynağıdır. Bu nedenle, sektörde inovasyon için, tıp, biyomedikal, nanoteknoloji, elektronik, mekanik, fizik, malzeme ve yazılım mühendisliği alanlarında deneyim sahibi insan gücüne ihtiyaç

vardır. Bu minvalde, ihtiyaç duyulan insan gücünün tespiti için sektörel bilgi ve yetkinlik değerlendirmesi yapılmalı, lisans ve lisansüstü eğitim ve müfredat planlaması bu doğrultuda yapılandırılmalı ve tersine beyin göçü teşvik edilmelidir.

• Yerli Cihaz Alımlarının Teşviki

Özellikle Sağlık Kentleri Projesi kapsamında, kamu-özel ortaklığı modeliyle inşa edilecek olan hastanelerin mal ve hizmet alımlarında proje ortağı özel şirketin, tüm tıbbi cihaz ihtiyacını uluslararası piyasadan sağlamasını engelleyecek hususların kamu ile imzalanan sözleşmede yer alması yerinde bir karar olacaktır.

• Tıbbi Cihaz Sektörünün Tekelleşme Tehlikesinden Korunması

Kamunun, çerçeve sözleşmeler kapsamında gerçekleştirdiği ihaleler düzenlemesi ve sağlık kentleri ve hastane birliklerinin oluşması ile tıbbi cihaz temininde merkezi toplu alımların gündeme gelmesi, uluslararası dev şirketlerin önemli aktör olarak ön plana çıktığı bir piyasada, tekelleşme endişelerini ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda, toplu alım ihalelerinde yerli üretici, distribütör ve bayilerin dışlanmaması ve piyasada bir tekelleşme oluşmaması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

• Ağız ve Diş Sağlığı Mağduriyetinin Giderilmesi

Devlet hastanelerinde ağız ve diş sağlığı hizmet alımı için aylarca sıra bekleyen ya da tedavisini erteleyen hastaların diş tedavilerinde gecikmeden ötürü yaşadığı mağduriyet ortadadır. Durum böyleyken, açılan yüksek donanımlı özel ağız diş sağlığı merkezleri, poliklinikleri ve 12.000 muayenehanenin, bu kapsam dışında bırakılması ciddi kaynak israfı oluşturmaktadır. Bu nedenle, diş tedavi hizmet alımı, özel kurumlara sevsiz olarak açılarak, yaşanan mağduriyetlerin önüne geçilmesi, devletin sağlık politikalarında tam bir istikrar sağlayacaktır.

• Eczacıların Desteklenmesi

Ülkemizde eczacılık hizmetlerinin verimli şekilde yürütülmesi için bilhassa serbest eczanelere destek verilmesi, varlıklarının sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesi gerekmektedir. Devletin, eczacılar lehine yapacağı en mühim yasal düzenleme, eczacıların 'ilaç danışmanı' statüsünün tescillenmesidir.

7.3.8. GIDA VE TARIM SEKTÖRÜ

• Mikro Havzalardaki Tıbbi, Besi, Lezzet, Aromatik ve Baharat Değeri Olan Endemik Bitkilerin Ekonomiye Kazandırılması

Bunun için, Coğrafi İşaretler ve Mahreç Kanunu çıkarılmalı, cırgalan biberi, yamula patlıcanı, hisar domatesi, kam kavunu ve uzun elma gibi nitelikli endemik tohumların bulunduğu mikro havzalar koruma altına alınmalıdır. Ayrıca, bu ürünler için özel serti-

fıkalandırma yapılmalı, özel teşvik verilmeli ve ‘fonksiyonel gıdalar’ adı ile ayrı bir ürün konsepti oluşturulmalı, konvansiyonel pazar dışında özel bir pazar oluşturulmalıdır. Bu teşvik, biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlayacak, kırsal kalkınmayı sağlayacak, yeni ihracat kalemleri oluşturacak, şehirlere hızlı göçü az da olsa engelleyecektir.

- **KOBİ’lerin Teşviklerden Yararlandırılmasında Bilinçlendirme ve Eğitim Çalışmalarının Yapılması**

Son yıllarda, teşviklerin cazibesinden dolayı, diğer sektörlerden tarım sektörüne geçişlerin olduğu gözlenmekte ve sağlıklı bir fizibilite çalışması olmadan yapılan bu geçişler, bilgi ve tecrübe eksikliğiyle birleşince, teşvik mağdurları oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu durum göz önünde bulundurularak bilinçlendirme çalışmaları yapılmalı ve konusunda uzman olmayan işletmelere bu tür teşvikler verilirken hassas davranılmalı, teşvikler belli şartlara bağlanmalıdır.

- **Sektörün, GDO ve Zararlı Katkıların Olumsuz Etkisinden Arındırılması**

Bilindiği üzere, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ve zararlı katkıları, tüketiciler üzerinde gerekli-gereksiz tedirginliğe yol açmaktadır. Bu konuda kamuoyunda bilgi kirliliği olması ise, sektör üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Bu durumda sektörün GDO ve zararlı katkıların etkisinden kurtarılması için, Bakanlığın güvenilir paydaşlarından, otoriter kurum ve bilim adamlarından, STK’lardan destek alınarak bilgilendirme çalışmaları yapılmalı, tüketici aydınlatılmalıdır.

Yine bu bağlamda, gıdaların, tohumdan tabağa kadar üretim, taşıma, depolama gibi her aşamasında bütün kritik noktalarda sıkı bir denetim yapılması gerekmektedir. Taklit ve taşıma uygulaması, tüketici açısından oldukça mühim olmakla birlikte, işletme ve stoklarda daha sıkı denetimler yapılarak, yani HACCP gıda güvenlik sistemini daha etkin uygulayarak tüketim öncesi tedbirlerin alınması ve caydırıcılığın sağlanması, işletmeleri yaralamadan, markaların değerini düşürmeden sektörün daha hızlı gelişmesini sağlayacaktır.

DİZİN

- ABD 17, 19, 21-23, 25, 27, 29, 52, 75, 82, 100
Afrika 19, 25-27, 97
ara mal 81, 86, 87, 107
Asya 27, 97, 98
Avrupa 17-20, 23, 25, 27, 31, 46, 52, 67, 74, 78, 80, 100, 107, 118
Avrupa Birliği (AB) 17, 18, 67, 74, 78, 80, 118
- Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) 19, 25, 27, 28
bilişim 120, 122
borç stoku/GSYH 15, 55, 64-66, 82
borç yönetimi 60, 61, 64-66
bölgesel kalkınma 117
bütçe açığı 12, 15, 55, 57, 58, 66, 95, 105
bütçe dengesi 15, 55, 56, 58, 66
büyüme 11-15, 17, 19-24, 29, 31-46, 48, 49, 51, 54, 59, 75, 76, 81, 86, 92, 95-101, 103-110, 115, 116, 120, 124, 126,
büyüme hızı 19, 20, 22, 23, 29, 31, 33, 36, 39, 41, 44, 45, 96,
- cari açık 12, 13, 15, 58, 63, 76, 79, 81-85, 88-92, 95, 100, 106, 108, 109, 119, 120
cari işlemler dengesi 15
cari transferler 59, 60, 84, 85
- çekirdek enflasyon 70
- dış borç 64, 81, 82
dış talep 40, 41, 79
dış ticaret 15, 27, 35, 41, 67, 82, 83, 85-88, 107, 108, 120
dış ticaret açığı 83, 120
dışa açık ekonomi 105
doğrudan yabancı sermaye yatırımları 85, 91-93, 104
döviz kuru 12, 33, 40, 70, 79, 83, 104, 119
döviz likiditesi 76, 79
durgunluk (stagnation) 27, 78, 98
dünya ekonomisi 11, 17, 19, 23, 24, 29, 75, 80
dünya ticareti 20
- ekonomik büyüme 20, 21, 39, 46, 54, 81, 86, 92
emtia fiyatları 18, 23, 24, 70, 73, 104
enerji 23, 70, 75, 87, 92, 108, 118, 123, 124
enflasyon 12, 15, 18, 23-25, 58, 67-72, 74, 78, 81-83, 99, 103, 104
enflasyon baskısı 12
- Enflasyon Raporu 78
Euro Bölgesi 17-21, 25, 28, 29, 64, 75, 76, 78, 79,
faiz dışı denge 55, 56, 58, 66
faiz dışı fazla 15
faiz harcamaları 15, 55, 56, 59, 60, 65
faiz hariç harcama 55, 56, 59
faiz oranları 15, 23, 27, 56, 58, 75-77
finansal istikrar 12, 18, 67, 75, 77, 79, 81, 83, 104, 105
finansman 13, 60, 82, 83, 85, 89-91, 105, 107, 117-119
fiyat istikrarı 12, 67, 68, 75, 77, 103, 104
- gayrisafi yurtiçi hasıla, GSYH 15, 19-22, 31-46, 55-59, 64-66, 86, 95, 124
gelir dağılımı 12, 31, 51-54, 67
gelir vergisi 62, 63
Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) 11, 18-21, 24, 25, 27-29, 33, 52, 70, 107, 116, 117, 119,
gelişmiş ekonomiler 17, 20, 21, 31, 78
Gelişmiş Ülkeler (GÜ) 11, 12, 18, 19, 21, 24, 25, 27-29, 46, 52, 111, 114, 116, 124, 126,
genç işsizlik 48
gıda 24, 37, 38, 69, 70-72, 74, 75, 87, 92, 120, 128, 129
Gini Katsayısı 52, 53
hane halkı 17, 34, 35, 52,
hizmet ihracatı 120
hizmet ticareti 27, 88
hizmetler sektörü 12, 41, 42, 44, 49, 50, 91-93
- IMF 18
- iç talep 18, 41, 77, 83
ihracat 20, 27, 28, 34, 36, 40, 85, 86, 106, 107
imalat sanayi 43-45, 73, 74, 91, 118, 121,
imalat sanayi kapasite kullanım oranı 44
inşaat 12, 38-40, 44, 45, 48, 49, 89, 92, 93, 118, 120, 125, 126
inovasyon 107, 109, 114, 127
istihdam 47, 49, 50, 110, 112, 120
istikrar 11, 12, 18, 49, 56, 64, 66-68, 75, 77, 79, 81-83, 96, 98-100, 103-105, 128,
işgücü 46-48, 50, 51, 97, 106, 110-112,
işgücüne katılım oranı 46, 47, 110, 111
işlenmemiş gıda 69, 70
işsizlik oranı 12, 15, 28, 29, 46, 47, 48, 50, 95, 110
ithalat 27, 28, 40, 85, 107, 121

- kalkınma ajansları 110, 116
kamu borç yükü 64, 98
kamu gelirleri 57, 58, 61, 62, 63
kamu harcamaları/GSYH oranı 55
kamu harcamaları 34, 35, 38, 39, 55-60, 63, 65, 66, 105
kamu tüketimi 35, 39, 40
kamu yatırımı 35, 36, 40
katma değer 34, 41, 107, 109, 110, 120
Katma Değer Vergisi (KDV) 62, 63, 115, 121, 122
kamu hizmetleri 45, 60, 61
Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol (KMYK) 58
kişi başına milli gelir 21, 22, 32, 33, 96, 98, 100
KOSGEB 109, 110, 118
kredibilite 104
kurumlar vergisi 62
küresel kriz 11, 17, 24, 27, 28, 31, 34, 70, 80-83, 90, 95, 98, 100, 104
- likidite 75, 76, 79, 82,
Lorenz Eğrisi 53
- Maastricht Kriterleri 12, 64, 66, 105
makine 38-40, 81, 87, 88, 108, 120, 121
mal ticareti 86
mali disiplin 39, 65, 66, 99, 105
mali istikrar 18, 66
maliye politikaları 12, 39, 40, 66, 103, 105, 106
mesleki eğitim 114, 115, 125
merkezi yönetim bütçesi 106
milli gelir 12, 15, 31, 33-35, 39, 41, 42, 44, 95, 98, 100, 105, 116
- net ihracat 34, 40
normalleşme 17, 75
nüfus 29, 46-48, 50, 54, 98, 111, 117, 127
- OECD 100
otomatik stabilizatör 63
otomotiv 120, 124, 125
- ödemeler dengesi 13, 15, 81-85, 89-91
özel sektör 33-36, 38, 39, 109, 110, 115, 117, 118, 122, 127,
Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) 62
özel tüketim 12, 35-39, 62
özel yatırım 12, 35, 36, 38, 39
- para politikası 12, 66, 67, 75-80, 103, 104, 106
Para Politikası Kurulu 78
portföy yatırımları 83, 85, 90, 91
- Reel Kesim Güven Endeksi (RKGE) 33, 34
reel sektör 90, 91, 105
rezerv 78, 83-85, 90, 91, 123
rekabet gücü 13, 100, 109, 120, 121, 124
sağlık 37, 45, 51, 54, 59-61, 71, 85, 92, 120, 127, 128
sanayi sektörü 12, 41-44, 49, 50, 91, 115
sanayi üretim endeksi 44
sermaye giderleri 59, 60
sermaye girişleri 76-79, 82, 91
sermaye transferleri 59
sıcak para 83, 85
sosyal güvenlik 45, 54, 60, 66, 98, 112
sosyal güvenlik kurumları 60
- tahvil 27
tarım sektörü 41-43, 48-50, 73, 91, 92,
taşımacılık 87, 89, 116
teknoloji ve Ar-Ge 97, 100, 106-110, 112-114, 117, 121, 122, 124, 125, 127
temel mal fiyatları 70
ticaret hacmi 11, 22, 23, 28, 86
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 75, 77-80, 82-85, 104
Teşvikler 87, 106-112, 114, 117, 118, 121, 122, 124, 127-129
turizm 88, 89, 118, 120, 126, 127
TÜBİTAK 109
Tüketici Güven Endeksi (TGE) 33, 34
Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) 15, 68, 70, 73
Türk Lirası 70, 71, 74, 77, 79
- Uzakdoğu 108, 121
- Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) 15, 68, 73
- vergi dışı gelirler 56, 57, 61, 62
vergi gelirleri 15, 55-57, 61, 62, 66
- yabancı sermaye 77, 79, 82, 83, 85, 89, 91-93, 104, 108, 116, 117
yoksulluk 53, 54, 100
yoksulluk sınırı 53, 54
- zorunlu karşılık oranları 75-77, 79

NOT:

[illegible]

NOT:

This image shows a full page of blank handwriting practice paper. It features approximately 28 horizontal blue lines spaced evenly down the page. Each line begins with a small blue dot on the left margin, serving as a starting point for letter formation. The paper is otherwise completely blank, with no text or other markings.

NOT:

This image shows a full page of a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a guide for writing. There are no margins, text, or other markings on the paper.